

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІНСТИТУТ ЖУРНАЛІСТИКИ

УКРАЇНСЬКЕ ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВО

ВИПУСК 17

КИЇВ 2016

Свідоцтво про державну реєстрацію видано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.
Серія КВ № 4295 від 13 червня 2000 року

**Наукове видання затверджено як фахове у галузі соціальних комунікацій
наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 № 1021**

*Голова редколегії,
головний редактор Володимир Різун, д-р філол. наук, проф.*

Редакційна колегія: Джордж Плеіос (George Pleios), д-р наук з соціології культури та мас-медіа, проф. (заст. голов. ред. 1); Окай Айдемір (Okay Audemir), д-р наук, проф.; А. І. Мамалига, д-р філол. наук, проф. (заст. голов. ред. 2); А. А. Бойко, д-р філол. наук, проф.; О. Я. Гоян, д-р філол. наук, проф.; В. Ф. Іванов, д-р філол. наук, проф.; О. Д. Пономарів, д-р філол. наук, проф.; Т. О. Приступенко, канд. іст. наук, проф.; Н. М. Сидоренко, д-р філол. наук, проф.; Т. В. Скотникова, канд. тех. наук, ст. наук. співробіт.; О. В. Чекмишев, д-р наук із соц. ком., доц.; А. А. Чічановський, д-р політ. наук, проф.; В. П. Олексенко, д-р філол. наук, проф.; Ю. М. Бідзіля, канд. філол. наук, проф.; М. В. Бутиріна, д-р наук із соц. ком., доц.;

*Відповідальний
випусковий редактор Тетяна Скотникова, канд. тех. наук, ст. наук. співробіт.*

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 4 від 23 листопада 2016 р.)*

Українське журналістикознавство : науковий журнал / голова редкол., голов. ред. В. В. Різун ; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – Київ, 2016. – Вип. 17. – 57 с.

Видання упорядковано теоретичними науковими статтями, що базуються на постановці наукових проблем, дослідженні методів, розробці методик та термінології.

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, магістрів.

Електронну версію наукового фахового видання передано:

до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та для опублікування на порталі наукової періодики України (<http://www.nbuv.gov.ua> (Наукова періодика України);

до бібліотеки ім. М. Максимовича КНУ імені Тараса Шевченка для розміщення на сайті (www.library.univ.kiev.ua);

до електронної бібліотеки Інституту журналістики (<http://www.journ.univ.kiev.ua/periodyka/index.php/2011-03-31-04-10-55.html>)

© Інститут журналістики, 2016

Certificate of Registration issued by the State Committee on Information Policy,
Television and Radio Broadcasting of Ukraine.
Series KV № 4295 from June 13, 2000.

All rights are protected.

An obligatory notification is quotation to the materials of this periodical

**An academic journal is registered as a specialized periodical in the sphere
of social communications according to the Order of the Minister of Education
and Science of Ukraine from 07.10.2015 № 1021**

Editor-in-Chief:

Volodymyr Rizun, Professor, D. Sc. (Philology), Kyiv, Ukraine

Editorial Board: George Pleios, D. Sc. (Sociology of Culture and Mass Media), Professor (First Deputy Chief Editor); Okay Aydermir, D. Sc., Professor; A. I. Mamalyha, D. Sc. (Philology), Professor (Second Deputy Chief Editor); A. A. Boiko, D. Sc. (Philology), Professor; O. Ya. Hoian, D. Sc. (Philology), Professor; V. F. Ivanov, D. Sc. (Philology), Professor; O. D. Ponomariv, D. Sc. (Philology), Professor; T. O. Prystupenko, PhD (History), Professor; N. M. Sydorenko, D. Sc. (Philology), Professor; T. V. Skotnykova, PhD (Engineering), Senior Research Fellow; O. V. Chekmyshev, D. Sc. (Social Communications), Associate Professor; A. A. Chichanovskiy, D. Sc. (Politology), Professor; V. P. Oleksenko, D. Sc. (Philology), Professor; Yu. M. Bidzilia, PhD (Philology), Professor; M. V. Butyrina, D. Sc. (Social Communications), Associate Professor.

Executive Editor Tetiana Skotnykova, PhD (Engineering), Senior Research Fellow

*The journal was recommended for publishing by the Scientific Council
of the Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Record № 4 dated November 23, 2016)*

Ukrainian Journalism Studies : an academic journal / head of editorial board, editor-in-chief V. V. Rizun; Institute of Journalism of KNU named by Taras Shevchenko. — Kyiv, 2016. — Issue. 17. — 57 p.

The academic journal represents the theoretical scientific articles based on statement of scientific issues, researches related to the methods, development of methodology and terminology. The academic journal is intended for scientists, lecturers, doctoral and postgraduate students.

The online version of the academic journal was circularized to:

Vernadsky National Library of Ukraine for depository storage and its portal of scientific periodicals of Ukraine. (<http://www.nbuv.gov.ua> (Scientific periodicals of Ukraine));

Maksymovych Library of Taras Shevchenko University of Kyiv for posting on its web-site (www.library.univ.kiev.ua);

Library of Institute of Journalism for posting on its web-site (<http://www.journlib.univ.kiev.ua>).

Online Library of Institute of Journalism (<http://www.journ.univ.kiev.ua/periodyka/index.php/2011-03-31-04-10-55.html>).

© Institute of Journalism, 2016

НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ І ЗАВДАННЯ**Дащенко Н. Л., Андрійшина С. Ю.**

Лексико-семантичні вияви патогенності у регіональній періодиці 6

МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ**Бондаренко І. С.** Трансдисциплінарність у дослідженнях

соціально-комунікаційних технологій..... 13

ТЕРМІНОЛОГІЯ**Сарміна Г. Л.** Проблеми термінологічної варіативності

в процесі становлення поняття «крос-медіа» 18

ПОСТАТІ**Галич В. М.** Літературна критика Віталія Бендера

в просторі національно-світоглядної публіцистики 25

Носова Б. М. Роль особистості в комунікативному діалозі про втрату чутливості 37**КОНФЕРЕНЦІЇ, СЕМІНАРИ, НАРАДИ****Мірошниченко П. В.** Музика як концепт масової культури

у звуковому образі українського радіомовлення 43

Ульянова К. М. Специфіка викладання регіональної журналістики

в умовах очно-дистанційного навчання 52

SCIENTIFIC PROBLEMS AND TASKS

Dashchenko Nataliia, Andriishyna Svitlana.
Lexical and semantic manifestation of pathogenicity in the regional periodical press 6

METHODOLOGY AND METHODS OF RESEARCHES

Bondarenko Iryna. Transdisciplinarity research of social and communication technologies 13

THERMONOLOGY

Sarmina Hanna. Problems of terminological variability
in the process of formation of cross-media' notional system 18

PERSONALITIES

Halych Valentyna. Abstract literary criticism of Vitalii Bender
in the space of national and ideological journalism 25

Nosova Bogdana. The role of the individual
in the communicative dialogue on the loss of sensitivity..... 37

CONFERENCES, SEMINARS, MEETINGS

Miroshnychenko Pavlo. Music as a concept of popular culture
in the sound image of Ukrainian radio broadcasting 43

Ulyanova Kateryna. Specificity of teaching of regional journalism
in the conditions of full-time/online learning 52

Дащенко Н. Л.,
канд. філол. наук, доцент

Андріїшина С. Ю.,
магістр журналістики

УДК 007:82...А/Я.08:070.15(477.84)

Лексико-семантичні вияви патогенності у регіональній періодиці

Реферат. Мета статті – семантико-стилістична оцінка лексичних маркерів патогенності у регіональному виданні «Нова Тернопільська газета». Зосереджено увагу на текстах, що тяжіють до поширення емоції незадоволення, тобто повідомляють про трагедії, надмірно демонструють насильство, агресію. Виокремленню й аналізу відповідної лексики підпорядкований комплекс наукових методів: контент-аналіз, компонентний, контекстуальний, описово-аналітичний та ін. Семантико-стилістичний підхід й укладений перелік найчастотніших лексичних маркерів патогенності зумовили висновок: одним зі способів ідентифікації текстів патогенного змісту є слова негативної семантики у рубриках, заголовках, лідах і самих текстах. Окреслено деякі способи нейтралізації патогенного змісту. Матеріали публікації можуть бути складовою частиною комплексного вивчення мовних засобів вираження патогенності з метою вироблення механізмів критичного сприймання текстів сучасних українських медіа.

Ключові слова: емоції незадоволення, патогенний текст, лексика негативної семантики.

Вступ. Сучасний медіапростір перенасичений текстами з ознаками патогенності, а тому вимагає критичного оцінювання з різних позицій. Оскільки носієм змісту є мова, то у цій статті розглядатимемо лексичні вирази негативності повідомлення.

В українському журналістикознавстві першість у вивченні патогенного тексту належить Б. Потятинику [1; 2; 3]. Журналістським текстам патогенного характеру присвячено статті К. Серажим [4], Я. Приходи та Н. Станкевич [5]. Проблему патогенності реклами в українській пресі вивчає М. Кіца [6; 7]. Сьогодні «патогенність» як «хвороба» текстів, призначених для вітчизняного масового споживання, перебуває на стадії дослідження.

Теоретичне підґрунтя. Б. Потятиник та М. Лозинський виділяють два типи патогенних текстів, які ґрунтуються на: 1) емоції задоволення (порнографія, гіперболізована реклама); 2) емоції незадоволення (теле-, відеонасильство, пропаганда расової, релігійної, національної, класової ворожнечі, пропаганда війни) [2, 288].

Визначення поняття «патогенність» вказують на те, що його термінологічне пояснення пов'язане з біологією та медициною. У журналістській сфері вживається в іншому значенні: містить посилання на негативну інформацію, здатну спричинити негативні емоційні стани та дії. Носієм такого змісту є стилістично знижена лексика, яка нині претендує бути однією з виз-

начальних ознак сучасної медіамови. Проте словесне наповнення патогенних текстів формують і загальноживані лексеми з негативною семантикою або які набувають її у контексті [8].

Найбільш точний відповідник слова «патогенний» в українській мові – хвороботворний. Отже, під патогенним будемо розуміти текст, який завдає чи спроможний завдати шкоди моральному та психічному здоров'ю окремої особи чи нації.

Відштовхуючись від розуміння патогенного тексту у журналістиці і класифікації цих текстів, зосередимо увагу на газетних матеріалах, що тяжіють до поширення емоції незадоволення. У цій статті такими, що впливають через емоцію незадоволення, вважатимемо тексти, які: генерують повідомлення про трагедії; надмірно демонструють насильство, агресію; перебільшують значення випадкових подій, створюючи до них посилений інтерес.

Мета статті – семантико-стилістична оцінка лексичних маркерів патогенності у регіональній періодиці. Матеріалом для дослідження є публікації видання «Нова Тернопільська газета» за 2010 та 2015 рр. Завдання статті: виявити у зазначеному виданні лексичні маркери патогенності; розробити покажчик найуживанішої лексики із негативною (патогенною) семантикою; запропонувати способи нейтралізації патогенного змісту.

Методи дослідження. При написанні статті використано такі наукові методи: контент-аналіз – для окреслення й інтерпретації масиву текстів преси, які засвідчують тенденцію до патогенності; компонентний аналіз – для виділення лексики із семантикою патогенності; контекстуальний – для виявлення впливу соціальних факторів на мовну семантику та функціональні особливості висловлювань; семантико-контекстуальний – для визначення особливостей синтагматики аналізованих одиниць; описово-аналітичний – для ідентифікації фактів контекстної реалізації значення, виявлення закономірностей функціонування патогенної лексики у тексті; комунікаційний – для визначення прагматичного потенціалу досліджуваної лексики; елементи статистичного – для аналізу функціональної активності мовних одиниць; діахронно-зіставний – для з'ясування змін у тематико-семантичній організації текстів преси.

Результати дослідження. Можна припустити, що патогенність властива будь-якому текстові, а наслідки його впливу залежать від індивідуального сприймання інформації. Однак нині у контенті медій простежується певна закономірність: завойовувати увагу аудиторії через «документування», описи реальних жорстоких злочинів (убивств, зґвалтувань, побиття, катувань тощо). Використання мотивів страху і тривоги як технології привабливання користувача набули загрозливих масштабів.

Серед основних причин привабливості для аудиторії медіатекстів, що містять сцени насильства, О. Барішполець називає: розвагу; рекреацію; компенсацію; бажання відчувати хвилювання/страх; прагнення віртуально випробувати агресію (ефект емпатії); отождошення з агресивним персонажем/жертвою (ефект ідентифікації); ігнорування обмежень (ефект «забороненого плоду»); спроба побачити насильство/агресію, що відображають власний досвід; вивчення кримінального світу (збільшення ролі насильства в суспільстві й у межах проживання певної аудиторії); ефект самозаспокоєння, тобто ефект щасливого фіналу й усвідомлення того, що «весь цей жах відбувається не зі мною»; гендерний ефект [9, 157].

Масова читацька аудиторія нині послуговується переважно інформацією низької якості, «зараженої» вірусом-словом, який проникає у свідомість і має руйнівний психологічний вплив. Насильство, розпусту, страх та страждання, неприйнятні протягом століть і засуджувані нормами етикету та моралі, останніми роками щодня транслиують медіаканали, чим

створюють враження, що без цього неможливо уявити життя сучасної людини.

Визначити патогенний текст, наприклад, у свіжому номері газети – справа не проста і завжди неоднозначна. Відсутність сталої класифікації патогенних збудників ускладнює впізнавання та уникнення подібної інформації. Вважаємо, що одним зі способів ідентифікації текстів патогенного змісту може бути виділення слів негативної (здатної викликати негативні емоції та стани, іншими словами «хвороботворної») семантики у рубриках, заголовках, лідах і самих текстах.

Найпопулярнішим засобом зацікавити читача залишаються галасливі заголовки перших шпальт, орієнтовані на суспільні й побутові драми. В аналізованій газеті позитивна інформація майже ніколи не стає матеріалом для передової статті. Все, що не варте посиленої уваги, розміщують на першій сторінці разом з провокативним заголовком та неетичним фото: «За образу бив, поки не вбив...» (№ 25, 2010); «У «Лімпопо» дітей *потруїли хлором*. Уже не вперше» (№ 33, 2010); «*Дівчат з Чорткова продали у польський бордель*»; «За вбивство батька глухонімий син отримав сім років» (№ 47, 2010) і под.

В аналізованому виданні патогенізовані тексти зустрічаємо не тільки у «спеціалізованій» рубриці «Кримінал», а й у «неспеціалізованих» («некримінальних») рубриках «Новини», «Політика», «Влада», «Здоров'я», «Культура», «Сердечко», «Люди», «Історії». Це видання зловживає сенсаційними заголовками, на зразок: «Не життя, а *катівня!*» (№ 13, 2010); «Купив... смерть»; «*Самогубство* в Озерній» (№ 30, 2010); «Сіячка доброго, розумного, вічного» *торгувала людьми*; «16-річний хлопець *копав собі могилу*»; «Вісім років за *продаж дитини*»; «Втопився у криниці»; «*Вогнепальна* пригода у Саранчуках» (№ 46, 2010); «*Забили, а тіло в рівчак заволокли, як собаку*»; «*Негідники* зі Скалата *побили й підрізали п'ятьох хлопців*» (№ 51, 2010) та б. ін.

«Нова Тернопільська газета» «грає» на емоціях своїх читачів. Більшість публікацій на першій шпальті, у найпопулярніших рубриках – це подробиці страшних подій. З одного боку, такі тексти здатні генерувати відхилення у психіці реципієнта і змусити з острахом ставитися до навколишньої реальності. З іншого, вважаємо, що сприймання подібної інформації реалізує одну з основних теорій «медіа-ефектів» – «прищеплення» аудиторії почуття байдужості до жертв насильства, зниження порогу чутливості стосовно прояву насильства в реальному житті» [9, 158].

Щодо змісту публікацій, то переважна більшість обраних для аналізу рясніє моторошними подробицями, які можуть впливати на психоемоційний стан читачів різного віку. Часто стислий виклад змісту на початку публікації (лід) являє собою ніби трейлер фільму жахів, бойовика чи трилера: «*Кривавий подарунок до 70-річного ювілею*» (...У розпалі сварки чоловік *схопив ніж і вдарив* ним дружину. *Закричавлена* матір впала на руки молодшому синові... Горького чоловіка міліціонери до лікарні привозили в наручниках – він *перерізав* собі *вени*, коли зрозумів, що накоїв) (№ 5, 2010); *дитину виривали* з мене так, як без наркозу рвуть зуб, тільки *біль був у стократ сильніший* (№ 26, 2010); «*Сусід на сусіда пішов з... косою*» (42-річний мешканець села Лідиків Кременецького району *загнав косу у плечі* своєму 52-річному сусідові...); «*Щелепи по-єгипетськи...*» (Потерпілій Людмилі... довелося *ампутувати* ліву ногу й праву руку, Ольга... *втратила руку*, а Євген... *залишився без ноги*... 5 грудня біла акула *відкусила* 70-річній жінці... руку, й потерпіла майже відразу *померла* у воді від сильної *крововтрати*... Потім *рештки тіла* туристки *виловили* в морі рятувальники...) (№ 49, 2010).

Подробиці трагедій можна вважати патогенними, адже не всім до снаги їх емоційно нейтралізувати: під час *вибуху обгоріло усе тіло*; *загорілося волосся* та одяг; *сильні опіки*; *закричавлене обличчя*; *поранило осколками*; *живого місця не залишилося*; *облив її окропом*; *завещала від нестерпного болю*; *потяг відтяв ноги*; *машина переїхала через тіло, протягнула* дорогою; *голова розчавлена*; *кривавий слід*; *дворічна дівчинка померла від голоду* тощо.

Багато публікацій насичені зображенням надмірної агресії, що взагалі не прийнятно для видання, яке позиціонує себе «найпопулярнішою газетою Тернопілля». Навіть спеціалізований на кримінальних новинах тернопільський тижневик «Досьє 02» часто оминає вислови, які могли б завдати психоемоційного удару читачеві. У публікаціях аналізованої газети відзначаємо матеріали, які **надмірно демонструють насильство й агресію**: «14-річний *збуй тероризує село*» (...А тепер той... *садист усіх залякав*... Мешканці невеликого села на Бережанщині *жахнуться* від *нахабної* та *розпусної* поведінки 14-річного Андрія...) (№ 41, 2010). У цьому матеріалі подробиці поведінки молодика передано словами і словосполученнями негативної семантики: *малолітній садист*; *знущатися*; *жорстокість хлопця*; *вбив лоша, вдаривши його по голові*; *вирвав* індичці язика; *некерована*

жорстокість у поведінці; *згвалтувати*; *сексуальне домагання*, *сексуальні подробиці*, *сексуальні стосунки з матір'ю*; *прив'язав батька до стільця*.

В інших публікаціях подібного змісту носіями негативної семантики є лексеми: *пограбувати*; *побити*, *поглумитися*, *вмирати*, *жахнутися*, *плакати*; *катівня*, *пекло*, *опіки*, *кров*, *вбивця*, *жах*, *нелюди*, *біль*, *грубість*, *жорстокість*, *розпуста*; *бідолошний*, *закричавлений*, *по-звірячому*; та словосполучення, негативна семантика яких виявляється ситуативно або залежно від контексту: *втратити свідомість*; *зірвати* (золоті речі); *відібрати* (мобільний телефон); на шиї – *червоні сліди від пальців*; *різкий неприємний запах гниття*.

Індивідуальну реакцію мають на меті підсилити слова оцінного характеру: *страшно дивитися* (глянути); *дивом вижив*; *моторошне видовище*; *моторошна розповідь*; *страшна аварія*; *нещаслива машина*; *справжнісіньке пекло* та ін. Подробиці, які наводять журналісти у публікаціях, здатні травмувати психіку: *Шість бригад медиків протягом доби склали мене по частинах*, з правого боку усі органи та кінцівки були *пошкоджені*. У реанімації я *нагадувала шматок м'яса*, обмотаний бинтами (№ 27, 2010); Вона відразу *померла*, *кров хлинула з вух, рота і носа*. *Колесо відтиснуло усю нижню частину*. Печінка, селезінка, шлунок... *усі органи були розчавлені*; *уламки черепної кістки експерти виявили аж у горлі* (№ 38, 2010).

Вивчаючи семантику патогенності у регіональному виданні «Нова Тернопільська газета» за 2010 р., зафіксовано таку найчастотнішу лексику з негативним значенням, що відображає емоції незадоволення:

– **дієслова**: *ампутувати*, *бити*, *боятися*, *вбивати*, *вбити*, *вдарити*, *вибухнути*, *видурювати*, *виривати*, *вирізати*, *відкусити*, *впасти*, *втопити*, *вчадіти*, *гамселити*, *гнити*, *жахати*, *забити*, *заволокти*, *загинути*, *заклякати*, *злякати*, *зарубати*, *застрелити*, *збити*, *згоріти*, *згвалтувати*, *здригатися*, *зламати* (*ламати*), *знущатися*, *обрубувати*, *отруїтися*, *перерізати*, *підпалити*, *підрізати*, *побити*, *повісити*, *поглумитися*, *пограбувати*, *погрозувати*, *покалічити*, *покусати*, *померти*, *поранити*, *постраждати*, *потонути*, *потруїти*, *поховати*, *пропівати*, *прострелити*, *розрізати*, *розстріляти*, *схопити*, *убити*, *ударити*, *украсти*, *шокувати*;

– **іменники**: *аварія*, *біль*, *вандал*, *вбивця*, *вбивство*, *гниття*, *горь*, *грубість*, *гвалтівник*, *домагання*, *домовина*, *жах*, *жахіття*, *жертва*,

жорстокість, зашморг, з'валтування, катівня, конфлікт, кров, кривдник, крововтрата, могила, негатив, негідник, нутроці, перелом, покидьок, покійник, похорон, пошесть, пухлина, рана, рештки, розпушта, садист, самогубство, сексрабство, синець, смерть, сморід, суїцид, сутенер, травма, труп, трагедія, труна, тюрма, удар, цвинтар, череп;

– **прикметники:** *вбитий, демонський, диявольський, жахливий, загиблий, закривавлений, затьмарений, заюшений, звірячий, зв'язаний, інфікований, кривавий, крижаний, лютий, мертвий, моторошний, нахабний, неживий, неприємний, нечистий, обпалений, побитий, понівечений, перерізаний, розпусний, страшний.*

За спостереженнями Я. Приходи і Н. Станкевич, найчастотнішими концептами зла у газетному тексті останнього десятиліття ХХ ст. є лексеми *смерть, вбивство, труп, війна, постріли* [5]. Дослідивши лексико-семантичні вияви патогенності у сучасній регіональній пресі, можемо стверджувати, що перелік слів, які окреслюють ці концепти, є доволі широким. Підтверджуємо думку науковців, що «найсильніше негативне поле творять навколо себе дієслова. Саме через них у психіці людей зло набуває чіткої рельєфності. Дієслова *розстріляти, отруїти, розчленувати, зарубати, повіситись, гатити, вбити, задушити, закатувати, з'валтувати, помститися* – найсильніші за семантикою реєстри зломови. Засилля їх у газетних текстах має руйнівний вплив на читача, пригнічує його психіку» [5].

Відзначимо, що трагічні події зображують образними засобами (*жахлива знахідка; некерована жорстокість; у стократ сильніший біль; чорні думки штовхають на смерть; заволокли, як собаку*), фразеологізмами (*схопили на гарячому; живого місця не залишилося; вкоротити собі віку; піти з життя*), термінологічною лексикою і висловами з медичної, правової галузей (*розлади мовлення; крововиливи у мозок; черепно-мозкова травма; ампутувати; крововтрата; завдати ран; нещасний випадок; сексуальне домагання*) та ін. У випадку патогенності змісту важко говорити про багатство мовних ресурсів для вираження цього змісту: всі ці засоби однаково шкідливі.

Щоб окреслити динаміку публікацій патогенного змісту в «Новій Тернопільській газеті», проведено огляд заголовків (усього 88) за 2015 р. на сторінці цього видання у соціальній мережі Facebook (<https://uk-ua.facebook.com/novagazeta>). На зіставлення, звичайно, впливає і те, що електронна сторінка не дає повного уявлення про конструкцію і зміст видання, і те, що за

п'ять років дещо змінилася тематика повідомлень. Останнє зумовлено ситуацією в країні. Тому на електронну сторінку потрапляють повідомлення про події, пов'язані з АТО (20 публікацій). Закономірно, що ці матеріали не обходяться без лексики патогенного характеру, дещо відмінної від представленої вище: Ігор Римар *залишився без гортані, без щелепи і без руки...* «Кіборга» з Тернопільщини *поранили* у Донецькому аеропорту (22.01.2015); Ярослав Гавянець: «*Нас «кинули» і залишили сам на сам з ворогом*». Наймолодшого «кіборга» з полону *визволяв* батько (12.02.2015); «*Мамо, добуду до року і повернуся...*» Роман Руцак *загинув за двадцять днів до демобілізації* (01.07.2015); «*Андрій не любив скаржитися...*» Тіло Андрія Капчура *знайшли на Сході через чотири місяці після загибелі* (03.09.2015). Повідомлення про АТО активізували таку лексику: *війна, передова, полон, загибель, зник безвісти, інвалідність, загинув на війні, загинув від ворожої кулі, диверсія, диверсійна група, терористична акція, підпали, підриви, вибухи, пограбування, російська агресія, ворог* тощо.

Інша патогенна лексика, зафіксована на електронній сторінці видання: *каліка, корупція, пожежа, проблема, хвороба, шахрай; задушити, обікрасти, плакати, спалити; ворожий, терористичний*. Бачимо, що укладений вище перелік лексем з негативною семантикою доповнюється зі зміною тематики повідомлень. Тим більше, що у контексті слова здатні виявляти додаткові значення.

Патогенний зміст нерідко оформлений за допомогою стилістичних прийомів: евфемізму – *суттєво поліпшили свої матеріальні статки* (02.04.2015) – *накрали*; перифрази – *люди на візках* (13.08.2015) – *інваліди*; оксюморону – *криваве перемир'я* (19.11.2015); паралелізму – На вихідних, коли увага всього світу була прикута до *трагедії в столиці Франції Парижі, на Сході України* сталися не менш *криваві події* (19.11.2015); метафори – *війна без прикрас* (16.01.2015).

Огляд публікацій за 2015 р. на сторінці газети у соціальній мережі Facebook засвідчує, що до матеріалів позитивного або нейтрального змісту (34 із 88) належить приблизно третина, решта мають виражений або прихований патогенний характер. Отож, видання і далі насичене публікаціями з негативним змістом.

У результаті семантико-стилістичного аналізу лексики досліджуваного видання можна припустити, що масове поширення патогенних текстів без жодних обмежень та застережень – ознака того, що суспільству бракує ґрунтовної

медіаосвіти. Підвищення медіакультури особистості і суспільства сприятиме інформаційно-психологічній безпеці споживача інформації (читача, слухача, глядача) і самого журналіста. Притаманне людині бажання альтернативи приводить до усвідомлення того, що патогенні тексти виконують певну «місію», оскільки змушують шукати якісніших джерел інформації.

Патогенність із надмірним демонструванням насильства, моторошними подробицями, провокативними заголовками, лексикою з агресивною семантикою, винесеною у ліди та вриси, емоційний і хибний тон повідомлення про подію та ін. – можуть призвести до різних негативних психологічних і поведінкових наслідків та ефектів на індивідуальному та масовому рівнях. До них відносять, наприклад, стреси, психічні розлади, масову паніку й істерію, наслідування. «У людей з'являється страх, зростає агресія або ж, навпаки, настає емоційне вигорання, так званий «катарсичний медіа-ефект» – віртуальний і безпечний для оточення вихід агресивних емоцій, що не приводить до негативних наслідків у реальному житті» [9, 158] тощо. Як наслідок – підвищення рівня злочинності, конфліктів, жорсткості, недовіри, невпевненості у власній безпеці й безпеці своїх близьких, нарікання на несправедливий устрій і под.

Висновки. «Нова Тернопільська газета» має загальні ознаки «жовтої преси»: публікує матеріали сенсаційного характеру, нівелює межі між прийнятним і неприйнятним.

З позицій медіаосвіти важливо популяризувати розвиток саногенного потенціалу особистості, що опирається на психологічну і соціальну компетентності [10; 11]. До вивчення патогенності тексту варто залучити підходи лінгвістики, соціальних комунікацій, педагогіки, психології. У такому контексті актуальними видаються тези про поширення медіаграмотності та базових технологій індивідуального психічного самозахисту: вміння припиняти негативне мислення, тобто здійснювати стоп-реакцію; практикування рефлексії, тобто розглядати свою і чужу поведінку відсторонено; усвідомлення розумових операцій, які породжують емоцію; відкидання образів, які призводять до відчуття приниженості, обмірковування плану помсти, висновків про нікчемність життя і под. [11].

Враховуючи сформульовані Б. Потятиником [1] способи нейтралізації патотексту, серед можливих заходів і порад щодо інформаційного «оздоровлення» українського медіапростору

пропонуємо: вимагати від журналістів виконання етичних і професійних стандартів, норм і правил написання матеріалів; навчати студентів-журналістів створювати конструктивний текст, на відміну від деструктивного; практикувати громадську оцінку редакційної політики; організувати просвітницьку роботу з журналістами і користувачами сучасних медій, наприклад, тренінги або інформаційні розсилки; створити мовну шкалу для визначення рівня патогенності тексту, за якою редактор може відмовити у публікації матеріалу; маркувати патогенний текст за аналогією попереджень про вікові обмеження щодо перегляду певних програм або фільмів. Значно складнішими тактиками є: стимулювання альтернативного тексту; вироблення імунітету (через просвітництво і розвиток загального культурного тла); відмова від патотексту, «поневолення» ним, для чого потрібна тривала психоаналітична робота.

Отже, щоб запобігти впливові патогенних текстів, необхідні масштабні заходи. Тоді редакції окремих видань не зможуть протистояти загальним тенденціям.

Це дослідження може бути складовою частиною комплексного вивчення мовних засобів вираження деструктивного змісту з метою вироблення механізмів його критичного сприймання: коли не текст контролює людину, а людина – текст.

Список літератури

1. *Потятиник Б. В.* Екологія ноосфери. Проспект [Електронний ресурс] / Б. В. Потятиник. – Режим доступу : http://media-journal.franko.lviv.ua/Avtory/Borys_pot.htm – Назва з екрана. – Дата звернення: 07.04.2016.
2. *Потятиник Б.* Патогенний текст : монографія / Б. Потятиник, М. Лозинський. – Львів : Місіонер, 1996. – 296 с.
3. *Довженко О.* Потятиник Б.: «Немає іншого виходу, крім медіаосвіти» [Електронний ресурс] / О. Довженко. – Режим доступу : <http://www.media.krytyka.info/ohlyady-analytyka/borys-potyatynyk-nemaye-inshoho-vykhotu-krim-mediaosvity.html>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 17.02.2016.
4. *Серажим К. С.* Журналістський текст патогенного характеру [Електронний ресурс] / К. С. Серажим // Держава та регіони. Сер.: Соціальні комунікації. – 2010. – № 2. – С. 161-171. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/SocGum/Dtr_sk/2010_2/files/SC210_32.pdf – Назва з екрана. – Дата звернення: 19.02.2016.
5. *Прихода Я.* Зломова у газетному тексті, або Наслідки свободи називання зла [Електронний ресурс] / Я. Прихода, Н. Станкевич. – Режим доступу : <http://media-journal.franko.lviv.ua/N1/Media>

osvita/pryhoda_jaroslava.htm – Назва з екрана. – Дата звернення: 19.02.2016.

6. *Кіца* М. До проблеми патогенності реклами в українській пресі: причини та головні тенденції [Електронний ресурс] / М. Кіца // Право та психологія : матеріали I Міжнародної конференції молодих вчених LPS-2013 (21-23 листопада 2013 р., Львів) / Національний університет «Львівська політехніка». – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 46–47. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26895/1/019-046-047.pdf> – Назва з екрана. – Дата звернення: 07.04.2016.

7. *Кіца* М. Критерії та ознаки патогенної реклами в українських ЗМІ / М. Кіца // Теле- та радіо-журналістика. – 2014. – Вип. 13. – С. 241–246.

8. *Кузнєцова* Т. В. Цінності в текстах друкованих ЗМІ / Т. В. Кузнєцова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер.: Филология. Социальная коммуникация. – Т. 21 (60). – 2008. – №1. – С. 370–375.

9. *Баришполець* О. Чинники впливу засобів масової інформації на аудиторію / О. Баришполець // Соціальна психологія. – 2006. – №6. – С.153–162.

10. *Варій* М. Й. Загальна психологія : навчальний посібник ; 2-ге видан., випр. і доп. / М. Й. Варій. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 968 с.

11. *Васильєва* Т. Н. Формирование саногенного мышления младшего школьника : учебное пособие [Электронный ресурс] / Т. Н. Васильєва. – Калининград : Калинингр. ун-т, 1997. – 48 с. – Режим доступу : http://pedlib.ru/Books/3/0290/3_0290-1.shtml – Назва з екрана. – Дата звернення: 07.04.2016.

Reference list

1. *Potiatynyk*, B. V. (1997), “Ecology of noosphere. Prospectus”, available at: http://media-journal.franko.lviv.ua/Avtory/Borys_pot.htm (accessed 07.04.2016).

2. *Potiatynyk*, B. & *Lozynskiy*, M. (1996), Pathogenic Text, Misioner, Lviv, 296 p.

3. *Dovzhenko*, O. (2010), “Potyatynyk B.: There

is no choice but media education”, available at: <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytika/borys-potyatynyk-nemaye-inshoho-vykhodu-krim-mediaosvity.html> (accessed 17.02.2016).

4. *Serazhym*, K. S. (2010), “Journalistic text with pathogenic nature”, *Derzhava ta Rehiony*. Ser.: Sotsialni komunikatsii [The State and the Regions. Series: Social Communications], vol. 2, pp. 161–171, available at: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Dtr_sk/2010_2/files/SC210_32.pdf (accessed 19.02.2016).

5. *Prykhoda*, Ya., *Stankevych*, N. (1998), “Language of hate in a newspaper text, or consequences of freedom of evil calling”, available at: http://media-journal.franko.lviv.ua/N1/Mediaosvita/pryhoda_jaroslava.htm (accessed 19.02.2016).

6. *Kitsa*, M. (2013), “The problem of pathogenicity of advertising in the Ukrainian press: causes and major trends”, Proceedings of the I International Conference of Young Scientists LPS-2013 “Law and Psychology”, National University “Lviv Polytechnic”, Lviv, 21-23 November 2013, Lviv Polytechnic National University Publishing House, Lviv, pp. 46–47, available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26895/1/019-046-047.pdf> (accessed 07.04.2016).

7. *Kitsa*, M. (2014), “Criteria and characteristics of pathogenic advertising in the Ukrainian media”, *Teleta Radiozhurnalistyka* [TV and Radiojournalism], vol. 13, pp. 241–246.

8. *Kuznietsova*, T. V. (2008), “Values in the text of print media”, *Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universiteta im. V. I. Vernadskogo*. Ser.: Filologija. Social'naja komunikacija. [Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Ser.: Philology. Social Communications], vol. 21 (60), pp. 370–375.

9. *Baryshpolets*, O. (2006), “Factors of media influence on the audience», *Socialjna psykholohija* [Social Psychology], vol. 6, pp. 153–162.

10. *Varii*, M. Y. (2007), *General Psychology: a Textbook*, 2nd ed., Centr uchbovoji literatury, Kyiv, 968 p.

12. *Vasil'eva*, T. N. (1997), *Forming the sanogenic thinking of a schoolchild in the primery school age: a Textbook*, Kalynynghradskiy un-t, Kalynynghrad, 48 p.

Dashchenko Nataliia.

Lexical and semantic manifestation of pathogenicity in the regional periodical press

This article elaborates on the issues of pathogenic texts in the newspaper «Nova Ternopil'ska» in 2010 and 2015 through identification of negative information that could lead to negative emotional states and actions.

The infected headlines, leads and texts in this regional newspaper were analyzed and sorted according to their types.

Messages about tragedy, violence and aggression become markers of texts that can have a bad influence on recipients. Briefly this article provides overview on how to avoid spreading of pathogenic texts in Ukrainian media today.

Main objective of the study is semantic and stylistic evaluation of pathogenic markers in the regional newspaper «Nova Ternopil'ska». It is focused mainly on texts which promote negative emotions by depiction of tragedy, violence and aggression.

Methods used during the study. Content analysis for definition and interpretation of materials from newspaper, components method for highlighting the vocabulary with pathogenic semantics, descriptive-analytical method for assessment of pathogenic vocabulary contextual implementation. Other methods used: communicative, semantically contextual, elements of statistics, diachronic comparison.

The study shows significant misuse of violence depiction with obscure details, provocative headlines,

aggressive semantics, extremely emotional covering of events by local newspaper. Semantically stylistic approach and ranking of mostly used pathogenic lexical markers resumed one of the possible way to identify text with pathogenic matter through words with negative semantic in columns, headlines, leads and texts itself. Semantic analysis implies that for critical judgement of pathogenic content reliance on only linguistic evaluation is insufficient.

Article resolutions include proposals for recovery of Ukrainian information media space: to expect from journalists consideration of ethical standards; to teach students how to create a constructive text; to introduce public evaluation of editorial policy in newspapers; to provide education for journalists and media users about the matter in form of trainings, broadcasting etc.; to define linguistic ranking for pathogenic text indication which can be used by editors; to mark the pathogenic content.

The materials from this publication can be used as a part of wide study of pathogenic influence of words in linguistics targeting development of mechanism for critical judgement of published materials in the present Ukrainian media.

Keywords: frustration emotions; pathogenic text; lexicon of negative; newspaper article; pathogenicity.

Дащенко Н. Л.

Лексико-семантические проявления патогенности в региональной периодике

Цель статьи – семантико-стилистическая оценка лексических маркеров патогенности в региональном издании «Новая Тернопольская газета». Внимание сосредоточено на текстах, тяготеющих к распространению эмоции недовольства, то есть сообщающих о трагедиях, чрезмерно демонстрирующих насилие, агрессию. Выделению и анализу соответствующей лексики подчинен комплекс научных методов: контент-анализ, компонентный, контекстуальный, описательно-аналитический и др. Семантико-стилистический подход и составленный перечень наиболее частотных лексических маркеров патогенности обусловили вывод: одним из способов идентификации текстов патогенного содержания являются слова негативной семантики в рубриках, заголовках, лидах и самих текстах. Результаты статьи связаны с описанием некоторых способов нейтрализации патогенного содержания. Материалы публикации могут быть составляющей комплексного изучения языковых средств выражения патогенности с целью выработки механизмов критического восприятия текстов современных украинских медиа.

Ключевые слова: эмоции недовольства; патогенный текст; лексика негативной семантики.

Бондаренко І. С.,
канд. філол. наук,
доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю,
Запорізький національний університет

УДК 007:316.28:001.8

Трансдисциплінарність у дослідженнях соціально-комунікаційних технологій

Реферат. У статті проаналізовано соціально-комунікаційні технології (СКТ) як специфічний інструмент соціального (гуманітарного) інжинірингу. При цьому застосовувалися різні методи: поєднання системного та структурного підходів до аналізу об'єкта дослідження дало змогу виявити сутнісні характеристики соціально-комунікаційних технологій; метод типологічного аналізу, за допомогою якого розроблено типологію сучасних соціально-комунікаційних технологій; під час аналізу теоретичних розробок українських та закордонних учених використовувалися контекстуальний та герменевтичний аналіз, необхідні для тлумачення наукових праць.

Поняття «інженерія» є методологічною універсалією, що позначає продуктивну інтелектуальну (раціональну) діяльність людини, засновану на наукових знаннях та практичному досвіді, метою якої мають стати позитивні зміни у всій соціальній системі. Інженерія є зоною бажаної, проектної реальності. Журналістика, яка є гуманітарною діяльністю, є вагомим технологічним інститутом соціоінжинірингу, здатним моделювати суспільство через конструктивне формування громадської думки. Оскільки комунікація (як універсальний, загальнодоступний соціокультурний феномен) включена в усі суспільні сфери, можемо стверджувати, що техніки СКТ стають невід'ємними частинами кожної із соціальних технологій.

Ключові слова: діалог, інжиніринг, класифікація, комунікаційні технології, технологічна культура, типологія.

Вступ. Сучасні соціально-комунікаційні технології (СКТ) є масштабними проектами суспільної інженерії, здатними перетворювати систему ціннісних орієнтацій людини, її свідомість, волю. Змінюючи людину як соціальний конструкт, СКТ модифікують суспільство. Проблематикою цих трансформацій є вектор зміни суспільства – демократичний/авторитарний. Так, партійно-радянська журналістика як основний ретранслятор комуністичної пропаганди за довгі роки свого функціонування виробила специфічну лінгвально комунікаційну систему – «новомову» (M. Glowinski). Дія її вербально-маніпулятивних механізмів (політичний евфемізм, перифраза, мовний стереотип, ідіологема, процеси лексичної десемантизації) забезпечувала структурування «масової» свідомості соціуму/індивіда, а отже, і реконструкцію внутрішнього світу людини. Людина маси, продукт мозаїчної культури була значною мірою створена засобами масової інформації і пропаганди: вербалізовані у вигляді текстів соціальної комунікації ціннісні орієнтації суспільства, набуваючи масового характеру вираження, конструювали відповідну аксіологічну й світоглядну доміную «радянської» особистості. Така інструментальна модель пропаганди була дієвою технологією маніпуляції свідомістю

та поведінкою мас. Дотепер ми відчуваємо відлуння та наслідки деструктивних суспільних експериментів. Можливо, тому в сучасній комунікативістиці утвердилася досить звужена позиція: «соціально-комунікаційні технології – це система маніпуляційних дій-комплексів, спрямованих на зміну поведінки соціуму» [1].

Систему сучасних комунікаційних технологій, на нашу думку, слід розглядати з позицій соціальної інженерії, міждисциплінарний характер якої дасть змогу виробити комплексний, всеохопний та логічний підхід до досліджуваного явища. Вивчення СКТ у контексті соціальної комунікації, соціальної філософії, теоретичної й емпіричної соціології, філософії техніки, інженерної психології, аксіології, культурології, історії уможливить їх розуміння як *масштабних соціальних проектів* (з проектною операційністю та процедурністю), націлених на модернізацію, вдосконалення всіх суспільних процесів та індивіда через реалізацію комунікаційного потенціалу.

Підтримуємо й диференційний підхід до соціально-комунікаційних технологій, оскільки кожна одиниця системи СКТ – це історично усталена, національно зумовлена, суспільно апробована модель удосконалення/перетворення/організації соціальних суб'єктів та об'єктів,

що має унікальні технічні засоби та способи впливу.

Отже, *актуальність* теми дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення та комплексного аналізу соціальної інженерії як принципово нового контексту інтерпретації соціальної комунікації загалом та соціально-комунікаційних технологій зокрема. Потреба у визначенні зв'язків та взаємопроникненості соціокультурного контексту та системи комунікаційних технологій, що формують відповідний комунікаційний простір, є одним з важливих аспектів наукового пошуку.

Теоретичне підґрунтя. Теоретико-методологічною основою роботи є соціоінженерна теорія розвитку людини та суспільства (Р. Паунд, К. Поппер, Е. Мейо, Ф. Тейлор, О. Голотін, Н. Ліпатова, А. Никифорова, Н. Никифорова, В. Патрушев, В. Подшивалкіна, І. Попова, Г. Почепцов, В. Різун, Ю. Резнік, О. Холод), логіко-філософська концепція техніки (М. Бердяєв, Е. Касирер, П. Енгельмейєр, М. Гайдеггер, В. Горохов, Л. Мемфорд, А. Тоффлер, В. Гьосле, В. Розін), теорія соціального програмування (М. Кузнецов, І. Симдянов, С. Кара-Мурза, Д. Гусєв, Б. Райсберг, В. Соколов, С. Чернаков), положення про комунікацію як соціальний процес обміну смислами (Н. Луман, Ю. Хабермас; М. Бахтін, Ю. Лотман, О. Соколов; В. Иванов, В. Різун), соціально-філософський аналіз інженерної діяльності в контексті аксіологічної системи та соціально-комунікаційного середовища її суб'єкта (В. Горохов, П. Козловські, Х. Ортега-і-Гассет, В. Розін, М. Розов, П. Флоренський, М. Гайдеггер, К. Ясперс).

Методи дослідження. Для розв'язання основних завдань дослідження застосовувалися різні методи: поєднання системного та структурного підходів для аналізу об'єкта дослідження дало змогу виявити сутнісні характеристики соціально-комунікаційних технологій; метод типологічного аналізу, за допомогою якого було розроблено типологію сучасних соціально-комунікаційних технологій; під час аналізу теоретичних розробок українських та закордонних учених використовувалися методи контекстуального та герменевтичного аналізів, необхідних для тлумачення наукових праць.

Результати і обговорення. Активне дослідження соціальної комунікації та соціально-комунікаційних технологій з позицій соціальної інженерії свідчить про ті світоглядно-методологічні зміни, що відбуваються в царині наукового пізнання. Соціальна комунікація як *трансдисциплінарне* вчення демонструє новий погляд на людину в *поєднанні* (а не диференціації) її

технічних, гуманітарних / духовних та психофізіологічних реалізацій.

Наголошуємо, що поняття «трансдисциплінарність», «міждисциплінарність», «мультидисциплінарність», «кросдисциплінарність» у науковій площині явища окреслені, але остаточно не визначені.

Сьогодні така дослідницька стратегія розширює та перетинає дисциплінарні межі, пропонує цілісне (холістичне) бачення світу. Синтетична природа трансдисциплінарності визначає органічний зв'язок між природничими, гуманітарними та соціальними науками, а також духовними експериментами людства. Саме трансдисциплінарність може стати площиною для конвергенції науки, технології, мистецтва, дослідження свідомості та духовних практик.

Увесь розвиток науки як особливої форми свідомості – це інтеграційний шлях до «єдиної науки», в якій світ, людину, техніку розглядають цілісно, а не як автономні сегменти класичної/традиційної науки, адже «формою суспільної свідомості наука виступає у систематичній єдності усіх її галузей та елементів знання» [2, 19].

Наголосимо на тому, що соціальна комунікація є своєрідним трансфером (інтелектуальним провідником) знань та досвіду між окремими науковими галузями та суспільством. У цьому розрізі показовою є думка Д. Гаври щодо теорії комунікації – «це мультипарадигмальна постнекласична наука, яка спирається на комунікаційний підхід до людини і суспільства й функціонує як метадискурс, сформований у контексті осягнення комунікаційних практик» [3, 17].

Нині аналіз соціальної комунікації з позицій соціальної інженерії (як спроба універсалізувати та інтегрувати всі наукові студії про комунікацію) – підхід новий, дещо «екзотичний» для класичної наукової рефлексії. Тому такий гносеологічний досвід перебуває ще на етапі утвердження, становлення та методологічного оформлення. Показовою є думка В. Різун: «Статус інженерного вчення не принижує соціальні комунікації, але однозначно надає їм статусу ремесла, професійної діяльності, фахівці якої виступають у ролі комунікаційних технологів (комунтехнологів), соціальних інженерів. Таким чином, вчення про соціальні комунікації належить до таких вчень, як радіотехніка, кораблебудування, машинознавство тощо, які на пострадянському просторі мають статус технічних наук» [4, 10].

Поодинокими та дискусійними залишаються й визначення особливого виду комунікаційної діяльності – соціально-комунікаційного інжинірингу – «це створення, прогнозування,

адаптація і реалізація комунікаційних технологій, стратегій і моделей соціальної дії, взаємодії і стосунків між соціальними фігурантами (суб'єктами й об'єктами) з метою здійснення маніпуляції (позитивного або негативного впливу)» [5].

Соціальна інженерія як трансдисциплінарне вчення виникає у 20-ті рр. ХХ ст. – у час активних процесів індустріалізації, що призвело до так званої «організаційної кризи». Ефективне управління масовими трудовими колективами вимагало нової методики організації та розподілу праці, а отже, нових комплексних знань зі сфери техніки, психології, економіки, політики, юриспруденції. Саме в цей час термін «інженерія» вживається у контексті соціології та юриспруденції як цілеспрямована діяльність професіоналів з реконструкції соціального світу. Зауважимо, етимологія слова вказує на універсальні творчі здібності людини та їх технічний продукт (фр. *ingenieur* – машина; винахідництво <лат. *ingenium*> – уроджені здібності, дотепність, талант, геній).

Цікаву теорію «відкритого суспільства» та концепцію соціальної інженерії подав американський філософ К. Поппер. Він одним з перших запропонував глибоку інтерпретацію сутності тоталітарних режимів ХХ ст. Аналізуючи фашизм, комунізм та нацизм у контексті типу соціальної інженерії (обрана суспільством модель розвитку), К. Поппер зазначає, що «поетапний» поступ суспільства можливий за умови соціологічного прогнозування та технологізації процесу.

У концепції К. Поппера демократичне суспільство відкрите майбуттю, воно завжди придатне для раціональної (а не насильницької) трансформації соціальних структур. Та будь-які перетворення можливі лише за наявності інститутів громадянського суспільства – у цьому філософія соціальної інженерії. Остання має базуватися на таких принципах: віра в те, що людина – господар своєї долі; впливати на хід історії, відповідно до поставленої мети, цілком реально; можливість розумних політичних дій залежить від фактичної інформації, необхідної для зміни інститутів; основою політики є соціальна технологія; раціональний підхід до соціальних інститутів та використання останніх як засобів задля реалізації відповідних цілей; метою є недопущення будь-яких негараздів у житті людини [6].

Будь-яка соціальна технологія (СТ) як певний спосіб перетворювальної результативної діяльності має структурну організацію, яку приблизно можна подати так:

базові технологічні знання → доцільна спроектована технологічна діяльність → технологічні процеси як алгоритми певних процедур та операцій.

Запропонована структура є універсальною матрицею реалізації будь-яких СТ, у тому числі й соціально-комунікаційних технологій.

Зважаючи на наше розуміння природи та сутності СКТ, пропонуємо таку класифікацію соціально-комунікаційних технологій:

– **за сферою розповсюдження** (беремо до уваги суспільні інститути та участь СКТ в їх інституалізації): СКТ *влади та держави*: пропаганда, політичний паблік рилейшнз, політична реклама, іміджмейкинг (створення іміджу країни на світовій арені, імідж партій, державних установ, імідж політичного лідера), медіарилейшнз, технології проведення перемовин, виборчі технології; до кластеру СКТ *влади та держави* відносимо й технології ведення інформаційного протистояння – інформаційну агресію, інформаційний тероризм, інформаційну війну та інформаційну експансію; СКТ *економічних структур*: маркетингові технології, технології формування брэнда, реклама, корпоративний медіарилейшнз; СКТ *освітньо-виховного процесу*: пропаганда, технології медіаосвіти, технології медіакультури; СКТ *релігії*: пропаганда, паблік рилейшнз; окремо маркуємо *технології створення віртуальної реальності*: інформаційно-комунікаційні технології;

– **за функціональним показником** – інтегративні (пропаганда), деструктивні (інформаційна агресія, інформаційний тероризм, інформаційна війна, інформаційна експансія); презентативні (іміджмейкинг країн та регіонів, реклама); інтерактивні – технології соціальної взаємодії (паблік рилейшнз, організація роботи прес-служб); адаптаційні (персональний іміджмейкинг, паблік рилейшнз); інформаційно-моделювальні (спічрайтинг, спіндоктор); технології діалогу/нейтралізації соціальних конфліктів (технологія проведення перемовин, кризові технології);

– **за об'єктом впливу**: технології формування громадської думки: паблік рилейшнз, медіарилейшнз, виборчі технології, іміджмейкинг, спічрайтинг, спіндоктор, реклама; технології формування масової свідомості (розуміємо її як сферу цінностей і морально-етичних норм, традицій, систему матеріальних і духовних потреб, прагнень і очікувань, політичні погляди і суспільні ідеали): пропаганда, технології медіаосвіти та медіакультури, інформаційно-комунікаційні технології, технології інформаційного протистояння (інформаційна війна, інформаційна експансія, інформаційний теро-

ризм). Технології формування громадської думки та технології формування масової свідомості впливають на поведінку людини, а отже, поступово змінюють саме суспільство;

– **за типом цільової орієнтації:** стратегічні – пропаганда, технології медіаосвіти та медіакультури, технології інформаційного протидіювання; тактичні – публіцистика, медіакультури, виборчі технології, іміджмейкинг; оперативні – технології діалогу/нейтралізації соціальних конфліктів, технології подієвої комунікації (проведення брифінгів, прес-конференцій, круглих столів, офіційні звернення влади до народу, спічрайтинг).

Типологічний метод використовується з метою порівняльного вивчення істотних ознак, функцій, відносин, рівнів організації різноманітних об'єктів. Типологія дає змогу відтворити конструкцію системи, визначити її закономірності, що дає змогу передбачити результат ще невідомого процесу. Соціально-комунікаційні технології є частиною системи соціальних технологій, розуміння сутності яких визначає основний контекст наукового аналізу СКТ.

Висновки. Поняття «інженерія» є методологічною (а також вербально-семантичною) універсальною, що позначає репродуктивну інтелектуальну (раціональну) діяльність людини, засновану на наукових знаннях та практичному досвіді, метою якої мають стати позитивні зміни в усій соціальній системі. Інженерія є зоною бажаної, проектної дійсності. Саме тому її стрижнем є технологічність як поступовий (поетапний), цілеспрямований й, обов'язково, результативний процес. Соціальна комунікація в умовах глобалізації інформаційного простору стала чи не найважливішим інструментом соціальної інженерії, результат якої – створення суспільства нового типу.

Під час дослідження було визначено, що журналістика, будучи гуманітарною діяльністю, виступає вагомим технологічним інститутом соціоінжинірингу, здатним моделювати суспільство через конструктивне формування громадської думки. Зрозуміло, що таке конструювання соціальної реальності має базуватися на здоровій технологічній культурі українського суспільства.

Технологічна культура (ТК) майбутнього медіафахівця – це, перш за все, технологія медіаосвіти (наголосимо, у сучасних наукових розробках ТК – феномен педагогічний). Професійна самоорганізація журналістської спільноти (через інститути саморегулювання) не виправдала себе як технологія вдосконалення професійних стандартів діяльності. Як наслідок –

моральна, духовна криза інституту журналістики у всьому світі. Тому робота фахівців вищої школи має стати технологічною стосовно моделювання нового типу відносин «журналіст – інформація», «журналіст – аудиторія», «журналіст – подія».

Соціально-комунікаційні технології спрямовані насамперед на організацію комунікаційного простору та часу, на формування постійного діалогу між суспільними інститутами, на створення комунікаційної зони комфорту для кожного суспільного індивіда, включаючи його інформаційно-психологічну безпеку. Оскільки комунікація як універсальний, загальнодоступний соціокультурний феномен включена в усі суспільні сфери, можемо стверджувати, що СКТ стають неодмінними частинами кожної із сукупної системи соціальних технологій.

Подяка. Висловлюю подяку Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка за надану можливість апробації дослідження, а також усім науковцям, які вивчали зазначену проблематику.

Список літератури

1. Холод О. Діапазон поняття «соціально-комунікаційні технології» [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc.../SC210_19.pdf.
2. Шинкарук В. І. Вибрані твори : у 3 т. / В. І. Шинкарук; [упоряд. : В. В. Лях, В. Г. Табачковський]. – Київ : Укр. Центр духов. культури, 2005 – Т. 3, Ч. 2. – 427 с.
3. Гавра Д. Основы теории коммуникации : учеб. пособ. Стандарт третьего поколения / Д. Гавра. – СПб. : Питер, 2011. – 288 с.
4. Різун В. В. Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії) / В. В. Різун // Комунікація : збірка з питань комунікацій у суспільстві. – 2012. – № 2. – С. 8–19.
5. Холод О. Соціальні комунікації як поняття в науковій галузі «соціальні комунікації» [Електронний ресурс] – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../.
6. Поппер К. Ницета историцизма / К. Поппер ; [пер. с англ. С. А. Кудриной ; под ред. Н. Ф. Овчинникова] // Вопросы философии. – 1992. – № 8. – С. 49–79; № 9. – С. 22–48; № 10. – С. 29–58. [Електронний ресурс] – Режим доступу : philosophy.ru/library/popper/popper_poverty_historicism.

Reference list

1. Kholod, O. (2011), "A range of the concept "social communication technologies", available at: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc.../SC210_19.pdf.
2. Shynkaruk, V. I. (2005), Selected Works: in 3 Vols., in Liakh, V. V., Tabachkovskiy, V. H. (Ed.), Ukr. Tsentru dukhov. kul'tury, Kyiv, 427 p.

3. *Gavra, D.* (2011), *Fundamentals of the Theory of Communications: a Textbook*, Piter, SPb, 288 p.

4. *Rizun, V. V.* (2012), "Social communications as engineering studies, or social communications in the system of social engineering", *Komunikatsiya : Zbirka z Pytan' Komunikatsiy u Suspil'stvi* [Communication : Collection on the Issues of Communications in the Society], no. 2, pp. 8-19.

5. *Kholod, O.* (2012), «Social communication as a concept in the scientific field "social communications"», available at: irbis-nbuv.gov.ua/.../.

6. *Popper, K.* (1992), "The poverty of historicism", *Questions of Philosophy [Voprosy Filosofii]*, no. 8, pp. 49-79, no. 9, pp. 22-48, no.10, pp. 29-58, available at: philosophy.ru/library/popper/popper_poverty_historicism.

Bondarenko Iryna.

Transdisciplinarity research of social and communication technologies

The article deals with the interpretation of concept of engineering as a methodological universal that defines reproductive and intellectual (rational) human activity. This activity is based on scientific knowledge and practical experience and aimed at making positive changes in the social system. Engineering is a zone of a desirable, project activity. Journalism as a practical human activity is by far the most important technological institution of social engineering capable of modelling a society through the constructive formation of its public opinion. Since communication (as a universal and generally available phenomenon) is involved in all public spheres, it can be claimed that methods of social and communication technologies have become essential parts of each of the general communication technologies systems.

The article deals with the main approaches to typologization of sociocommunication technologies; the author proposes SCT classification. Definition of sociocommunication technologies is represented as a specialized form of professional communication activities development, aimed at integration (unification, coordination) and recreation (improvement, modernization) of the society by establishing and maintaining social contact / interaction of sociocommunication products (resources) as relevant institutions production results.

The article deals with social communication technologies as a part of social technologies, understanding the essence of which determines the basic context of SCT scientific analysis. Classification of social communication technologies is proposed on the basis of the following typological features: the circulation sphere – state and government SCT, economic structures SCT, educational process SCT, religion SCT, virtual reality technology; by the functional indicator – integrative, destructive, representational, interactive, adaptive, information modeling, technology of dialogue / neutralization of social conflicts, by the object of influence: public opinion and mass consciousness formation technology; by the type of target orientation: strategic, tactical, operative.

Keywords: dialogue, classification, communication technologies, technological culture, typology.

Бондаренко И. С.

Трансдисциплинарность в исследованиях социально-коммуникативных технологий

В статье осуществлен комплексный анализ системы социально-коммуникативных технологий как специфического инструмента социального (гуманитарного) инжиниринга.

Для решения главных задач исследования применялись различные методы: сочетание системного и структурного подходов к анализу объекта исследования позволило выявить существенные характеристики социально-коммуникативных технологий; метод типологического анализа, с помощью которого была разработана типология современных социально-коммуникативных технологий; в ходе анализа теоретических разработок отечественных и зарубежных ученых использовались методы контекстуального и герменевтического анализов, необходимых для толкования научных трудов.

Понятие «инженерия» является методологической универсалией, которое обозначает репродуктивную интеллектуальную (рациональную) деятельность человека, основанную на научных знаниях и практическом опыте, целью которой должны стать положительные изменения во всей социальной системе. Инженерия является зоной ожидаемой, проектной действительности. Журналистика, будучи гуманитарной деятельностью, является крупнейшим технологическим институтом социоинжиниринга, способным моделировать общество через конструктивное формирование общественного мнения. Коммуникация как универсальный, общедоступный социокультурный феномен включена во все общественные сферы, а значит, техники СКТ становятся непременными частями каждой из совокупной системы социальных технологий.

Ключевые слова: диалог, инжиниринг, классификация, коммуникационные технологии, технологическая культура, типология.

Сарміна Г. Л.,
канд. філол. наук

УДК 007:659.3:001.4

Проблеми термінологічної варіативності в процесі становлення поняття «крос-медіа»

Статтю присвячено вивченню проблеми термінологічної варіативності поняття «крос-медіа» в процесі розвитку й становлення медіагалузі. Проаналізовано класичні форми графічної фіксації терміна, що набули широкого вжитку, а також особливі типи подання його у писемній формі, які віддзеркалюють своєрідність досліджуваного феномену. Вивчено інтерпретаційні розбіжності терміна та визначено причини відсутності загально визнаної дефініції поняття з огляду на функціонування концепту в різноманітних галузях діяльності людини. Розглянуто особливості перцепції крос-медіа в медіагалузі, які є занадто загальними, не чітко відбивають сутність феномену, тому ускладнюють відмежування концепту «крос-медіа» від інших подібних явищ. Проведено аналіз певних понять, які вживають некоректно – у ролі синонімів до крос-медіа – зокрема конвергенції, мультимедіа і трансмедіа, які необхідно розрізнати відповідно до способу застосування медійних форм і каналів.

Ключові слова: крос-медіа; мультимедіа; трансмедіа; дигіталізація; конвергенція; цифрові інновації.

Вступ. Бурхливий розвиток всесвітньої мережі й поступ цифрових технологій впливають на журналістику й сферу масової комунікації в цілому. Це спричинило виникнення нових моделей у галузі комунікації та сприяло інтегрованому використанню медіа для збирання й поширення інформації. Серед новітніх медійних форм панівну позицію посідають крос-медіа як феномен, що презентує найновіші здобутки медіареволюції та свідчить про наявність зв'язків з іншими цифровими інноваціями.

Крос-медіа є порівняно новим явищем для наукової думки, тому поняття «крос-медіа» щойно ввійшло до термінологічного апарату комунікаційної теорії, а тому характеризується певними інтерпретаційними розбіжностями. «Хоча поняття крос-медіа вживається часто і в різноманітних контекстах, воно не є достатньою мірою визначеним» [1, 510]; «Поняття крос-медіа набуває поширення, проте не має усталеної дефініції» [2, 4].

На жаль, загально визнаного визначення поняття «крос-медіа» на сьогодні немає ні в українському, ні в німецькому, ні в англійському науковому середовищі, що і визначає *актуальність* пропонованої розвідки.

Об'єктом дослідження є процес формування термінологічного апарату феномену «крос-медіа», *предметом* – специфіка термінологічної варіативності й основні характеристики поняття «крос-медіа».

Метою пропонованої розвідки є вивчення проблеми термінологічної варіативності в процесі становлення поняття «крос-медіа».

Загальна проблема полягає в тому, що немає комплексного дослідження феномену «крос-

медіа», теоретичного опису основних понять, чіткого й уніфікованого термінологічного апарату, що передбачає вирішення таких *завдань*:

- проаналізувати проблему варіативності термінологічного апарату крос-медіа;
- визначити інтерпретаційні розбіжності й розкрити чинники, що зумовлюють причини відсутності загальноприйнятої дефініції поняття;
- описати проблеми відмежування терміна «крос-медіа» від подібних явищ медіагалузі;
- розглянути основні поняття, які вживаються як синоніми до крос-медіа, визначити їх специфічні характеристики;
- окреслити перспективи подальших досліджень.

Теоретичне підґрунтя. Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо проблеми пропонованої розвідки, свідчить про те, що попри численні наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених – Л. Василик, А. Вегліса, У. Гляйха, Л. Городенко, Г. Дженкінса, М. Женченко, І. Ібруса, Р. Кендльбахера, Б. Краке, К. Ноак, К. Раутенберг, В. Різуна, Р. Хольфельда, Є. Цимбаленка, М. Швайгера, К. Якубетца, питання варіативності термінологічного апарату крос-медіа не перебувало в фокусі досліджень масово комунікаційних процесів.

Методи дослідження. Основними методами дослідження, застосованими в процесі вивчення наукової проблеми, є теоретичні методи, зокрема, метод елементарно-теоретичного аналізу, логічний метод дослідження, методи аргументації, інтерпретації та опису.

Варто зазначити, що розбіжності існують не лише щодо тлумачення поняття «крос-медіа»,

суперечки точаться навколо варіантів написання терміна. Варіативність подання терміна «крос-медіа» в писемній формі залежить від країни й мови. В українській мові кодифіковано написання через дефіс – крос-медіа. В англійській мові є два варіанти написання: для Великої Британії типовим є написання через дефіс (Cross-Media), а в американському медіапросторі – без дефіса, тобто Cross Media. У німецькій мові пишуть разом – Crossmedia, що пояснюється наявністю відповідної словотвірної моделі, яка вможлиблює поєднання двох чи більшої кількості понять шляхом сполучання їх у складному слові. Зазначені способи написання усталилися у відповідних мовах і культурах, набули широкого вжитку як в академічному середовищі, так і серед пересічних представників різних культур.

Проте мають право на існування й інші варіанти передавання терміна «крос-медіа» на письмі. Цікавим є погляд дослідника цього феномену А. Веле, який свідомо вживає у праці «Крос-медіа – універсальний засіб рекламної комунікації? Ідея, концепт» особливого типу написання, щільно пов'язаного з природою досліджуваного феномену, а саме: X-Media. Відповідно до концепції автора, графічна форма літери X складається з двох елементів – прямих, які перетинаються. Поєднання цих елементів дає літеру X, яку маємо сприймати по-новому, тобто як позначення процесу перетинання. Дослідник прагне довести, що написання X-Media символізує змістове, часове й формальне узгодження всіх медіаканалів, а також залежність їх один від одного, що передбачає концепт X-Media. Такий спосіб графічної фіксації терміна «крос-медіа» віддзеркалює своєрідність запропонованого концепту [3, 10].

Крім певної неузгодженості щодо варіантів і можливостей написання терміна «крос-медіа», проблема термінологічної варіативності набуває особливої актуальності з огляду на факт усталення поняття «крос-медіа» в численних сферах життя й діяльності людини, а також з огляду на некоректне вживання окремими фахівцями деяких суміжних з крос-медіа понять (конвергенція, інтегрована комунікація, комунікація 360, мережева комунікація, транс-медіа, мультимедіа тощо) у функції синонімів терміна «крос-медіа». Н. Мардт зазначає, що усталеного визначення терміна «крос-медіа» бути не може, адже не існує єдиної перцепції самого феномену крос-медіа. На думку вченого, крос-медіа варто тлумачити залежно від сфери, про яку йдеться, адже крос-медіа

є складником численних галузей діяльності людини [4, 15–17].

У широкому розумінні поняття «крос-медіа» має великий спектр значень, як і його термінологічна попередниця – конвергенція. Проте у фокусі нашої уваги перебуває медіа-галузь, щодо якої феномен крос-медіа означає концепт, який відбиває рух контенту через медійні платформи, виявляючи сильні сторони кожного репрезентованого ним жанру. Обов'язковим елементом крос-медіа є пересування користувача різними медійними платформами та ознайомлення з різними типами інтерпретації теми. Очікуваний ефект полягає в кращому сприйнятті інформації та оптимізації засвоєння змісту повідомлення, у посиленні ефективності впливу завдяки безлічі можливостей.

Складність розуміння поняття «крос-медіа» спричинено завузьким поглядом на природу позначуваного цим терміном явища. Перші визначення не розкривали сутності крос-медіа і не називали ані його чітких характеристик, ані відмінностей від суміжних понять (мультимедіа, медіамікс, конвергенція тощо). Наприклад, 2002 р. у німецькомовній літературі була поширена така дефініція: «Поняття крос-медіа означає такі стратегії, котрі передбачають застосування багатьох медіажанрів. Поняття вживається, якщо долучається інтернет-пропонування і в такий спосіб поєднуються класичні й онлайн-медіа» [5, 123]. Наведене визначення характеризує крос-медіа виключно як сполучення різних медійних жанрів, причому залишаються поза увагою специфічні можливості й форми крос-медіа на різних етапах пропонування і продукування, розмаїття функцій, уможливлених для продуцента й для аудиторії. Занадто загальним є, на нашу думку, і визначення, запропоноване І. Ібрусом, що тлумачить крос-медіа як інтелектуальну власність, історію, досвід, поширені через численні медіаплатформи в різних медіаформах [6, 8]. Досвід подання медіаконтенту на кількох платформах не є новим явищем і має тривалу історію (наприклад, кінофільми можуть бути репрезентовані на різних платформах, а саме: на кіноекрані, на відео, на телебаченні, а ще кінофільми супроводжуються додатковими продуктами, зокрема саундтреками, книжками), тож слід виробити точну дефініцію крос-медіа, яка дасть змогу відмежувати цей феномен від схожих явищ і описуватиме саме його характеристики.

Цікавим видається той факт, що з плином часу тлумачення терміна крос-медіа не еволюціонувало і залишилося, по суті, однобічним. Наприклад, дефініція 2012 р. твердить: «Крос-

медіа є оптимальним використанням медіа в комплексі з метою індивідуального звертання до реципієнта в його медіасвіті» [7, 16]. Це свідчить про розкид позицій щодо зазначеного феномену.

Ш. Шульц вважає, що обов'язковою умовою досягнення феномену крос-медіа є тлумачення цього терміна на різних рівнях створення продукту, адже процес продукування журналістського матеріалу є багаторівневим: починається з опрацювання нематеріальної ідеї майбутнього контенту й завершується репрезентуванням готового продукту реципієнтові. Кожен рівень журналістської діяльності має бути досліджений під оглядом специфічної ролі, функції і місця крос-медіа. Формулюючи визначення поняття «крос-медіа», Ш. Шульц наголошує на існуванні чітких меж, які має перетнути контент; він розуміє це як перехід між семіотичними, семантичними і референційними зв'язками, що існують між кількома медіапродуктами [8, 15]. А. Вегліс пропонує дещо ширше розуміння феномену крос-медіа, проте залишає багато визначальних характеристик поза увагою. «Крос-медіа є будь-яким контентом (новини, музика, текст, світлина), репрезентованим численними медіа (друк, інтернет, телебачення). Контент оприлюднений один раз, проте доступний на інших медіа» [9, 112]. Основною вадою ми вважаємо те, що вчений пише про «численні медіа» (multiple media), а розуміння феномену крос-медіа сходить на подання того самого контенту користувачеві на більш ніж одній медійній платформі. До того ж не враховано специфіку тієї платформи, на якій контент буде подано.

На нашу думку, поняття крос-медіа варто тлумачити відповідно до галузі, де його вживають: так, з погляду маркетингу це частина комунікаційної стратегії певної рекламної компанії, бо крос-медіа часто розглядають як сукупність стратегічних заходів. З економічного погляду крос-медіа спрямовують на розширення сфери підприємницької діяльності, зменшення залежності прибутку від медіаринку завдяки наявності інформації на різних медіаканалах, отже, завдяки диверсифікації [2, 4]. Різні інтерпретації поняття крос-медіа можливі навіть у межах журналістської діяльності. А. Рогль зазначає, що це може бути поєднання кількох медіа під спільним брендом, злиття редакцій або особлива форма публікації, в якій під контент добирають належний засіб, і навпаки [10, 60]. «Крос-медіа – змістове, технічне або стратегічне поєднання медіа і їх контенту – є новим феноменом, котрий набув стрімкого

поширення й особливої ваги з часів поширення інтернету як мас-медіа. Поняття крос-медіа вживається в багатьох галузях і, взяте широко, означає будь-яке поєднання різних медіа, незалежно від того, чи йдеться про контент, чи про використання його» [11, 512]. Це означає, що поняття крос-медіа може стосуватися змістового поєднання різних мас-медіа, наприклад телебачення й інтернету, тобто різних каналів, які подають схожий контент; з іншого боку емульовані функції різних мас-медіа можуть поєднуватися в певному засобі, коли маємо один канал, що пропонує різний контент.

Найточніше визначення поняття крос-медіа пропонує К. Якубетц, який наголошує, що репрезентація на багатьох платформах хоч і є визначальною рисою крос-медіа (а передумовою крос-медіа є оприлюднення контенту щонайменше на двох платформах), проте не відбиває сутності цього феномену. Тому дослідник пропонує кілька критеріїв, сукупність яких дає чітке уявлення про природу крос-медіа. Йдеться про те, що крос-медіа не є простим репродукуванням ідентичного контенту, адже крос-медійна діяльність означає створення різних текстів для різних платформ: наприклад, один текст створений для друкованого видання, а другий – для інтернет-сторінки, проте ці тексти єднає спільність теми. Крос-медіа не є додатком або доповненням, це є стратегія, спрямована на створення нових змістів і цінностей, тож вона фокусує увагу на контенті, забезпечує переваги для медіахолдингів, зменшує значення медіаносія. Крос-медіа є самостійною формою оприлюднення, а разом є комунікацією, діалогом, інтеракцією, що означає потребу зворотного каналу [12, 20]. К. Якубетц зауважує, що крос-медіа передбачають публікацію кількох медіаформ, як мінімум двох, і акцентує увагу на тому, що під медіаформами треба розуміти канали, якими подають контент [13, 22].

Отже, щодо тлумачення поняття «крос-медіа» існує широкий спектр поглядів. Крос-медіа є явищем сучасним, тож навколо цього феномену не один рік поспіль виникають жваві дискусії, адже процеси дигіталізації і конвергенції, які є рушійною силою крос-медіа, продовжують впливати на діяльність медіа не тільки на технічному, а й на економічному й концептуальному рівнях.

Для правильного тлумачення терміна «крос-медіа» важить не тільки опис основних характеристик, а й з'ясування природи явища. Етимологія поняття «крос-медіа» свідчить про те, що походить воно від англійського виразу «to cross media», що буквально означає перехід

через медіа: медіапродукт (або контент) має пересуватися або мандрувати різнотипними медійними платформами.

Попри те, що термін «крос-медіа» має надзвичайно високий потенціал уживання і є чимало підходів до його тлумачення, варто зазначити, що в застосуванні терміна спостерігається певна неузгодженість. Термінологічний апарат потребує опрацювання й уточнення, адже як у німецькомовному, так і в українськомовному середовищі є кілька понять, які вживають некоректно як синоніми поняття «крос-медіа». Часто цей термін заступають схожі поняття, такі як мультимедіа, онлайнмедіа, медіамікс, конвергенція, прямий маркетинг тощо. Зазначені концепти, справді, керуються критеріями, характерними для крос-медіа, серед яких виокремлюємо критерій зміни медіаканалу, застосування різних медіа, репрезентування комплексу тем тощо. Проте кожен із концептів має власну специфіку, що унеможлиблює ототожнення його з крос-медіа.

Найчастіше поняття крос-медіа плутають або помилково поєднують з поняттям *конвергенції*, хоч насправді конвергенція означає розмивання технічних меж, а крос-медіа перетинають ці межі й функціонують у конвергентному полі. Варто уточнити, що поняття конвергенції є широким і охоплює процес злиття медіагалузі, галузі телекомунікацій та інформаційних технологій [14, 18]. Брак чіткого й уніфікованого визначення феномену крос-медіа, занадто широкий підхід до розуміння конвергенції, а також те, що крос-медіа й досі є предметом численних наукових дискусій – це все спричиняє ототожнення понять конвергенції і крос-медіа. Беззаперечним є той факт, що конвергенція і крос-медіа тісно пов'язані між собою, адже конвергенція як технічна передумова крос-медійності сприяє крос-медійному поєднанню на рівні продукування й дистрибуції контенту, враховуючи поєднання онлайн- і офлайн світів. Заразом конвергенція означає уподібнення, наближення, спільне прагнення й у сучасному розумінні описує зближення двох різних елементів та розмивання меж між медіа, а крос-медіа не заперечують чітких меж між окремими медіа, які треба перетнути (to cross media).

На перший погляд, зазначені характеристики є абсолютно протилежними, і зв'язок між ними неможливий. З іншого боку, конвергенція розмиває або послаблює межі між окремими медіа, проте ці межі не зникають, вони стають можливими для перетинання, зумовлюючи крос-медійні процеси [15, 11]. Для крос-медіа конвергенція є технічною передумовою,

уможливлюючи практичне застосування крос-медіа завдяки поєднанню онлайн- і офлайн-світів і, відповідно, старих і нових платформ.

Однак беззаперечний тісний зв'язок між двома зазначеними поняттями не є підставою ототожнювати їх, тож ми дотримуємося думки, що ці два поняття не є взаємозамінними.

Мультимедіа є явищем, яке найчастіше ототожнюють із крос-медіа, адже мультимедійність свідчить про інтеграцію медійних форм, що охоплюють текст, відео, аудіо, фото, музику, графіку, ілюстрації, щоб передати уніфіковане повідомлення, яке в ідеалі є ще й інтерактивним. Якщо таке повідомлення містить гіперпосилання, воно набуває ознак гіпермедіа. Звичайно, поставши, цей напрям перебував у неспинному розвитку і разом з глобальним поступом мережевих технологій зазнав значних змін, тому поширені різнобічні підходи до аналізованого поняття, які подеколи наближають його до поняття крос-медіа. Основною характеристикою мультимедійності, що засвідчує подібність із крос-медіа, є те, що розвиток мультимедіа прямо залежить від конвергенції і підкоряється конвергенції. Сутність мультимедіа полягає в тому, що мультимедійність є багатомедійною репрезентацією тієї самої теми в інтернеті; така мультимедійна репрезентація відбувається на багатьох веб-сторінках, тему можуть подавати в формі тексту, відео, слайд-шоу тощо [14, 19]. Мультимедіа є відносно старим терміном, що покликаний описувати мікс медіаформ, які є можливими в цифровому столітті. К. Якубетц наголошує на тому, що поняття мультимедіа означає вживання різних медійних форм у межах однієї теми, тож мультимедійна репрезентація може складатися з тексту і відео [12, 51]. Проте подане сприйняття явища мультимедіа не є коректним й вичерпним, адже поєднання тексту і світлин не можна вважати мультимедіями; скажімо газети, які містять текст і фото, не є мультимедійними засобами. Мультимедійність охоплює кілька медійних форм. Класичним прикладом є відома публікація *New York Times* «*Snowfall: The Avalanche at Tunnel Creek*», яка містить багато медійних форм, текст, світлин, відео, інтерактивні карти, за допомогою яких оповідається історія, проте це все тільки на одній платформі – на веб-сторінці. Описані характеристики уможливають застосування такої формули до мультимедіа: «Одна історія, багато форм, один канал (платформа)». На противагу цій формулі, слоган крос-медіа такий: «Одна історія, багато каналів».

Іншими характеристиками, що забезпечують відмежування мультимедіа від інших медіа-

явищ і розмежування його з крос-медіа, є такі: мультимедійна робота є роботою над об'єктом на базі комп'ютерів, коли мультимедіа постають як інтерактивне художнє ціле [16, 3], причому мультимедійні продукти можуть або бути результатом оцифрування (цифрового перевидання) традиційних медіапродуктів, або поставати одразу в цифровому форматі [16, 6]. Крос-медіа не можуть існувати не в дигітальній формі. Класичними формами мультимедіа є гіпертекст, комп'ютерні ігри, мультимедійні енциклопедії тощо. Такі форми не збігаються з традиційними крос-медійними продуктами, проте крос-медійні продукти містять різні елементи мультимедійності.

Мультимедіа складаються з багатьох, здебільшого цифрових, медіа, за допомогою яких постають нові конвергентні медіапростори. Мультимедійність уможливорює кілька одночасних медійних процесів на одній комунікаційній платформі, тоді як крос-медійність передбачає реалізацію змісту в різних медійних продуктах і на різних комунікаційних платформах [17, 30]. Наприклад, мультимедійні шоу й так звані «івенти» не завжди передбачають можливість зміни медіа, тобто переходу від одного медіа до іншого, тому мультимедіа доречно розглядати як один зі складників крос-медіа [18, 36–37]. Вагомою відмінністю між мультимедіа і крос-медіа є те, що обов'язковою передумовою крос-медійної діяльності є оприлюднення контенту на кількох платформах, наприклад в інтернеті й у друкованому виданні (газеті, журналі), що не є обов'язковим для мультимедіа.

Зв'язок між крос-медіа і мультимедіа полягає в тому, що фахівець, який працює в крос-медійному форматі, працює мультимедійно, адже крос-медійність передбачає застосування мультимедійних форматів.

Хоча основною ознакою трансмедіа є публікація на кількох каналах, проте ця характеристика не є достатньою для вичерпного опису феномену і його особливостей, а також для констатації відмінностей від поняття крос-медіа. Серед визначальних чинників трансмедіа варто навести такі: трансмедіа не є репродукуванням або копіюванням однакового контенту на різних каналах; концепція трансмедіа передбачає створення нових форм і цінностей; трансмедіа не є додатком або доповненням, воно є самостійним явищем; трансмедіа – це стратегія; трансмедіа робить медіа подвійними. Як і крос-медіа, трансмедіа є явищем, щільно пов'язаним з дигіталізацією, причому одне не може існувати без другого й одне уможливорює друге. Щодо переваг дигіталізації, зазначимо,

що дигіталізація робить медіа прозорими, медіапродукування – дешевим, зменшує, а іноді й ліквідує бар'єри в продукуванні контенту. Такі висновки свідчать про те, що явище трансмедіа здатне генерувати нові прибутки, нову аудиторію, зменшувати ризики, створювати бізнес-моделі, проте, як і крос-медіа, потребує якісно нового способу мислення [12, 11].

Г. Дженкінс визначає трансмедіа як наратив, що поширюється платформами, тобто акцентує увагу на значенні наративу для такого явища як трансмедіа. Він розглядає трансмедіа як комплексний феномен, який може охоплювати наратив, культурні елементи, елементи маркетингу, бізнесу й технологій, поєднувати технологічні та соціальні аспекти медіа. Кожен новий текст, який є складовою комплексної трансмедійної історії, розкривається на різних медіа й робить власний і значний внесок у цілісний продукт [19, 95–96].

Наявність наративу може стати спільною рисою для крос-медіа й трансмедіа, проте варто зазначити, що наратив для кожного феномену характеризується певними власними особливостями, а всі разом вони мають безпосередній стосунок до мультимедіа, адже оповідь у крос-медійному й трансмедійному форматах відбувається за допомогою різних медіа. Втім, наратив не є невід'ємним і обов'язковим складником крос-медіа, тому він і не є його визначальною характеристикою. Хоча поняття крос-медіа і трансмедіа часто вживаються синонімічно (на позначення концептів, які передбачають застосування більш ніж одного засобу і поширення контенту на різних платформах), важить чітко розуміння особливостей контенту, як правило, наративу.

А. Вегліс вбачає основну відмінність між крос-медіа і трансмедіа в тому, що стосовно крос-медіа йдеться про одну історію, яку оповідають на кількох медіаплатформах. Трансмедіа є ширшим явищем, адже передбачає не тільки створення багатьох історій, а й формування широкого перехідного простору між ними та вагомими зв'язками між різними частинами історії. Застосування різних медіа передбачає вибудовування так званих «вступних елементів», які уможливають занурення користувача *Storyworld*, або «наративний усесвіт» (переклад наш. – Г. Л.) [20, 3]. Саме тому сторітелінг відіграє глобальну роль у трансмедіа, бо сторітелінг мандрує платформами і на кожній з них має власні особливості, власні наративні схеми. Трансмедіа не передбачає оповідь однієї історії, цей феномен націлений на оповідь багатьох історій, які подаються на різних

медіаканалах, створюючи цілий світ, або «нарративний усесвіт». Хоча кожна історія є завершеною за змістом і структурою і в принципі є самостійною, однак у комплексі вони дають змогу розширити межі сприйняття глобального суб'єкта. «Обидва концепти стосуються продукування на різних медіа і різних платформах, таких як соціальні мережі... Якщо йдеться про трансмедійний сторителінг, ми маємо засвідчити вагомість нарративу такого продукту, тоді як крос-медіа є ширшим терміном, який передбачає інші виміри, не тільки нарратив. Я вживаю терміни синонімічно» [21, 128].

І. Ібрус пропонує власну формулу трансмедіа: крос-медіа + нарратив = трансмедійний сторителінг [6, 7]. На нашу думку, така формула є однобічною, адже поняття оповіді, або сторителінгу не передбачає уточнення кількості історій, тому може вільно застосовуватися щодо крос-медіа, а також мультимедіа, адже і ці два феномени можуть мати нарратив. Крім того, крос-медіа, на думку Г. Дженкінса, це репрезентація однієї історії на кількох платформах і в різних форматах, що передбачає застосування інтерактивних технологій, які уможливають участь і кооперацію продуцента і користувача [8, 7]. Тому вважаємо доречним запропонувати власну формулу для трансмедіа: «Один нарративний усесвіт, багато історій, багато форм, багато каналів».

Дослідниця М. Женченко стверджує, що поняття «мультимедіа», «крос-медіа», «трансмедіа» означають конвергентні процеси на рівнях створення, пакування, просування та поширення медійного контенту. Термін «мультимедіа» описує інтегрований медіапродукт, створений унаслідок конвергенції різних засобів комунікації, а терміни «крос-медіа» і «трансмедіа» позначають модель медіавиробництва, орієнтовану на створення медіаконтенту, який можна адаптувати та розповсюджувати через медіаплатформи з використанням різних медіаформатів [22, 74-75].

Безперечно, трансмедіа і крос-медіа мають чимало схожого, адже основною метою їх є значне розширення аудиторії; крім того, як крос-медійний, так і трансмедійний продукт створюється для певної цільової аудиторії і має завоювати й утримати її увагу. На нерозривному зв'язку цих феноменів наголошував І. Ібрус, який зауважував, що всі зразки трансмедійного сторителінгу є крос-медійними, адже вони крокують через медіаплатформи і застосовують різноманіття медіаформатів [8].

Висновки. Попри існування кількох понять, які часто розглядають як синоніми (інтерме-

діа, мультимедіа, крос-медіа, мультимодальний дискурс, мультиплатформність, гібриднімедіа, трансмедійний світ, нарративне середовище в мережі, медіамікс тощо), найближчими до трансмедіа залишаються крос-медіа і мультимедіа, хоча це не синоніми. Є чимало визначень крос-медіа, автори яких хоч і зазначають, що крос-медіа є явищем, відмінним від трансмедіа та інших, проте не проводять чіткої межі між розглядуваними феноменами, щоб окреслити специфіку кожного з них. Терміни крос-медіа, мультимедіа і трансмедіа можна розокремити відповідно до способу застосування медійних форм і медійних каналів. Під медіаформою варто розуміти мову, якою оповідають історію, а також текст, фотографії, картинки, аудіо тощо. Ці форми розміщені на медіаканалі (платформі), тобто в газеті, журналі, на телебаченні, радіо, у музеї, іграх, в інтернеті, мобільних додатках тощо.

Кожен з трьох феноменів є унікальним явищем, яке характеризується певними особливостями, проте в процесі функціонування зазначені феномени перебувають у гармонії одне з одним. Усі три феномени характеризуються безпосередньою залежністю від таких явищ, як дигіталізація і медіаконвергенція. Окреслені феномени поєднуються між собою, створюючи зв'язки між медіапросторами.

Наявність широкої парадигми і певних суміжних понять свідчить про те, що поняття крос-медіа охоплює цілий спектр явищ і фундаментальних змін у медіасередовищі, на медіаринку зокрема.

Список літератури

1. Gleich, U. (2003), «Crossmedia – Schlüssel zum Erfolg?», Media Perspektiven, Band 11., S. 511-516.
2. Sjurts, I. (2002), Cross-Media-Strategien in der deutschen Medienbranche: eine ökonomische Analyse zu Varianten und Erfolgsaussichten?, Universität, Flensburg, 42 S.
3. Wehle, A. (2012), Crossmedia – ein Allheilmittel der Werbekommunikation?; Idee, Konzept, Wirkung., Diplomica-Verlag, Hamburg, 102 S.
4. Mahrtdt, N. (2009), Crossmedia. Werbekampagnen erfolgreich planen und umsetzen, Gabler GWV Fachverlage GmbH, Wiesbaden, 216 S.
5. Schweiger, W. (2002), „Crossmedia zwischen Fernsehen und Web. Versuch einer theoretischen Fundierung des Crossmedia-Konzepts», In Theudert H./ Wagner U., (Hrsg.), Medienkonvergenz: Angebot und Nutzung. Eine Fachdiskussion veranstaltet von BLM und ZDF, München, S. 123-135.
6. Ibrus, I., Scolari C. (2012), Crossmedia Innovations. Texts, Markets, Institutions, Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 319 p.

7. *Kracke, B.* (2013), *Crossmedia-Strategien*, Vieweg+Teubner Verlag, Wiesbaden; Springer-Verlag, Berlin and Heidelberg, 242 S.
8. *Schultz, S.* (2007), *Вгрьскен ьбер ден Medienbruch: crossmediale Strategien zeitgenцssischer Printmedien*, Lit-Verlag, Berlin, Мьнster, 132 S.
9. *Veglis, A.* (2008), «Comparison of Alternative Channels in Cross Media Publishing», *Publishing Research Quarterly*, vol. 24, no. 2, pp. 111-123.
10. *Rogl, A.* (2012), *Radio Future: Die cross-medialen Zukunftsperspektiven des Radios*, Books on Demand, Norderstedt, 142 S.
11. *Trepte, S.* (2005), „Crossmedia», in Mikos, L. (Hrsg.), *Qualitative Medienforschung: Ein Handbuch*, UVK-Verlag-Gesellschaft, Konstanz, S. 508-516.
12. *Jakubetz, C.* (2011), *Crossmedia*, UVK 2., ьберarb. Auflage, Konstanz, 77 S.
13. *Jakubetz, C., Langer, U. & Hohlfeld, R.* (2011), *Universalcode. Journalismus im digitalen Zeitalters*, Eurylica, Мьнchen, 596 S.
14. *Rautenberg, K.* (2015), *Medienwandel durch Crossmedia*, UVK Verlagsgesellschaft, Konstanz-Mьнchen, 250 S.
15. *Schneider, M.* (2007), *Crossmedia-Management*, Deutscher Universitдt-Verlag, Wiesbaden, 163 S.
16. *Rockwell, G., Mactavish A.* (2004), «Multimedia», in Siemens, R., Schriebman, S., Unsworth, J. (Eds.) *Companion to Humanities Computing*, Blackwell Press, London, pp. 1-25.
17. *Noack, C.* (2010), *Crossmedia Marketing: Suchmaschinen als Brцcke zwischen Offline- und Online-Kommunikation*, Hьlsbusch, Boizenburg, 230 S.
18. *Plank, C.* (2011), *Public Relations – Cross-medial*, Falkenberg, Bremen, 203 S.
19. *Jenkins, H.* (2006), *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*, New York University Press, New York, 308 p.
20. *Veglis, A.* (2012), «From Cross Media to Transmedia Reporting in Newspaper Articles», *Publishing Research Quarterly*, vol. 28, no. 4, pp. 313-324.
21. *Mungioni, M. C.* (2011), «Narratives, Languages and Media in the Context of Interactive Digital Technologies - Interview with Carlos Alberto Scolari», *Revista do Programa de Pys-Graduazro em Cіkncias da Comunіcazro da Universidade de Sro Paulo*, vol. 4, no. 2, pp. 127-136.
22. *Женченко, М. І.* (2013), «Поняття “мультимедіа”, “крос-медіа”, “трансмедіа” у науковому дискурсі цифрової доби», *Наукові записки Інституту журналістики*, том 25, липень-вересень 2013, с. 72-75.

Sarmina Hanna.

Problems of Terminological Variability in the Process of Formation of Cross-Media' Notional System

The paper focuses on the study of terminological variability' problem that is a part of the process of formation of cross-media' notion. A few general remarks are given to the classical forms of graphic presentation of the term, nevertheless the article gives us some examples of special written forms for cross-media that reflect the uniqueness of this phenomenon. The question about the conventional definition of cross-media is still an object for discussion in the Ukrainian science, although this branch of media is rapidly developing in Ukraine, because it raises interesting questions and produces new forms. Thus the future of cross-media is inextricably connected to development; moreover this new branch has begun well and looks set to continue life as one of the most exciting areas of media. An overview of cross-media` definitions in the social communication science has been represented. It should become clear during the presentation that the existing definitions are too general and don't allow to distinguish cross-media from a number of similar or comparable phenomena, therefore these tasks require experts that have an academic background in social communication' science. The article analyses a number of concepts that are commonly used incorrectly as synonymous for cross-media, namely convergence, multimedia and transmedia. On the one hand all these concepts are in harmony with each other, they all depend on digitalization and can be combined together, from the other hand they must be separated according to the methods of media forms` and media channels` usage.

Keywords: cross-media; multimedia; transmedia; digitalization, convergence; digital innovations.

Сармина А. Л.

Проблемы терминологической вариативности в процессе становления понятия «кросс-медиа»

Статья посвящена изучению проблемы терминологической вариативности понятия «кросс-медиа» в процессе развития и становления сферы медиа. Проанализированы классические формы графической фиксации термина, которые широко употребляются, а также особые типы его представления в письменной форме, которые отображают своеобразие исследуемого феномена. Изучены интерпретационные расхождения и установлены причины отсутствия общепринятой дефиниции данного понятия с учетом функционирования концепта в разнообразных сферах деятельности человека. Рассмотрены особенности восприятия кросс-медиа в медийной сфере, которые являются слишком общими, не четко отображают суть феномена, поэтому и затрудняют отграничение концепта «кросс-медиа» от иных подобных явлений. Проведен анализ ряда понятий, употребляемых некорректно – в роли синонимов к кросс-медиа – а именно конвергенции, мультимедиа и трансмедиа, которые необходимо разграничивать в соответствии с способом использования медийных форм и каналов.

Ключевые слова: кросс-медиа; мультимедиа; трансмедиа; дигитализация; конвергенция; цифровые инновации.

Галич В. М.,
д-р. філол. наук, проф.
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

УДК 821.161.2-92Бендер

Літературна критика Віталія Бендера в просторі національно-світоглядної публіцистики

Актуальність статті мотивується тим, що літературна критика добре вивчена в полі літературознавства й досі залишається маргіальною в просторі журналістикознавства, а публіцистична творчість Віталія Бендера – письменника-емігранта, вихідця з Луганщини, журналіста, громадського й політичного діяча української діаспори, зовсім не вивчена. Мета дослідження – розкрити соціально-комунікативну природу та прагматику літературної критики В. Бендера, репрезентованої рецензіями. Завдання: довести місце літературної критики письменника в жанровій системі публіцистики; з'ясувати її національно-світоглядний зміст, проаналізувати індивідуальний стиль Бендера-рецензента; указати на перегуки його творів з актуальними проблемами сьогодення. Раціональність низки методів дослідження (проблемно-тематичний і дискурсивний аналіз, біографічний і бібліографічно-описовий, функціонально-стилістичний) допомогла розкрити авторські рецепції буття українства ХХ ст., репрезентувати систему ЗМІ української діаспори та наголосити на демократичних її засадах.

Ключові слова: Віталій Бендер, діаспора, письменницька публіцистика, жанр, рецензія.

Вступ. Віталій Петрович Бендер (1923–1991) – український письменник, журналіст і громадсько-політичний діяч. Народився 5 січня 1923 р. на Донбасі в селищі Слов'яносербську Луганської області. Перед війною закінчив школу й вступив до педінституту. Учасник Другої світової війни. На його долю випало чимало випробувань: поранення, ув'язнення, поневір'яння емігранта. Кінець війни застав В. Бендера в Італії, в англійському полоні, звідки його як інтернованого вояка Першої Дивізії УПА привезли до Англії, а в 1949 р. звільнили з неволі.

Перебуваючи в англійському полоні, В. Бендер почав писати оповідання та новели до таборових газет. Згодом став автором повістей та романів. Найвідоміші з них – роман «Марш молодости» (Мюнхен, 1954), книги нарисів «Станція Пугаловська» (Торонто, 1983) та «Фронтіві дороги» (Торонто – Нью-Йорк, 1987), що ствердили його на ниві літературної творчості як оригінального письменника.

В. Бендер брав активну участь у громадсько-му та політичному житті української діаспори Англії. Літературну діяльність поєднував із журналістською. Він автор понад 800 статей, нарисів, есе, рецензій, фейлетонів та гуморесок, що публікувалися в газетах «Українська думка», «Свобода», «Український голос», «Час», журналах «Нові дні», «Молода Україна», «Наші позиції», «Всесвіт», «Оса», «Вісті комбатанта» та «Штурм». Часто підписувався псевдо-

німами: В. Дончак, Л. Любава, О. Кей, Вол. Токар, Ст. Петелько, Ол. Райт, П. Р. Бендя та ін. Четверть століття працював у Лондоні на радіо ВВС як журналіст-перекладач.

Проте найактивніше письменник співробітничав з редакцією «Українських вістей», газети, яка виходила в Новім Ульмі (Німеччина), а пізніше – в Детройті (США) і була політичною трибуною Української Революційно-Демократичної Партії. З 1954 до 1957 р. з ініціативи Івана Багряного, котрий очолював УРДП, Віталій Бендер виконував обов'язки головного редактора цього періодичного видання.

Про активну громадську й політичну діяльність В. Бендера свідчать ще й такі факти: у 1949 році він вступив до Української Революційно-Демократичної Партії, а з 1954 р. стає її провідним членом, з 1965 р. до 1972 р. очолював УРДП в Англії, з 60-х рр. – постійний член ЦК та Секретаріату Української революційно-демократичної партії. Помер письменник 1991 р. в Англії.

В. Бендер розділив долю тих письменників-луганчан, які опинилися за кордоном. «Вимушена еміграція, вигнання, втрата Батьківщини – це теж трагедія, але вона, принаймні, дає якусь компенсацію: можливість і на чужині працювати для свого народу в надії, що колись вона стане йому відомою. Ця надія, як бачимо, нині справдилася: вільна і незалежна Україна відчинила двері для своїх синів і дочок, яких лихоліття розкидало по всьому світові. А серед

них було багато діячів науки, культури й мистецтва... І треба сказати, що немалий внесок належить тут нашим землякам-донецчанам», – писав І. Дзюба в статті «Донбас – край українського слова» [1, 37].

Творчість В. Бендера стала здобутком читача України лише в часи проголошення її державної самостійності. Фрагменти його творів надруковані в збірках «Уроки правди і добра» (2001) [2], «Письменники української діаспори: Донбаський вимір» (2010) [3], «Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості» (2012) [4]. У 2005 р. в київському видавництві «Юніверс» побачила світ книжка Віталія Бендера «Марш молодости» [5], до якої увійшли найбільш знакові його художні та публіцистичні твори, які публікувалися за кордоном. Це перше найбільш повне видання творів письменника в Україні.

Про його життя і творчість писали у своїх спогадах Р. Василенко («Ех, дороги...») [6], М. Дальний («Прощай, Віталію друже!») [7], М. Франзуженко-Вірний [8], короткий огляд його літературної діяльності знаходимо в публікаціях І. Качуровського («Покоління Другої світової війни в літературі української діаспори») [9] та О. Коновала («Жив з Україною в серці») [10], коментар публіцистичного змісту листа Віталія Бендера до Івана Багряного від 5 серпня 1953 р. подає О. Коновал [11].

Як бачимо, *актуальність* нашої розвідки мотивується різноаспектно. По-перше, як видно з огляду літератури, публіцистична творчість Віталія Бендера – означена лише пунктирно, тож виникає потреба її ґрунтовного вивчення, що стане помірним вкладом у заповнення сторінок історії української журналістики студіюванням публіцистики діаспорних авторів – цього малодослідженого органічного пласта національної культури. По-друге, сьогодні, у трагічний час для України, коли триває російсько-український збройний конфлікт на Сході, часто лунають голоси про повну зросійщеність Донбасу, необхідно, звертаючись до сторінок культури цього регіону, яскравим ландшафтом у якій виступає публіцистична творчість діаспорних письменників, вихідців із Донеччини, спростувати цей міф, що підриває ідеї державної цілісності, духовно нівечить українство. По-третє, літературна критика добре вивчена в літературознавстві й досі залишається малодослідженою в журналістикознавстві.

Мета дослідження – розкрити соціально-комунікативний зміст та прагматику літературно-критичних праць В. Бендера. Його об'єктом стали 4 рецензії, які увійшли до збірки «Марш

молодости» [5], упорядкованої О. Коновалом. До *завдань* цієї статті входить: довести місце літературної критики письменника в жанровій системі публіцистики; з'ясувати її національно-світоглядний зміст, указати на авторську оригінальність Бендера-рецензента; акцентувати на перегуках його творів з актуальними проблемами сьогодення.

Методи дослідження. Обрані нами методи наукового пошуку зумовлені його об'єктом і предметом. Головним з них є метод проблемно-тематичного аналізу рецензій В. Бендера як яскравих репрезентантів його літературної критики, який, по-перше, дав змогу увиразнити такі специфічні теми цього жанру як критичний відгук на нові, нещодавно заявлені в комунікаційному просторі твори, та оцінка їхнього суспільного значення; по-друге, допоміг увиразнити одну з провідних рис індивідуальної творчості рецензента, який тривалий час працював у сфері журналістики, тож у поле його інтересів потрапляли мемуарні твори, позначені публіцистичним пафосом, та власне публіцистика; по-третє, цей метод акцентував на провідних мотивах публіцистики діаспорного письменника – рідної культури, українського державотворення, критики тоталітарних методів, панівних у сфері літератури в радянську добу.

Метод дискурсивного аналізу сприяв реалізації системного підходу до аналізу текстів рецензій з урахуванням суспільно-політичних, культурних та психологічних факторів, що визначали вектори критичних оцінок рецензента, літературні тенденції початку та середини ХХ ст., авторські рецепції буття українства цього періоду, до яких підключається й сучасне прочитання його спадщини.

Раціональність використання біографічного методу дослідження мотивується тим, що ми прагнемо вписати до літопису національної публіцистики ім'я автора, про якого українська громада майже нічого не знає, а крім того, пояснюється ще й автобіографічністю та насиченням мемуарними елементами його літературної критики.

Частково застосований бібліографічно-описовий метод покликаний компенсувати відсутність довідкової літератури про публіцистику В. Бендера. Відомості про те, у яких періодичних емігрантських виданнях публікувалися рецензії письменника та твори на які вони писалися, репрезентують систему ЗМІ української діаспори та акцентують на демократичних її засадах.

Елементи філологічного коментування тексту рецензії як прийому функціонально-стиліс-

тичного методу спостерігаються в розкритті прагматичного потенціалу суспільно-політичної та мистецької лексики, що часто семантично трансформується в політичну метафору.

Результати і обговорення. Творчість Віталія Бендера, репрезентована літературною критикою, за своїми характеристиками повністю вкладається у сформоване нами в монографії «Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності» (2004) визначення «письменницької публіцистики» як «специфічного різновиду публіцистики в цілому, що вирізняється посиленою увагою автора до використання різноманітних художніх засобів, багатством стильових підходів і жанрових форм, емоційним відображенням дійсності й художністю типізації її сутнісних явищ, державотворчим змістом, особливим переплетенням публіцистичних пафосів, філігранним механізмом прагматики, автобіографічним синергеном, поглибленою інтертекстуальністю, високим філософським звучанням, активною інтеграцією з естетичною системою художньої творчості митця, його аналітичним підходом до пізнання дійсності й умінням передбачати близькі та далекі перспективи її розвитку». [12, 625; 13, 58]. Збірка вибраних творів «Марш молодости» [5], упорядкована О. Коновалом, дає повне уявлення про жанрову систему та національно-світоглядний зміст публіцистичної творчості письменника-емігранта.

Публіцистика Віталія Бендера у своїй жанровій структурі виявляє типологічні риси, притаманні творчості письменника, що поєднував літературну діяльність з громадською та політичною. Тож у доробку діаспорного публіциста, як і в його побратимів по перу, митців материкової України, домінують такі жанри, як публіцистична стаття, промова, нарис.

Розгалужено за жанровими різновидами представлена *літературна критика* – потужне крило публіцистики письменника, – яка органічно доповнює реалізацію мотивів «рідна культура», «українське державотворення» в національній публіцистиці. Ми тут знайдемо:

– *портретні нариси*: «Відхід актора» (рецепція знакових фільмів американського кінорежисера й актора Чарльза Чапліна в порівнянні з радянським кіно 30-х – 50-х рр. – доби «Засмучених Республік» [5, 705]) – «Молода Україна», Ч. 17, трав. 1955; «Багрянний зблизка (В річницю смерті)» (великий нарис, присвячений розкриттю ролі Івана Багряного в літературному, громадському та політичному житті української діаспори, зокрема й у становленні особистості В. Бендера як журналіста

й політика) та «Іван Багрянний – людина великого серця й помислу» (огляд життя і творчості письменника, приурочений його 80-літньому ювілею) – Збірник «Українська революційно-Демократична партія», Чикаго-Київ, 1997; «Полум'яна любов до танцю» (невеликий портретний нарис про Миколу Балдецького, українського емігранта, хореографа, засновника й керівника ансамблю «Веснянка», званого не лише в американській українській діаспорі, який несе у світ «степову ритміку й невідомість відкритої української душі» [5, 816]) – «Молода Україна», ч. 27, січень 1982;

– *критичні статті* репрезентовані літературною критикою – «Про безплідні таланти» – (коментар сміливого публічного виступу О. Полторацького в «Літературній Україні» про брак популярності української літератури у світі) – «Молода Україна», Ч. 57–58, берез.-квіт. 1959) та мистецькою критикою («Кіно як засіб пропаганди в СРСР» – «Наші позиції», Ч. 22, 1954; «До проблеми українського кінофільму» – «Наші позиції», Ч. 18, серп, 1952) – болючі роздуми публіциста про світ вільної конкуренції в кіноіндустрії за кордоном та долю українського радянського кіно («українське кіномистецтво сьогодні розстріляне, а його основоположники ... потерпають, як невольники»), воно стало знаряддям тоталітарної влади «для марширування громадян», не може «промовити красою не сплюндрованих степів, веселими вогнями Донбасу, бунтівною вдачею Чорного моря. Ця Україна нещадно ріжеться ножицями цензора...»; це й слово публіциста про перспективи кіно в незалежній Україні, сповнене віри в те, що «відновлений український фільм буде йти шляхами, що їх показав Довженко, що за них віддали життя Науменко та Косинка...» [5, 688].

Навіть не вдаючись до конкретного розгляду зазначених критичних праць письменника, а лише звертаючись до потрактування інформаційного та прагматичного змісту їхніх заголовків, можна сказати про тематичні обшари критики митця, горизонти його мистецьких інтересів та національні акценти аксіологічного змісту.

Аналіз літературної критики Віталія Бендера дає можливість підключитися до наукової дискусії про її місце в системі знань літературознавства чи журналістикознавства. Перебуваючи на межі двох наукових галузей, літературна критика, на наш погляд, спеціалізується у змісті предмета літературознавчого прочитання творів мистецтва слова чи публіцистичної їх обсервації. Літературна критика як складник

жанрової системи публіцистичного роду втілюється в сукупності прийомів публіцистичного освоєння літературної дійсності в параметрах соціального часу і простору та аксіологічному вимірі естетичних явищ. Опублікований в емігрантській періодиці другої половини ХХ ст., пройнятий публіцистичним пафосом, позначений національно-світоглядним змістом та майстерним озвученням мотивів рідної літератури, рідної культури, українського державотворення критичний доробок Віталія Бендера дає нам підстави без сумніву віднести його до публіцистичної спадщини письменника.

Літературна критика Віталія Бендера проявляє ще одну рису діаспорного здобутку цього пласта національної культури. На відміну від українських критиків радянської доби, які в умовах ідеологічних утисків, цензури й терору змушені були вдаватися до викривлення ідейного змісту й соціальних підтекстів літературних творів або відверто йти на конфлікт з тоталітарною владою й розплачуватися за це перебуванням у неволі (І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, Ю. Бадзьо, В. Чорновіл та ін.), а то й життям (В. Стус, О. Тихий), публіцисти-емігранти мали повну свободу думки й оцінок. Бендер-критик належить до того крила діаспорних літераторів, які не опускалися до зверхності й снобізму в ставленні до національної культури й за будь-яких обставин пам'ятали, що вони українці. Про це свідчить докладний розгляд його рецензій.

Для підтвердження зазначеного звернемося до докладного розгляду 4-х рецензій В. Бендера.

*«Рефлексії після прочитання студії Василя І. Гришка «Молода Україна пореволюційного сорокаліття під совєтами» («Молода Україна», Ч. 59–60. – трав.-черв., 1959) – це сповнений особистою причетністю рецензента до історії України критичний аналіз дослідження українського політемігранта, публіциста Василя Гришка (1914–2008). В. Бендер у лаконічній формі з використанням специфічної для доби «холодної війни», протистояння капіталістичної і радянської систем лексики – «вороги», «неприятелі», «працівники совєтської контрпропаганди» – характеризує В. Гришка, добре відомого автора не лише в еміграційній сфері, а й в Україні, передусім як майстра публіцистичного слова. При цьому В. Бендер не проминув можливість розкрити своє розуміння соціально-комунікативного змісту публіцистики як роду літератури, наголошуючи на таких її домінантах, як: а) *здатність формувати громадську думку* («...Книга прочитана. <...>*

*Постає багато думок, ... висновує багато відповідей, але одне чи два питання й надалі залишаються відкритими, стають причинками до дальших студій цієї ділянки» [5, 716]); б) *опозиційність до антидемократичного режиму* («Ім'я його – В. Гришка. – В. Г.) – добре відоме й працівникам совєтської контрпропаганди, які кілька тижнів тому мусіли присвятити цілу радіогодину «викриттю клевети на УРСР» в його памфлеті “Хто з ким і проти кого?»,» [5, 717]); в) *доступність викладу думки, зорієнтованої на масову аудиторію* («Стиль автора особливо відзначається, ми б сказали, простим проникненням. Незалежно, якого освітнього рівня є читач, у нього після прочитання постає такий самий образ обговорюваного предмету, як і в мозку автора. Той, хто думає, що це ще нічого не говорить про публіцистичні властивості автора, глибоко помиляється. Власне, цієї якості бракує багатьом нашим працівникам пера. <...> Розумова візія – одна річ. Викласти її на полотні в початковій рівності – щось інше. Це вдається не всім» [5, 717]); г) *формування світогляду* («Гришкові це вдається. Дуже добре це вдається Л. Шанковському, В. Стахову. І, мабуть, тому їхні праці розвідувально-студійного характеру не тільки справляють на читача враження, а й залишають у його сприйнятті слід, властиво, мірку, якою він потім починає міряти недавню й сучасну дійсність» [5, 717]).*

У специфічній для публіцистики образній формі В. Бендер визначає мету книжки В. Гришка – «вкласти в наш національно-політичний архів сторінки літопису, якщо й не цілковито об'єктивні, то принаймні з-під пера сучасника, прямого учасника подій, що були і горнилом, і пресом характеру молодого українця пореволюційного, підсовєтського сорокаліття». Бендер-рецензент вбачає заслугу автора в тому, що історія українського молодіжного руху збагачена «новою довідкою, <...> скріпленою численними фактами, біографією трьох поколінь пореволюційної України» [5, 717].

Історія комсомолу, написана в радянській Україні, овіяна романтикою і героїкою революційної доби, кардинально відрізняється від «літопису» В. Гришка, зі сторінок якого «постають боротьба, пориви, мрії, надії, ідеї, розчарування, легковір'я, пристосуванство, заляканість трьох українських поколінь» [5, 718].

Увесь текст рецензії умовно можна поділити на дві частини: висока оцінка публіцистичного змісту книжки В. Гришка, присвяченої «діагнозу українського комсомолу», і критика, яка вилілася в «дописування» літопису націо-

нального руху. Рецензент солідарний з думками автора про те, що більша частина української молоді так і не стала «подобієм» більшовицького бога, а, навпаки – уособленням «молодого неупокореного автохтона», через що «окупант його неодноразово розганяв, чистив, четвертував і поступово, перетворював на безідейне молодече озеро, у своєрідну статистику. Бо ідейність, навіть найортодоксальнішого комуністичного характеру – завжди переростала в національну опозицію» [5, 718]. Підтримує рецензент і висновок автора книжки про те, що дієві політичні позиції легше здобути «прикритими комсомольськими атаками», коли «українська молода людина, співаючи гімн владі, залишається супроти режиму суцільним “анти,,» [5, 718].

В. Бендер експресивно й образно коментує характеристику трьох поколінь української молоді, яку подає В. Гришко, причому в наративній структурі рецензії важко розрізнити голос автора і голос критика, адже останній був очевидцем змальованих подій, що дозволило йому подавати роздуми й оцінки в полемічному дискурсі. Так, лише перше пореволюційне покоління можна було ввести в категорію зрілих державників, друге покоління «чорних колективізаційних років», «з ідейного боку, найбільш імпотентне, найбільш пристосованське і найбільш розгублене». Автор рецензії, представник другого покоління молоді, очевидно, посилаючись на свій гіркий досвід полоненого у роки Другої світової війни, зауважує, що знекровлена духовно в трагічні 30-ті роки українська молодь віддалася в німецький полон не з бажання відплатити своїм комуністичним хазяям, як стверджує В. Гришко, а «з бажання взагалі втекти від усяких битв і поєдинків. І гірко поплатилося, вимерши в невеличких таборах» [5, 718]. Найбільш високо оцінюється третє, повоєнне покоління, яке вижило в полоні, у «завірюсі війни», «в умовах ще більш загостреного сталінського терору виконувало функцію посилення **набутої фізичної й духовної відваги**» (виділення автора. – В. Г.), виявилось найбільш живучим і вільнодумним. Хоча й не піднялося до рівня свідомих державників, воно відкрите «для державницького засіву» [5, 719].

Образ трьох поколінь, овіяний вірою в молоду Україну, на думку Бендера-рецензента, відтворений правильно, проте залишається відкритим «питання українського молодечого фаталізму, який поважною мірою був і залишається властивим молодій українській людині» [5, 719]. Роздум В. Бендера про згубність смирен-

ного фаталізму, що відкидає назад визвольний процес, ускладнює проблематику рецензії, підносить цей жанр до жанру проблемної статті.

«Рецензія – оперативний жанр, що має свою специфіку, але краще, коли ця специфіка не тяжіє над автором у вигляді обов’язкових параграфів», – писав І. Франко [14, 170]. Добре це усвідомлював і В. Бендер, у журналістському доробку якого усі рецензії модифіковані.

Пристрасне інтуїтивно-інтелектуальне прочитання рецензентом В. Бендером тексту В. Гришка переросло в чисту публіцистику. Подібно до автора рецензованої книжки В. Бендер пише альтернативну (по відношенню до офіційної радянської) історію молодого українського покоління, намагаючись із посиленням на історичні факти розкрити проблему смиренного фаталізму.

Ознайомившись зі списком бійців, яким по смертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу за оборону Севастополя і Сталінграда, В. Бендер відзначає, що майже кожен другий мав українське прізвище. Він приходить до висновку: частина з них загинула за ідею, а інша здійснила геройство фатально, бо, опинившись у безвихідному становищі, віддала своє життя за найвищу ціну. «У поєдинку української молоді з режимом теж домінував фаталізм, але фаталізм смиренного маршу на ешафот. Була відвага протестувати словесно, робити владі відчайдушні виклики, майже відкрито оформлюватися в політично-національну опозицію. І завжди все закінчувалося тим, що урядова служба безпеки знімала відважним голови. ... На ешафот ішли колони, не робивши дієвого опору» [5, 720], – констатує публіцист. Таку ситуацію він пояснює не стільки «виточеним професіоналізмом і рафінованістю ворога» (тобто тоталітарної влади), а відсутністю організованого збройного опору.

Для ілюстрації своїх думок В. Бендер наводить фрагменти біографій двох суспільно активних ровесників, два приклади громадянського опору – смиренного і дієвого фаталізму. Олесь Влизько, молодий український письменник, жертва сталінського терору, обвинувачений у приналежності до міфічної контрреволюційної терористичної організації, який визнав це, створюючи ілюзію дієвого акту. Додамо, що Олекса Влизько заарештований після вбивства С. Кірова 1934 р. й розстріляний. Його долю розділили українські письменники Григорій Косинка, Дмитро Фальківський, Кость Буревій, Тарас та Іван Крушельницькі, Михайло Лебединець, Роман Шевченко, Михайло Оксамит.

Йосип Позичанюк, «опинившись у Львові, швидко сконтактувався з дієвим українським підпіллям», – пише В. Бендер. Вікіпедія свідчить, що в 1939 р. ЦК комсомолу направляє молодого журналіста, до Львова для розбудови комсомолу на Західній Україні. Саме тут він познайомився з ідеями ОУН і вступив до організації та став політичним референтом УПА, був редактором багатьох підпільних газет. Загинув у 1944 р. в бою із загоном НКВС.

Афористичні висловлювання В. Бендера – «Державницька зрілість має великою мірою залежить від того, чи за словами приходять діла», «Честю і совістю стає боротьба за свої переконання, за свою правду» – указують на те, що публіцисту імponує звитяга в боротьбі за національну свободу.

Свою рецензію В. Бендер закінчує, як і свою книгу «Молода Україна пореволюційного сорокаліття під советами» В. Гришко, посиланням на вислів С. Петлюри: «...Українська комсомолія співаючи сьогодні “Інтернаціонал”, завтра затагне “Ще не вмерла Україна,»» [5, 720]. Новітня історія України підтвердила ці прогнози публіцистів.

«Документ великої вартости (Про книгу спогадів А. Гака «Від Гуляй-Поля до Нью-Йорку»)» («Молода Україна», Ч. 224, черв., 1974) – рецензія на книжку спогадів Івана Антипенка (псевдонім – Анатоль Гак), українського письменника-емігранта й журналіста про вітчизняних літераторів 20-х – 30-х рр., яка була видана в Новому Ульмі 1973 р. Аксиологічні моделі інформації, представлені в тексті літературно-критичного твору, сприяють різнобічній характеристиці творчої особистості автора та його книжки. Змістовно текст рецензії можна поділити на три блоки: перший, що виконує функцію вступу, присвячений аналізу попередніх творів А. Гака, другий – власне, рецензія на заявлену в заголовку книгу, а третій – спогад про перше знайомство В. Бендера з творчістю письменника.

За правилами етики, у рецензії спочатку акцентують на досягненнях автора, а потім уже критикують його. В. Бендер усе робить навпаки. У вступному слові домінують негативні оцінки складових творчості А. Гака, автора фейлетонів, оповідань, мемуарів. Розглядаючи такий прийом рецензента з урахуванням контексту всього критичного твору, можна зрозуміти, що В. Бендер ставив за мету не лише повідомити читачам журналу «Молода Україна» – виданню об'єднання демократичної української молоді (ОДУМу) – про вихід у світ нової книги А. Гака та подати їй оцінку, а

й розкрити еволюцію власних поглядів на творчість автора. Констатуємо, що у вступному слові присутні 7 негативних оцінних домінант, 2 – позитивні та 2 – суперечливі. В. Бендеру не подобалася авторська інтенція А. Гака, що «ніби навмисно не хотів вдаватися до тонко рафінованих, в'їдливих зворотів, а волів винного й невинного ласкаво гладити по голові»; не в захваті він був і від «надмірного захоплення простонародною формою», від «занадтого зворування на Остапа Вишню», крізь усмішки якого проглядався національний портрет як «неотесаної юрби, яка могла реготати лише з примітивної ситуації» [5, 768]. В. Бендер побоювався, що кострубатий збірний образ українця не зрозуміє іноземний читач.

І хоча В. Бендер поцінував Юрія Вухналя як гумориста вище від Остапа Вишні, бо в нього переважали міські сюжети та цивілізований гумор, усе ж не міг стриматися від високої оцінки спогадів А. Гака про останнього, розміщених у книзі «На двох трибунах», який дав змогу читачу «заглянути в харківський період творення новітньої української літератури». Говорячи про цю збірку оповідань і мемуарів, В. Бендер указує на хибність уведення до неї фейлетонів, написаних у «газетярському ключі» й жалкує, що А. Гак, який довгий час був у центрі літературних подій, не залишив спомин про інших письменників [5, 771].

Книжка спогадів А. Гака «Від Гуляй-Поля до Нью-Йорку», власне, об'єкт рецензії, ніби стала відгуком на попередні критичні зауваження рецензента. В. Бендер високо оцінив мемуарний доробок А. Гака: «Прекрасна книга, пане Анатоль Гак. Цю книгу повинен набути кожний шанувальник рідного слова й історії, бо вона розширює мислення, збагачує світогляд, відроджує звучання минулих днів, змушує оглянутися, задуматися, взятися за перо» [5, 771].

Від рецензента не приховалися висока якість видання, художнє оформлення збірки – видавці доклали чимало зусиль, «щоб зовнішній вигляд книги чарував так само, як і її зміст» [5, 769].

В. Бендер вважає, що книжка здатна захопити читача скромністю і чесністю автора: «До читача немовби промовляє безсторонній літописець, якому інстинктивно автоматично віриш» [5, 770].

Крім того, запоруку успіху автора рецензент вбачає в простоті форми вислову, ясності і соковитості слова: «Через це зміст засвоюється без зусиль, читач дістає насолоду, п'ючи й п'ючи з чистої, рідної криниці» [5, 771].

Аналізуючи зміст мемуарів, В. Бендер відзначає те, що автору вдалося створити порт-

рети багатьох українських письменників – М. Міхновського, В. Пилипенка, О. Кобця, Ю. Смолича, Остапа Вишні та ін., відтворити реальні образи митців, «перевтілити їх із суспільно-політичних картин в живих індивідумів з болями, радощами, осягами, провалами», «піднести мемуаристику з поему “ікономалювання»,» [5, 770].

Книжка А. Гака наштовхує рецензента на філософські роздуми про те, що вміння творчої інтелігенції України різних політичних течій об'єднати зусилля на розв'язання важливих для розвитку суспільства ідей надало можливість у 20-ті роки частково реалізувати ідеї українізації, а розбрат у її лавах, який настав у наступні десятиліття, підірвав духовне здоров'я нації, ускладнивши протистояння ідеологічним утискам. Образна публіцистична оцінка Бендера-рецензента минулих історичних подій звучить як настанова для нової генерації українців, що проектується на сучасність: «... Одні і другі (ідеологічні суперники. – В. Г.), сліпо віддавшись пристрастям, не помітять над собою гільйотини, поспішно збудованої, не без участі українських рук, за проектом і сценарієм із Москви» [5, 770].

Гарний знавець історії української літератури В. Бендер помітив, що з поля мемуарної рецепції доби українізації випали не менш важливі постаті – Головка, Панч, Микитенко та ін., бракує також живих портретів політичних діячів – Скрипника, Чубаря, Затонського. А «це – історія, і що багатшою, об'ємнішою й змістовнішою вона буде, то ерудитнішими й більш озброєними будуть нові покоління» [5, 771], – зауважує він.

Як і кожен публіцистичний твір В. Бендера, рецензію пронизує мотив національної ідентичності, гостре відчуття приналежності автора незалежно від юридичного статусу свого громадянства до української нації. Оригінально (образно й тематично) реалізується цей мотив в аналізованому тексті у фрагментах, де автор подає загальну оцінку рецензованому твору («Книга справді чарівна. Очима А. Гака ми спостерігаємо, як виразно простягається нитка українського індивідуального самовизначення, без якого не може бути діяльного й самовідданого гурту, свідомої громади, повновартісної нації» [5, 769]) та в роздумах про соціально-комунікаційні функції мемуарів як носіїв історичної пам'яті («Старші діячі – письменники, політики й військовики – як наддніпрянської, так і галицької землі – повинні записати всі свої спостереження, розчарування, помилки й висновки, щоб цілеспрямоване звуження

й збіднення нашої новітньої історії, форсоване з однаковим завзяттям окупантами вдома й “суперпатріотами», на еміграції, зазнало поразки та щоб молода українська людина бачила свою націю широким, неспокійним, повним життя й суперечностей океаном, а не озерцем із стоячою водою» [5, 771]).

Віталій Бендер ні на мить не забуває, що його рецензія спрямована на молодіжну аудиторію. Відчувши переобтяженість змісту різноплановою суспільно важливою інформацією, він прагне «розрядити» інтелектуальну напругу оповіді, а, можливо, й пом'якшити сувору критику А. Гака у вступній частині рецензії, подавши в кінці тексту кумедну історію про перше знайомство з гуморесками А. Гака в дитинстві та спогад про перегляд однієї з його п'єс у юності.

«*Епохія під люпою*» – рецензія на книгу «Втрачена надія» (1979) Надії Мандельштам, дружини репресованого в 30-ті рр. відомого російського письменника, – літопис трагічних сталінських часів, у якому «фігурують рясенько» Україна та українці. Ознайомившись із закордонним виданням цих мемуарів, В. Бендер пише «Цікава і повчальна книга. Читаєш її і бачиш, як крізь люпу ту жорстоку, криваву епоху» [5, 787]. Рецензенту не просто було представити читачам журналу «Нові дні», що виходив у Канаді, книжку обсягом понад 700 сторінок. Він застосовує різні форми лаконічного й критичного письма, такі, як:

– конспективний виклад змісту спогадів Н. Мандельштам із збереженням документальної основи, про що свідчать сторінки, помережені численними прізвищами російських письменників, які уособлюють різні факти російського літературного світу пореволюційної доби, здебільшого їх моральної слабкості, нестачу мужності в протистоянні насиллю тоталітаризму;

– укралення власних філософських оцінок негідних вчинків письменників: «З талантом чи без нього людина залишається людиною, коли з неї проблискує хоч дрібочка гідності. Викресли її – і вже ніщо людину не врятує, ні талант, ні почесні, ні слова. Ставши бездушною, така людина обездушшує все. Із позиції свого владного становища вона буде робити все, щоб десь не спалахнула гідність чи людська теплота, бо на фоні цих якостей вона ще швидше перетворюється в ніщо. Вигукуючи гасла та цитуючи Сталіна, такі люди посилали на ешафот і рідну матір без докору совісти...» [5, 785];

– відтворення концептуально вагомих думок та висновків авторки книжки із застосуванням

метафоричних засобів, що сприяють у читацькому сприйнятті екстраполюванню їх на буття української літератури поч. і сер. ХХ ст.: «А коли загриміли литаври революції і коли вчорашні літературні світочі, будучи всього-навсього малодушними акторами, розгубилися й перелякалися, то їхні послідовники, серед яких вже встигли сформуватися тисячі Раскольникових, навпаки, не тільки вільно поводитися з мечем і наганом, а вдершись у сідло влади, тим самим мечем і мавзером змусили одних світил замовкнути, других поставили під стіну, третіх – взяти на ланцюг, як придворних псів» [5, 784]; «Вони (письменники, що верховодять радянською літературою. – В. Г.) боялися потепління, як вампір хреста. Вони намагалися перегородити дорогу відлизі. Вони були проти реабілітувань закатованих письменників та вічно стукали до ЦК, щоб не “воскресити,, того чи іншого покійного літератора» [5, 785].

Враховуючи специфіку читацької аудиторії журналу «Нові дні», для якого писалася рецензія (українська еміграція), Бендер-рецензент зосереджує увагу на коментарях спогадів Н. Мандельштам про перебування разом з чоловіком, Осипом Мандельштамом, в Україні: у 1918 р. молоде подружжя сприймає Київ, що «переходив від одних конкуруючих сил до інших» як карнавал, однак такий, де можна було вволю наїстися. У 1921 році Україна (радянська республіка) вразила його тяжінням до самотності й інакшості («На базарах, в поїздах, в установах люди ніби навмисно намагалися виопуклити, що вони – українці», «справді затятий українець відповість, що Київ є його столицею, вимовляючи назву міста через протяжне “и,, а цей звук властивий лише українцям, ...він нагородить вас таким хитрим, своєрідним поглядом. Для українців це була власна мова, інакша й відмінна від російської» [5, 786]. У 1933 р. авторка книжки «споглядала на вимираючу Україну, і сцени стояння потягу біля опустілих, безлюдних сіл, волання голодно-безумних істот на перонах станцій...» [5, 786]. Зобсервовані нею факти наводять на думку, чому це українці не спромоглися створити власної держави?

В. Бендер тезово передає філософське трактування цієї проблеми людиною, що уособлює демократично налаштовану російську інтелігенцію: «Для мене назавжди залишилося загадкою, чому ці сильно-вольові, енергійні і по-своєму жорстокі люди, з таким замилюванням до свободи й музики, з їхніми особливостями й громадським сенсом, не створили своєї міцної держави, тоді як безтурботні й антисупільні

росіяни, розкидані на обширній території, винайшли надзвичайну й високодіяльну державну систему, яка у своїй суті ніколи не зазнавала ніяких змін, починаючи з Московського царства й кінчаючи нашими днями» [5, 786].

Рецензія «Документальний твір про одну трагічну “оперу,, (Прочитавши “Набої для розстрілу,,)» («Нові дні», квіт., 1985) – пройняті полемічним пафосом роздуми про громадянський подвиг Гелія Снігерьова, письменника, у 70-х рр. – режисера й завідувача сценарного відділу Київської кіностудії ім. Олександра Довженка, дисидента, який у публіцистичному творі розкрив сутність сфабрикованого ДПУ «процесу СВУ» – винищити й посадити в табори еліту української інтелігенції – та коментує моральні уроки, почерпнуті з нього.

Як і кожну свою рецензію, цей твір В. Бендер починає з ліричного вступу, де з'ясовує свою причетність до подій, покладених в основу змісту аналізованої книжки, що виконує роль зав'язки, стає поштовхом до розгортання публіцистичного конфлікту. В. Бендер згадує про юнацьке захоплення творчістю Ю. Смолича, М. Островського, О. Толстого, І. Микитенка, М. Шолохова. Серед цієї когорти був і Вадим Собко, прихильність до якого ще більше зросла після зустрічі з письменником на фронті, де він виступив перед солдатами. У 50-ті рр. В. Бендер у газеті «Українські вісті» захистив цього письменника від обвинувачень В. Гришка, який того вважав «слизькою і зрадливою людиною». Книжка Гелія Снігерьова, видана в 1983 р. на американському континенті, майже 30 років по тому, підтвердила, що його дядько Вадим Собко справді «був мерзотною і підлою людиною», який радив своєму племіннику виступити в пресі з осудженням творчості його друга Віктора Некрасова, натякав, що його мати Надія Собко «зробила донос на “змовників,, СВУ та СУМу» [5, 842]. В. Собко своєю негідною поведінкою спонукав Г. Снігерьова до вивчення архівних документів, газетних публікації 30-го року та взятися за розслідування гучної справи СВУ, котра слухалася на сцені Харківського оперного театру і, як виявилось, була фальшивою «оперою», сфабрикованою репресивними органами. Народ у зв'язку із цим склав гіркий дотеп: «Опера СВУ – музика ГПУ». В. Бендер образно, з використанням опису зброї, як символу боротьби, указує на джерело задуму книжки «Набої для розстрілу» й соціальний підтекст її назви: «Вадим Собко зробив, може, найбільшу услугу найновішій українській історії. ...Він звільнив забезпечник на туго затягнутій пружині» [5, 842].

жині, яка враз ожила і почала шалено розкручуватися, водночас вхопивши Гелієву руку з пером і виливаючи крізь неї всю правду про “виставу СВУ,,» [5, 842].

Книжка Снігерьова – велика за обсягом (492 сторінки), вона містить висвітлення політичного процесу над письменниками, обвинуваченими в антирадянській терористичній діяльності, та свідчення уцілілих підсудних, проте рецензент зосереджує увагу на віртуозному й дотепному розкритті автором судового дійства, який, очевидно, крім соціально означених завдань високого громадянського звучання, ще й прагнув мотивувати, що невільною «акторкою» у цій «п'єсі» стала і його мати. Сторінки рецензії оживлюють картини минулого, показують один із підлих злочинів доби сталінізму, ніби виконуючи заповіт автора, висловлений ним у автопередмові до першої публікації книги в Парижі у журналі “Континент,, (березень, 1977), організованої Віктором Некрасовим: «Візьми в руки книжку цю, брате мій, зарубіжний українцю, і знай: тут, на батьківщині твоїх предків, на рідній землі твоїй – дуже погано. Дуже...».

В. Бендер, передаючи враження від прочитаного, наголошує, що ЗМІ у тоталітарній державі стають підручними механізми насилля, а в історії про «оперу» теж проспівали свою арію: «І ось сторінка за сторінкою перед очима плинуть скопійовані Гелієм з російських і українських газет звіти із залі суду.

І от що дивно: у звітах, дарма що автори, напевне, намагалися дотримуватися такого страхітливого, розвінчувального тону, весь час витає така ніби легенька іронія, щось ніби насмішка, і читачеві важко повірити, що на лаві підсудних сидить згряя непоправних змовників-рецидивістів» [5, 842].

Емоційно переданий рецензентом аналіз Г. Снігерьовим обвинувачувального акту ще з більшою силою переконує читача у тому, що справа СВУ є справжньою фальшивкою (симулякром) – судили учасників організації, якої насправді не було: «Звинувачувальний акт інформує, що антирадянська “профашистська,, діяльність підсудних почалася ще в ранніх 20-х роках, коли вони почали зустрічатися потайки, плянувати, організовувати. І в такому змовницькому кипінні вони знаходилися аж до 1930-го року. І який же їхній організаційно-матеріальний набуток до дня арешту? Страшно: одна пістоля монтекристо, відома в народі як “пугач,, яку можна купити в кожній крамниці, 5 членів СУМу та збризкання чорнилом пам'ятника Леніну в якомусь містечку. Ось і весь, сказати б, актив. Ось такими силами

й засобами “змовники,, намірялися відірвати Україну від СРСР. <...> В очах читача вся “згряя,, поставала не як небезпечний хитро-підступно-координаційний центр, а як гурт “горіхових опудалів,,» [5, 842–843]; «Фікцію, всю оту “справу СВУ,, було зліплено так безсоромно, так безлично, що в ній знайшлося місце для фантастичної організації з фантастичного твору Винниченка “Сонячна машина,,. Пам'ятаєте, Інарак? За браком справжнього доказового матеріалу, судді й Інарак приліпили до “СВУ,,» [5, 845]. Як бачимо, есеїстична наративна структура рецензії збагачується фейлетонними засобами.

Гелій Снігерьов зовсім не прагне сформувати новий вирок учасникам «опери», просто намагається подати правдиву рецепцію тих подій, з позицій нової генерації українських інтелігентів, що може судити про події минулого з висоти 70-х рр., здатної порівняти хвили репресій початку і кінця 30-х рр.: «Відбувся б процес, скажемо, в 1938-му році, ну, там було не до геройства, коли майже на очах підсудних катували малолітніх дітей, щоб змусити їх грати роллю до кінця. Але й тоді знаходилися сміливці, щоб виломитися з “п'єси,,...» [5, 843]. Психологічно тонко В. Бендер відтворює модальність суму, розпачу, болю, якою овіяна книжка Гелія Снігерьова, що не може простити «духовим генералам» Єфремову, Черняхівському, Ганцову, Ніковському, Дурдуківському те, що вони не чинили опору, погодилися з відведеною їм репресивними органами роллю «блязня на сцені», а це підривало сили багатьом свідомим молодим українцям: «Тут Снігерьов стає розкішним, в'їдливішим. Такої слабодухости він тим велетням пробачити не може. Просто в розпачі він докоряє їм: “Що ж ви накоїли, хлопці? Як же ви могли? Як же ви посміли жбурнути під ноги покидькам і в купі з ними топтати цю високу мету, це святе служіння? Хто дозволив вам вливати в наші жили й кістки, в наші кров і мізок, і в гени – фільтропроникаючі бактерії зради, безчестя?...» [5, 844].

Віталію Бендеру теж передалися такі переживання, сповнений ними він «дописує» сторінки книги, збагачує її іншими фактами, які спростовують приписувані підсудним злочини: «Що ж до підпілля... Що надзвичайного вони могли осягти в підпіллі, коли більше ваговиті кличі, репліки й домагання лунали відкрито в легальних газетах і журналах? <...> На весь голос рекли Микола Куліш, Микола Хвильовий, Григорій Косинка, Володимир Сосюра, Олекса Влизько, Остап Вишня, Микола Скрипник,

Павло Волобуєв, Ол. Шумський? <...> Якраз уся ця плеяда знаходила позитивний відгук у Дмитра Донцова і його середовищі?» [5, 843]. Ці роздуми рецензента вказують на його широкі обшири знань, гострий інтерес до української історії та культури, ствердження ним єдності духовного простору України, материкової і діаспорної. Рецензенту теж болить, що сиділи підсудні за фікцію, але, як він вважає, не даремно. Він наводить факти того, а серед них і свідчення В. Гришка – редактора рецензованої праці, що до них з повагою ставилися в тюрмах, як до політв'язнів. В. Бендер не підтримує їхню неприхильність до Снігерьова, проте знаходить для цих акторів на політичній сцені заспокоїливі аргументи: арештували їх не за СВУ, а як мислячих українців, які все одно потрапили б за ґрати, їхня «гра в опері», описана автором книжки, показала всьому світові підступність тоталітарної влади, її наругу над творчою інтелігенцією.

В. Бендер називає «Набої для розстрілу» документальним твором, насправді це лірико-публіцистична розвідка, тобто есе. Це помітно з коментарів рецензента, який представляє читачу доробок Гелія Снігерьова виразно персоніфікованим, що має особистісний характер мотивації, наділений підвищеною модальністю сприйняття автором фактів політичної історії України, позначений стилістичною поліфонією у переплетенні наукових міркувань з образними іронічними оцінками.

Під впливом майстерної манери викладу думки Гелія Снігерьова В. Бендер сам написав оригінальну рецензію-есе, де так образно й емоційно аналізує публіцистичний доробок свого колеги, що розрізнити голос та оцінки автора і рецензента просто не можливо. Відчутно, що творча натура Гелія Снігерьова та місце слухання сумнозвісної справи СВУ в Харківському театрі опери та балету спонукали його до вживання мистецької лексики як засобу іронії, що часом переростає у сарказм, у розкритті підступного сценарію ГПУ. І це не приховалося від рецензента, котрий і сам активно використовує ці вислови в публіцистичному коментарі аналізованого твору, беручи їх у лапки як цитатні вкраплення до тексту, досягаючи концептуальної навантаженості образного ряду: «харківський процес був туфтою, «оперою», складеною в кабінетах держбезпеки – «Опера СВУ, музика ГПУ,» [5, 841]; «ота «опера, нанесла найдошкульнішого удару по українській ідеї» [5, 843]; «напрошується здогад, що своєю «музикою, ГПУ намірялося вбити двох зайців: перше, створити протест для розгрому

мислячої інтелігенції та всього свідомого українства на низах; і друге – поглумитися над українською духовною елітою, висміяти її, показати у вигляді куля соломи, щоб рядовий вдумливий українець скривився, розчарувався і відвернувся від боротьби..» [5, 843]. Як і в попередніх прикладах, вислови, що включають мистецьку лексику («блазень на сцені», «чеховські інтелігенти», «буфанадні вистави», «зрежисеровані діалоги між прокурорами і підсудними», «п'еса»), використовуються із соціальним підтекстом у ролі політичних метафор, здатних емоційно й сильно відтворити трагізм і парадоксальність ситуації, у яку потрапили українські літератори, які мусили «самі писати звинувачення на себе та всілякі вигадки. Тобто самі ж вони й приготувляли набої для свого розстрілу» [5, 843].

Кінець рецензії присвячений розкриттю історії зарубіжного видання лірико-публіцистичної розвідки Г. Снігерьова, висвітленню джерел його фінансування, дружньої й самовідданої праці емігрантів-українців (редакторів, перекладачів), при цьому не проминув можливості відзначити зусилля своїх земляків, письменників, доля яких пов'язана з Луганщиною, – Григорія Костюка та Надії Світличної.

Лише одне критичне зауваження зробив рецензент, указуючи на відсутність коментарів – «немає повного індекса імен, місць, назв, скорочень, специфічних організацій» [5, 846]. Слід відзначити, що й книжка самого В. Бендера теж не має такого довідкового матеріалу. Не підготовленому читачеві важко орієнтуватися в часо-просторі відтворених подій.

Висновки. Наше дослідження є одним з перших, у якому започатковано багатоаспектне вивчення літературної критики як знакового крила публіцистичної творчості Віталія Бендера, письменника-емігранта й громадського діяча, родом з Донбасу. Воно акцентувало на інтелектуальній і духовній потужності його слова, заперечуючи безпідставні обвинувачення корінного населення Сходу України в суцільній зросійщеності й деукраїнізованості. Літературна критика письменника репрезентує його як оригінального автора, людину сумлінну й совісливу, справжнього інтелігента й українського патріота.

Аналіз рецензій В. Бендера, заснований на концепції єдності української нації, материкової і діаспорної, акцентував на інтелектуальній і духовній потужності його слова. Багатоплановість їхнього національно світоглядного змісту, синтезованого з мотивів рідної культури, національної літератури, свободи творчості, українського державотворення, гострої критики тоталітарної влади, її наруги над творчою інтелігенцією.

літарної влади в СРСР, репрезентує публіциста як оригінального автора, людину сумлінну й совісливу, справжнього інтелігента.

Раціональність низки методів дослідження (проблемно-тематичного й дискурсивного аналізу, біографічного й бібліографічно-описового, функціонально-стилістичного) допомогла увиразнитиспецифічні теми, визначити аксіологічні вектори критичних оцінок, літературні тенденції ХХ ст., розкрити авторські рецепції буття українства цього періоду, репрезентувати систему ЗМІ української діаспори та наголосити на демократичних її засадах, прокоментувати прагматику суспільно-політичної та мистецької лексики, подати сучасне прочитання спадщини публіциста.

Публіцистична майстерність Бендера рецензента виявляється у використанні різних форм лаконічного й критичного письма, таких як конспективний виклад змісту рецензованого твору із збереженням документальної основи; украплення власних спогадів та філософських оцінок; відтворення концептуально вагомих думок та висновків авторки книжки із застосуванням метафоричних засобів, що сприяють у читацькому сприйнятті екстраполованню їх на буття української літератури поч. і сер. ХХ ст. та сучасність.

Різноманітна публіцистика В. Бендера, органічним складником якої є його літературна критика – колоритний вклад в історію національної журналістики. Написана на злобу дня, вона не втратила актуальності й сьогодні: сучасний її реципієнт може віднайти в ній для себе багато моральних уроків.

Узагальнений фактологічний матеріал, основні теоретичні результати можуть зацікавити не лише науковців, а й бути використаним у медіаосвіті.

Подяки. Висловлюю подяку доценту Рівненського інституту Київського університету права О. Дацюку за подаровану книжку В. Бендера «Марш молодості», що надихнула автора цієї наукової праці на написання низки статей.

Список літератури

1. Дзюба І. Донбас – край українського слова // Український світ. – Ч. 4-6, 2005. – С 36–38.
2. Бендер В. Фронтіві дороги. Марш молодості // Уроки правди і добра / Упоряд. та автор біогр. нарисів / В. В. Оліфіренко. – Донецьк: Донбас, 2001. – С. 229–247.
3. Письменники української діаспори: Донбаський вимір / Упоряд. В. А. Просалова. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2010. – 336 с.
4. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / Упоряд. В. А. Просало-

ва. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.

5. Бендер В. Марш молодості / Упоряд. О. Коновал. – К.: Юніверс, 2005. – 883 с.

6. Василенко Р. Ех, дороги... // Життя в гримі та без (шляхами діаспори): Мемуари, поезії, публіцистика / Р. Василенко – К.: Рада, 1999. – С. 366–369.

7. Дальний М. Прощай, Віталію-друже! // Вибране: Люди – події – коментарі / М. Дальний. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – С. 230 – 232.

8. Француженко-Вірний М. Віталій Бендер // Заокеанські письменники України. «Тілом тут – душею в Україні» / М. Француженко-Вірний. – К.: Смолоскип, 2015. – С. 53–61.

9. Качуровський І. Покоління Другої світової війни в літературі української діаспори // Променисті силуети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки / І. Качуровський. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 514–531.

10. Коновал О. Жив з Україною в серці // Бендер В. Марш молодості / О. Коновал. – К.: Юніверс, 2005. – С. 5–9.

11. Коновал О. Віталій Бендер про «Огненне коло» Івана Багряного / О. Коновал // Літературна Україна. – 2011. – 10 листопада.

12. Галич В. М. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності: монографія / В. М. Галич – К.: Наук. думка, 2004. – 816 с.

13. Галич В. М. Письменницька публіцистика як метажанрове поняття / В. М. Галич // Соціальні комунікації сучасного світу: матеріали міжнародної конференції, 19-20 лютого 2009 р., м. Запоріжжя, науково-теоретичний збірник / гол. ред. О. М. Холод. – С. 57–58.

14. Франко І. Слово про критику / І. Франко. Збір. творів: У 50 т. – Т. 30. – К.: Наук. думка, 1980 – 170 с.

Reference list

1. Dziuba, I. (2005), “Donbass – a land of the Ukrainian word”, *Ukrainskyi Svit [Ukrainian World]*, vol. 4-6, pp. 36-38, available at: http://otherreferats.allbest.ru/literature/00073206_0.html.
2. Olifirenko, V. V. (2001), “Bender V. War roads. Walk of youth”, in *The Lessons of Truth and Kindness, Donbas, Donetsk*, pp. 229 – 247.
3. Prosalova, V. A. (2010), *Writers of Ukrainian Diaspora: Donbas Dimension, Skhidnyi vydavnychy dim, Donetsk*, 336 p.
4. Prosalova, V. A. (2012), *Ukrainian Diaspora: Literal Figures, Works, Bibliographical News, Skhidnyi vydavnychy dim, Donetsk*, 516 p.
5. Bender, V. (2005), *Walk of Youth, Univer, Kyiv*, 883 p.
6. Vasylenko, R. (Ed.) (1999), “Eh, roads...”, in *Life in Makeup and Without It (by the Ways of Diaspora): Memoirs, Poetry, Publicism*, Rada, Kyiv, pp. 366 – 369.
7. Dalnyi, M. (2007), “Good bye, my friend Vitalii!”, in *Collected Edition: People – Events – Comments, Vyd. dim “Kyiv-Mohyla Academy”*, Kyiv, pp. 230 – 232.

Українське журналістикознавство, 2016, вип. 17

8. *Frantsuzhenko-Virnyi, M.* (2015), "Vitalii Bender", in *The Overseas Writers of Ukraine "By Body and Soul in Ukraine"*, Smoloskyp, Kyiv, pp. 53-61.
9. *Kachurovskiy, I.* (2008), "The generation of the World War II in the literature of Ukrainian diaspora", *Effulgent Personalities: Lectures, Reports, Articles, Essays, Researchers*, Vyd. dim "Kyiv-Mohyla Academy", Kyiv, pp. 514-531.
10. *Konoval, O.* (2005), "He lived with Ukraine in the heart", in *Bender V. Walk of Youth*, Univer, Kyiv, pp. 5-9.
11. *Konoval, O.* (2011), "Vitalii Bender about "Fire Circle" by Ivan Bahrianyi", *Literaturna Ukraina [Literary Ukraine]*, November 10 2011.
12. *Halych, V. M.* (2004), *Oles Honchar – a Journalist, Publicist, Redactor: Evolution of Creative Workshop: a Monograph*, Nauk. dumka, Kyiv, 816 p.
13. *Halych, V. M.* (2009), "Writer's publicism as metagenre notion", in *Holod, O.M. (Ed.), Proceedings of the International Conference "Social Communication of the Modern World"*, Zaporizhzhia, 19-20 February 2009, Zaporizhzhia, pp. 57-58.
14. *Franko, I.* (1980), *A Word about Critics: a Collection of Essays*, Nauk. dumka, Kyiv, vol. 30, p. 170.

Halych Valentyna.

Literary criticism of Vitalii Bender in the space of national and ideological journalism.

The relevance of the article is motivated by the fact that the journalistic work of Vitalii Bender – the Ukrainian writer-emigrant, a native citizen of Luhansk, a journalist, a public and political figure of the Ukrainian diaspora, has not been investigated. So there is a need for its thorough study that will be, firstly, a moderate contribution to fill the gaps in the history of Ukrainian journalism creativity of Donetsk authors who were forced to flee their homeland and were poorly studied as ones who developed the ethnic culture; secondly, it will contribute to refutation of the myth of complete russianism and antiukrainism of Donbass, undermining the idea of national integrity, spiritual cripples of the Ukrainians; and, thirdly, being well understood in the field of literature, literary criticism is still marginal in the space of journalism.

The purpose of this research is to reveal the social and communicative meaning and pragmatics of literary criticism of V. Bender, the reviews represented. The objective: to prove the place of literary criticism of the writer in the genre system of journalism; to clarify its national-ideological sense, to analyze individual style of V. Bender as the reviewer; to point out the role of his works with the urgent problems of our time.

Based on the concept of unity of the Ukrainian nation, the mainland and the diaspora, the study is focused on a mental and spiritual power of V. Bender. Diversity of national and ideological content of writer's reviews, synthesized and based on native culture, national literature, creative freedom of the Ukrainian state, a sharp criticism of the totalitarian regime in the USSR, represents him as the original author, a diligent man, a real intellectual.

The rationality of a number of research methods (problem-thematic and discourse analysis, biographical and bibliographical, descriptive, functional and stylistic) has helped to underline the specific topics of review, to define the vectors of critical assessments of literary trends of the twentieth century; to reveal the author's reception of the Ukrainians' being in the XXth century, to represent the media system of the Ukrainian diaspora and to highlight its democratic basis; to comment on the pragmatics of social, political and artistic vocabulary, to apply the modern interpretation of publicist's heritage.

Generalizing the factual material, the main theoretical results may be of interest not only to scientists, but also can be used in media education.

Keywords: Vitalii Bender, diaspora, literary journalism, genre, review.

Галич В. М.

Литературная критика Виталия Бендера в пространстве национально-мировоззренческой публицистики.

Актуальность статьи мотивируется тем, что литературная критика хорошо изучена в поле литературоведения и до сих пор остается маргинальной в пространстве теории журналистики, а публицистическое творчество Виталия Бендера – писателя-эмигранта, выходца из Луганщины, журналиста, общественного и политического деятеля украинской диаспоры, совсем не изучена. Цель исследования – раскрыть социально-коммуникативную природу и прагматику литературной критики В. Бендера, представленной рецензиями. Задача: доказать место литературной критики писателя в жанровой системе публицистики; выяснить ее национально-мировоззренческое содержание, проанализировать индивидуальный стиль Бендера-рецензента; указать на созвучие его произведений с актуальными проблемами современности. Рациональность методов исследования (проблемно-тематический и дискурсивный анализ, биографический и библиографично-описательный, функционально-стилистический) помогла раскрыть авторские рецепции бытия украинства XX ст., представить систему СМИ украинской диаспоры и акцентировать на ее демократических основаниях.

Ключевые слова: Виталий Бендер; диаспора; писательская публицистика; жанр; рецензия.

Носова Б. М.,

канд. наук із соц. ком., доцент кафедри соціальних комунікацій

Інститут журналістики

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

УДК 007:304:316.752

Роль особистості в комунікативному діалозі про втрату чутливості

У статті досліджено комунікативні особливості тексту розмови двох інтелектуалів. Розглянуто особливості комунікації з читачами, сприйняття реципієнтами комунікації, статус особистості в комунікації. Проаналізовано, як генеруються цінності сучасного суспільства. Щоб розглянути комунікативні особливості тексту філософського діалогу використано системний підхід. Л. Донскіс, З. Бауман звертаються до прикладів позитивних/негативних впливів медіа на суспільство. Комунікативною особливістю у діалозі Л. Донскіса і З. Баумана виступає домінантність медіа у конструюванні дійсності. У діалозі вони визначають причини втрати людської солідарності з жертвами катастроф, появи брутальної нечутливості до змарнованого буденного життя індивідів. Співрозмовники вважають, що економічні, соціальні й політичні перетворення в Східній Європі змінили статус незалежних інтелектуалів, позбавили їх лідируючих позицій у суспільстві. У діалозі Л. Донскіса і З. Баумана йдеться про трансформації соціальних, політичних цінностей. Вони критично оцінюють жорстокість, байдужість, замкнутість влади. Інтелектуальна складова діалогу посилює комунікативне сприйняття тексту. Темі діалогу показують визначну роль кожного як особистості. Вони говорять про реформи університетів, розвиток університетської науки, роль і місце вчених в інформаційному суспільстві. Ці теми рідко обговорюють у суспільствах. Високий статус науковців дає змогу узагальнити проблеми сучасного європейського наукового гуманітарного дискурсу. Л. Донскіс і З. Бауман показують нову етичну перспективу. Це філософія майбутнього. Вона заперечує моральну сліпоту.

Ключові слова: дискурс; діалог; комунікація; медіа; суспільство.

Вступ. У передмові для українського читача Л. Донскіс повідомляє так про книгу «Моральна сліпота»: «У 2013 році я написав книжку спільно із Зигмунтом Бауманом, одним із найвидатніших філософів нашого часу. Вона була складена у формі живого філософського діалогу про втрату чутливості через такі особливості сучасного людського життя, як атомізація, фрагментація, самотність, ізоляція, непевність, незахищеність і ненадійність» [1, V]. Нам вдалося актуальним розглянути у цьому дослідженні комунікативні особливості філософського діалогу тому, що вони показують категорії добра і зла у глобальному вимірі. Текст діалогу виглядає як пошук альтернативи моральній сліпоті, як «діалог про нову етичну перспективу» [1, 18].

Теоретичне підґрунтя. Хоч книжка вже надрукована багатьма мовами, але у науковому обігу її ідеї ще не представлені. Частково подібні теми порушувалися у «Рефлексивній соціології» П. Бурдьє, Л. Вакана. Але це, на наш погляд, не може бути підставою для порівняльних характеристик. «Академічне поле», «соціальний простір», «соціологія соціології», «французьке інтелектуальне поле після Другої світової війни» – вислови П. Бурдьє, що фігурують

у тексті публіцистичної дискусії з Л. Ваканом. Темою їх комунікації були праці П. Бурдьє.

Праці П. Бурдьє дають певні вектори щодо розуміння і тлумачення інших комунікативних особливостей текстів бесід, інтерв'ю, дискусій. Про одну з найважливіших своїх праць П. Бурдьє пише так: «Номо Academicus» можна і слід читати як дослідницьку програму *будь-якого академічного поля* [2, 27]. Він вважає, що одним із завдань цієї праці була потреба показати, що «протиставлення *універсального й унікального, номотетичного аналізу й ідеографічного опису – це хибна антиномія*» [2, 27].

Іншим твором, що послужив теоретичною основою досліджень комунікативних особливостей діалогу З. Баумана і Л. Донскіса, стала праця З. Баумана «Плинні часи» [3]. Частина роздумів про порушення усталених соціальних інститутів у глобалізованому світі, про нові стратегії виживання, а також про відчай і надію у мінливому житті знайшли розвиток у діалозі з Л. Донскісом.

Із тексту книги «Моральна сліпота» видно, як активно двоє видатних особистостей вдаються до теорій Ю. Габермаса. Для нашого дослідження важливо спиратися на міркування

Ю. Габермаса щодо «комунікативної дії», «мовного взаєморозуміння» [4, 54; 55]. Ю. Габермас вважає: «Оскільки комунікативна дія означає таке вживання мови, яке орієнтоване на взаєморозуміння, вона має відповідати суворим умовам. Діячі, що беруть у ній участь, намагаються *спільно* узгоджувати один з одним свої плани в горизонті розділеного життєвіту і на основі спільних тлумачень ситуації». [4, 54]. На його думку «запровадження поняття комунікативної дії спирається на певну концепцію мови та взаєморозуміння» [4, 58].

Естетичний потенціал для визначення комунікативних особливостей тексту черпаємо з праці українського філософа С. Кримського «Під сигнатурою Софії», зокрема його «стратегії сучасного наукового мислення» [5, 212]. С. Кримський розглядає проблеми гуманітарної революції на межі ХХІ ст. [5, 223], що базується на новому феномені наукового пізнання – формуванні особливого суб'єкта, який репрезентує «кооперативне, сумісне мислення машинно-людських систем» [5, 220].

Мета дослідження – показати комунікативні особливості тексту не тільки як розмови двох інтелектуалів, а й як комунікації з аудиторією читачів, сприйняття реципієнтами комунікації, статус особистості в комунікації. З цього випливає *завдання* проаналізувати текст на предмет генерування нових цінностей сучасного суспільства. Адже ціннісна шкала ХХІ ст. включає не тільки традиційну згасаючу боротьбу добра і зла, а й віртуалізацію почуттів, ілюзію реальності в симулякрах щоденного буття.

Методи дослідження. Під час дослідження використано системний підхід, щоб розглянути комунікативні особливості тексту філософського діалогу як піднесення духовних цінностей, моральних якостей для сучасного сприйняття їх суспільством.

Результати дослідження. Інтелектуали починають обговорення злободенних питань із втрати приватності в плинний час, проблем перетворення ідентичності в Європі на «ідентеймент» (identainment) за аналогією з entertainment (розвагами). Іронічна образність супроводжує основні фрагменти обговорюваних тем з боку З. Баумана. Підсумовуючи аналіз прикладів трансформації минулого, він пише: «П'єса під назвою «пошуки ідентичності» або «побудова ідентичності» ставиться по-різному режисерами конкурентами, охоплюючи весь спектр театральних жанрів, від епічної драми до фарсу або гротеску, хоч нечисленні трагедійні постановки стають дедалі рідкішими, ніж у відносно недалекому минулому» [1, 45].

Л. Донскіс у відповідь зауважує на адіафоризації людської поведінки, тобто неважливості певних речей: «Те, що відбувається, неважливе, бо не спрямоване на нас і не стосується нас» [1, 48]. У канві тексту є звертання до прикладів позитивних/негативних впливів медіа на суспільство. Комунікативною особливістю тут є інструментарій домінантності – переваги медіа у конструюванні дійсності. Л. Донскіс об'єктивно говорить про позицію ЗМІ: «Часто ми не можемо звести до купи дві взаємопов'язані й навіть взаємозалежні речі: надмірність словесно й візуально продемонстрованого насильства і жорстокості в наших ЗМІ та відверто садистичну й мазохічну практику політичних коментаторів, що прагнуть принизити інших і себе» [1, 51]. Розглядаючи у діалозі причини втрати людської солідарності із жертвами катастроф, появи брутальної нечутливості до змарнованого буденного життя індивідів, співбесідники сходяться на думці, як економічні, соціальні й політичні перетворення в Східній Європі змінили статус незалежних інтелектуалів, позбавивши їх лідируючих позицій у суспільстві. Та хіба тільки інтелектуалів: «Східна Європа, як лабораторія найшвидших змін у сучасній історії, втратила можливість мислити й діяти повільно» [1, 57]. Зміна життєвих темпів викликала прискорення реакції мислення, дій і вчинків незалежних інтелектуалів. Л. Донскіс іронічно називає східноєвропейських інтелектуалів «бідними кузенами своїх західноєвропейських колег» [1, 57]. Цим поділом він підкреслює велику складність утвердження науковця зі Східної Європи у західному світі. У відповідь З. Бауман зауважує на змінах, що відбулися у мові людини з новим темпом життя: «Першою жертвою квапливого життя і тиранії миті є мова – вихолощена, збідніла, звільгаризована і позбавлена значення, яке має нести» [1, 60]. Приклади змін, що їх відчуває світ, обидва мовці черпають у працях філософів, письменників – авторів різних антиутопій: Т. Адорно, О. Гакслі, Дж. Орвела, М. Уельбека, Є. Замятіна.

Інша теза, яку обговорюють Л. Донскіс і З. Бауман, – це роль інтелектуалів у ХХІ ст., адже «ми живемо у світі, в якому дедалі менше місця залишається для таких людей, як Андрій Сахаров, Іван Павло II чи Вацлав Гавел» [1, 65]. Причиною звуження кола впливу інтелектуалів «дофейсбучної доби» (вираз Л. Донскіса) є їх відсутність у мережах нових технологій. Новітні засоби комунікації здатні осучаснювати присутність особистостей у суспільстві: «Можете бути онлайн – мусите бути онлайн. Коли ви офлайн, випадаєте з реальності» [1, 65].

Нові технології змінюють платформу, на якій формувалися й існували прогресивні особистості. Співрозмовники приходять до висновку, в який спосіб змінюється характер нації як такої: «Нація, що була в добу твердої сучасності суспільством пам'яті, колективних почуттів і морального вибору, тепер стала суспільством споживачів. (...) В епоху Facebook-у нації стають екстериторіальними об'єднаннями зі спільною мовою і культурою» [1, 69]. Мобільність кожного індивіда, його онлайн ставлення до подій сучасності стали визначальними. «Чи ви присутні в мережі, чи відсутні. Такий щоденний плебісцит плинного сучасного життя», – вважає Л. Донскіс. У цій думці його беззаперечно підтримує З. Бауман. Він розвиває твердження про важливість нових засобів комунікації з мало обговорюваних раніше позицій, поширюючи узагальнення, що «електронні джерела інформації зуміли встановити цілковитий або майже цілковитий контроль над вибором цілей» [1, 70]. З. Бауман знаходить багато фактів, які свідчать про вплив нових інформаційних технологій на зміцнення демократії і посилення боротьби за права людини. Він також формує розгорнутий образ-порівняння: «...Джек Дорсі, Марк Цукерберг та їхні товариші по зброї – це генерали Війська Демократії та Прав Людини, що наступає, а ми всі, що щебечемо в Twitter-і та надсилаємо повідомлення через Facebook, їхні солдати» [1, 71–72].

Для текстів З. Баумана у діалозі важливими є звертання до філософів, до прикладів із життя, а також прагнення розглядати нові технології у політичних схемах та їх використання владою. До комунікативних особливостей тексту книги слід віднести узагальнювальні висновки, які робить З. Бауман після розлогіх аналітичних міркувань з приводу тем, заданих Л. Донскісом. Часто такі висновки ініціюють новий аналіз, що вже відшукується у наступній площині діалогу. Розмірковуючи над тим, у який спосіб нові інформаційні технології подають владу і політику в комунікації з народом, видатний соціолог завершує думку висновком про причини криз: «В основі всіх криз, на які багатий наш час, лежить криза *управління та інструментів ефективної дії*. А похідне від цього – неприємне, принизливе та дратівливе почуття *приреченості* на самотність перед обличчям *спільної небезпеки*...» [1, 76].

Про приреченість і самотність перед спільною небезпекою З. Бауман пише у зв'язку з людським обуренням в усьому світі тиранічними й авторитарними режимами. Ці явища непокори він називає феноменом «люди на

вулиці», «методикою люди офлайн на вулицях». Посилаючись на дослідження Т. Пехта та Ф. Стайнера щодо «заколоту багатих проти бідних», він робить висновок про облудність намірів багатіїв. У результаті: «Підірвано засади соціальної солідарності та громадської відповідальності, скомпроментовано ідею соціальної справедливості, стерто ганьбу і суспільний осуд жадібності, ненажерливості та показного споживання – це перетворено в об'єкт публічного захоплення та культу популярності» [1, 79].

З. Бауман, відповідаючи на згадані Л. Донскісом проблеми двоїстості впливів нових технологій у медіа – позитивні та негативні, – розвиває діалог у напрямі політичного аналізу розвитку суспільних відносин. Так, він звертає увагу на появу прекаріату. Не тільки як терміна, введеного в обіг Г. Стендингом, який з'єднав два терміни – «пролетаріат» і «середній клас». З. Бауман виокремлює цю «надзвичайно строкату сукупність в єдину категорію» [1, 80]. Це дає можливість аналізувати незворотність процесу перетворення пролетаріату в прекаріат і його атомізацію. У пошуках відповіді на питання «чи зможе «прекаріат» перетворитися в «рушія історії», він коротко аналізує події на площі Тагрір, появу наметів під час акції «Захопи Волл-стріт» у Нью-Йорку, у лондонському Сіті, біля парламентів у Греції та Іспанії. І вважає, що позитивна відповідь мало ймовірна. А також помічає, що «тиранія та самоорганізований натоп несумісні» [1, 85]. Натомість «демократія може без зусиль вивести людей на вулиці, запозичити чи привласнити їхні прапори, не змінюючи при цьому політику, крім хіба що мови переконання» [1, 85].

Інтерпретуючи діалог двох інтелектуалів, можемо зробити висновок, що їх тези часом комунікують зі сприйняттям читача, в даному разі нашим сприйняттям. Адже іноді ми можемо ствердно завершити їхню думку: так, йдеться й про українські революції, про українські медіа. Особливо, коли З. Бауман згадує вимогу Ч. Райта Мілса повернути ЗМІ інтелектуалам. Або, коли посилаючись на Р. Дебре, називає сучасний період історії медіакратією. (За Р. Дебре – влада медіа, влада посередності).

Коли аналізуємо іноді афористичні, іноді прогностичні висновки у діалозі Л. Донскіса й З. Баумана, тоді ж паралельно виникає думка про статус і роль особистості в комунікації з аудиторією. З. Бауман зауважує про гаданий кінець «ідей та інтелектуалів». На наш погляд, він заперечує самого себе. Адже він також належить до інтелектуалів, які підносять нові ідеї. Л. Донскіс уже належить до іншого

покоління, яке йде за ним. Скоріше тут не відбудеться кінця інтелектуалів і їх історії. Обидва співрозмовники звертаються у своїх коментарях до світосприйняття й ролі в цьому процесі медіа, до ідей Ж. Бодріяра про симулякри і симуляцію реальності.

У зв'язку з цими посланнями варто згадати про взаємодію політичної комунікації з медійною. Про це написав Д. Дзолу у праці «Демократія і складнощі», яку, до речі, свого часу дуже критикував З. Бауман. Можливо, певні висновки щодо розвитку моделей демократії та її інституцій, зроблені вченим майже двадцять років тому, виявилися застарілими і неактуальними зараз. Але деякі положення розділу «Верховенство комунікації» заслуговують на увагу хоча б у сенсі методології. Так, Д. Дзолу вважає, що засоби масової комунікації є не лише провідниками політичної соціалізації, а й «виконують ширшу функцію виробництва і соціального розподілу знань» [6, 273]. Йому належить думка про те, що «сама преса й електронні ЗМІ формують наше сприйняття і створюють колективні критерії, що дають нам змогу розуміти своє оточення; вони виконують роль постійного контексту, з яким порівнюються навіть наші особисті відчуття» [6, 273]. Не відкидаючи традиційних методів дослідження комунікації, він закликав «енергійно відстоювати необхідність холистичного і мультидисциплінарного підходу», що відкриє можливості «опанувати не тільки всезростаючу складність феномену комунікації, але й стрімку її інтеграцію, яку вона переживає у функціональному (зростаюча різноманітність ЗМІ), та в територіальному плані (глобалізація)» [6, 273].

Як і двадцять років тому італійський вчений застерігав від надмірного інформаційного тиску, так і в XXI ст. Л. Донскіс стурбований тим, що «основна проблема сучасної політики, схоже полягає радше у справжньому демократичному вияві та законності, а не в пошуках ефективних форм публічної комунікації», а телевізійні реаліті-шоу стають панівною формою політичного життя [1, 114–115].

Розділ «Між страхом і байдужістю: втрата чутливості» з книжки «Моральна сліпота» є вагомим внеском у розвінчування дешевих сенсацій. Часто такі сенсації постачає медійна комунікація. Наприклад, природні лиха в минулі століття не спричиняли у багатьох народів сум'яття й апокаліптичного страху, бо не було можливостей дізнаватися про них онлайн. А приходячи у свідомість із переказів, чуток, фольклору, такі страхітливі повідомлення ставали частиною побутової культури минулого.

За Л. Донскісом сьогодні «страх говорить мовою невизначеності, невпевненості й ненадійності, що їх наша доба постачає у великій кількості, навіть з надлишком» [1, 118].

Здіалогу Л. Донскіса і З. Баумана впливають перестороги трансформації соціальних, політичних цінностей. Критичність оцінок сучасних культур жорстокості, байдужості, замкненості, що відображаються у культурі влади, врівноважується порівняннями викликів, що поставали перед людством у різні епохи та дійшли до нас у творах філософів, письменників.

Інтелектуальний складник діалогу посилює комунікативне сприйняття тексту. Л. Донскіс якимось розгубленим тоном запитує, чому зараз ніхто не розповідає європейських історій, «щоб посилити здатність до інтерпретування та асоціації, розкрити чужий досвід, травми, мрії, бачення та страхи?» [1, 198]. На наш погляд ця книга-діалог є, по суті, інтерпретацією гуманітарної європейської історії із застереженнями і публічними викликами.

Аналізуючи текст «моральної сліпоти», співрозмовники широко обговорюють проблеми сучасних університетів. Цьому присвячений розділ книги «Споживацький університет: нове почуття безглуздості та втрати критеріїв». Л. Донскіс виносить на обговорення становище вченого в Східній Європі у руслі стратегії «зроби це сам»: «Будь викладачем, ученим і менеджером одночасно в одній особі. Знайди гроші для дослідження, здійсни дослідження, опублікуй монографію, а тоді проведи інформаційну кампанію з метою промоції» [1, 161]. У відповідь З. Бауман узагальнює конкурентні зміни на ринку праці у споживацькому суспільстві від зростання соціальної нерівності до появи «покоління Y».

З. Бауман характеризує представників «покоління Y» як таких, які першими прийшли «у світ, що вже мав інтернет і вмів здійснювати цифрову комунікацію в «реальному часі» [1, 185]. Про недоліки цього покоління він говорить, порівнюючи його з попередниками. У «покоління Y» немає підстав пишатися моральними та інтелектуальними цінностями, бо сучасне суспільство має занадто багато спокус. А на ринку праці стільки секретів, що не вгадати, яким буде завтра.

Л. Донскіс повертає дискусію до становища міжнародного наукового ринку та розшифрування евфемізму «мандрівний учений» стосовно тих науковців, які змушені часто змінювати місце праці.

Висновки. Завдання дослідження стосувалися вивчення того, як відбувається генерування

нових цінностей сучасного суспільства у текстах діалогу двох особистостей. У висновку можемо зазначити, що застереження двох інтелектуалів щодо того, як треба долати незахищеність, непевність, ізоляцію та втрату чутливості в людському житті прокладають шлях до формування нових якісних цінностей. Обговорюючи надважливі суспільні виклики мовою, зрозумілою для читачів різної освітньої спроможності, ці вчені наближають різноманітні історії до сприйняття звичайних людей. Генерування нових цінностей – це й заклик бути завжди онлайн завдяки новим технологіям передачі інформації. Але при цьому більше довіряти гуманітарним наукам, не допускати «морального вакууму, створеного технологіями» [1, 12]. Зокрема З. Бауман у вступі акцентує на збереженні моралі й громадянського обов'язку на протигагу споживацьким ініціативам, хоча «мережа людських зв'язків, сплетена з нитки моралі, стає дедалі слабкішою і нетривкою та поступово рветься» [1, 24].

На наш погляд, комунікативні особливості діалогу двох інтелектуалів проявляються у виборі мало обговорюваних у суспільствах тем: реформи університетів, розвиток університетської науки, роль і місце вчених в інформаційному суспільстві. Паралельно з цими темами спливає узагальнення проблем сучасного європейського наукового гуманітарного дискурсу, його фрагментації на миттєву ідентифікацію, «якщо ви американець, британець чи француз, то вам досить представитись, і цим усе сказано» [1, 201]. Л. Донскіс вважає вадою дискурсу, коли литовець, латиш чи естонець мають докладати значних зусиль, переповідаючи співрозмовникам національну історію, бо вони відсутні у масовому нарративі Заходу [1, 201].

Можна вважати, що до комунікативних особливостей належить побудова книжки «Моральна сліпота». Кожна частина діалогу одного з авторів не завжди є продовженням обговорюваної теми. Іноді один із співрозмовників узагальнює окремі явища, описані у попередньому спічі. Фрагменти тексту, що належать З. Бауману, більше виражають загальні тенденції, хоч і не завжди зрозуміло поєднані в теоретичному плані з сучасною європейською гуманітаристикою. Вони традиційно ціннісні поєднанням «високої теорії» та «мрій і політичних візій».

Л. Донскіс у текстах аналізує прорахунки системних змін у науковій сфері та робить висновок про відсутність стратегій у галузі гуманітарних наук у Центральній та Східній Європі. Його оцінки часом емоційні та метафоричні:

«Стати заручником політики чи економічних показників своєї країни є своєрідним прокляттям сучасності, зважаючи на те, що панівні історико-політичні нарративи та інтерпретації, які користуються попитом, прийшли із Заходу» [1, 202].

Комунікативні особливості проявляються також і у мовних конструкціях. Йдеться про використання займенників «ми», «нас» для посилення переконливості окремої думки, займенника «я» для стверджувального ефекту певної позиції. Для тексту характерне часте використання латинських виразів, прикладів та образів з філософських праць минулого, літературних різножанрових творів XIX–XX ст., авторами яких є письменники різних країн.

На наш погляд, перспективним буде подальше вивчення діалогу З. Баумана і Л. Донскіса у світлі моральних пересторог і попереджень з огляду на стрімкий розвиток комунікацій та швидкість поширення інформації. Автори прогнозів щодо цифрової епохи Е. Шмідт, Дж. Коен іронічно зауважують: «Інформація рветься на волю, тому, як то кажуть, ніколи не записуйте того, чого б ви не хотіли почути в суді або побачити на першій шпальті газети. В майбутньому це прислів'я стосуватиметься не тільки того, що ви кажете й пишете, а й того, які сайти ви відвідуєте, кого додаєте в друзі в соціальній мережі та що вирішуєте «вподобати», а також того, що роблять, кажуть і поширюють ваші приятелі» [7, 62]. Цей прогноз свідчить про докорінну зміну низки суспільних цінностей. Саме про нову етичну перспективу як філософію майбутнього йдеться у діалозі про моральну сліпоту. Зокрема з'являється поняття відповідальності за свої дії, вислови у віртуальному світі; поняття кібербезпеки і конфіденційності постають як виклики під час користування новими технологіями. Дискурс нового цифрового світу від Е. Шмідта і Дж. Коена виступає прагматичним попередженням щодо зміщення моральних смислів.

Список літератури

1. Бауман З. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності / З. Бауман, Л. Донскіс; [пер. з англ. О. Буценка]. – К. : Дух і літера, 2014. – 280 с.
2. Бурдье П. Рефлексивна соціологія / П. Бурдье, Л. Вакан; [пер. з англ. А. Рябчук]. – К. : Медуза, 2015. – 224 с.
3. Бауман З. Плинні часи: життя в добу непевності / З. Бауман; [пер. з англ. А. Марчинського]. – Львів: Критика, 2013. – 176 с.
4. Габермас Ю. Постметафізичне мислення / Ю. Габермас; [пер. з нім. В. Купліна]. – К. : Дух

Українське журналістикознавство, 2016, вип. 17

і ітера, 2011. – 280 с.

5. *Кримський С.* Під сигнатурою Софії / С. Кримський. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 367 с.

6. *Дзоло Д.* Демократия и сложность: реалистический подход. / Д. Дзоло; [пер. с англ.]. – М. : Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 320 с.

7. *Шмідт Е.* Новий цифровий світ. Як технології змінюють державу, бізнес і наше життя / Е. Шмідт, Дж. Коен; [перекл. з англ. Г. Лелів]. – Львів: Літопис, 2015. – 358 с.

Reference list

1. *Bauman, Z.*, Donskis L. (2015), *Moral Blindness: The Loss of Sensitivity in Liquid Modernity*, Dukh

i Litera, Kyiv, 280 p.

2. *Bourdieu, P.*, Wacquant L. (2015), *Reflexive Sociology*, Medusa, Kyiv, 224 p.

3. *Bauman, Z.* (2013), *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*, Krytyka, Kyiv, 176 p.

4. *Habermas, J.* (2011), *Postmetaphysical Thinking*, Dukh i Litera, Kyiv, 280 p.

5. *Krymskiy, S.* (2008), *Under the Sign of Sofia*, Publishing House «Kyiv-Mohyla Academy», Kyiv, 367 p.

6. *Zolo D.* (2010), *Democracy and Complexity: A Realist Approach*, Higher School of Economics State University Publishing House, Moscow, 320 p.

7. *Schmidt E.*, Cohen J. (2015), *The New Digital Age: Reshaping the Future of People, Nations and Business*, Litopys, Lviv, 358 p.

Nosova Bogdana.

The Role of the Individual in the Communicative Dialogue on the Loss of Sensitivity

The aim of the article is to show the communication features of the text of conversation between two intellectuals. It has been dealt the features of communication with readers, recipients' perception of communication, and the status of the individual in communication. It has been analyzed how the values of modern society are generating. It was used a systematic approach to review the communication features of philosophical dialogue text. L. Donskis, Z. Bauman are turning to examples of positive / negative media effects on society. The media dominance in the construction of reality acts as the communicative feature in L. Donskis and Z. Bauman dialogue. They determine in the dialogue the causes of the loss of human solidarity with the victims of disasters, the emergence of brutal insensitivity to wasted everyday life of individuals. The parties believe that the economic, social and political transformations in Eastern Europe were changed the status of independent intellectuals and were deprived of their leading position in society. L. Donskis and Z. Bauman refer in their dialog to the transformation of social and political values. They are critical to cruelty, indifference, and isolation of government. The intellectual component of the dialogue reinforces the communicative perception of the text. The dialog topics are showing everyone's prominent role as a personality. They talk about the universities reforms, the development of the university researches, and the role and place of academics in the information society. These topics are rarely discussed in societies. The high level of researchers allows them to summarize the modern European academic humanitarian discourse problems. L. Donskis and Z. Bauman show the new ethical perspective. This is the philosophy of the future. And it denies the moral blindness.

Keywords: discourse; dialogue; communication; media; society.

Носова Б. Н.

Роль личности в коммуникативном диалоге о потере чувствительности.

В статье показаны коммуникативные особенности текста разговора двух интеллектуалов. Рассмотрены особенности коммуникации с читателями, восприятия реципиентами коммуникации, статус личности в коммуникации. Проанализировано, как генерируются ценности современного общества. Чтобы рассмотреть коммуникативные особенности текста философского диалога использован системный подход. Л. Донскис, З. Бауман обращаются к примерам положительных/отрицательных воздействий медиа на общество. Коммуникативной особенностью в диалоге Л. Донскиса и З. Баумана выступает доминантность медиа в конструировании действительности. В диалоге они определяют причины потери человеческой солидарности с жертвами катастроф, появления грубой нечувствительности к потерянной повседневной жизни индивидов. Собеседники считают, что экономические, социальные и политические превращения в Восточной Европе изменили статус независимых интеллектуалов, лишили их лидирующих позиций в обществе. В диалоге Л. Донскиса и З. Баумана речь идет о трансформации социальных, политических ценностей. Они критически оценивают жестокость, равнодушие, замкнутость власти. Интеллектуальная составляющая диалога усиливает коммуникативное восприятие текста. Темы диалога показывают выдающуюся роль каждого как личности. Они говорят о реформах университетов, развитии университетской науки, роли и месте ученых в информационном обществе. Эти темы редко обсуждают в обществах. Высокий статус ученых позволяет обобщить проблемы современного европейского научного гуманитарного дискурса. Л. Донскис и З. Бауман показывают новую этическую перспективу. Это философия будущего. Она отрицает нравственную слепоту.

Ключевые слова: дискурс; диалог; коммуникация; медиа; общество.

Мірошниченко П. В.,

канд. філол. наук, докторант Інституту журналістики
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

УДК 007:[654.195+78](477)

Музика як концепт масової культури у звуковому образі українського радіомовлення

Стаття є однією з перших спроб розглянути музику в радіомовленні як інформаційний потік культурно-цивілізаційних смислів, що впливає на розвиток, якісні зміни світогляду слухачької аудиторії в конкретні суспільно-історичні періоди, як канал особистісної, суспільної та національної ідентифікації слухача. Музика в українському радіоефірі є найпотужнішим засобом привертання слухачької уваги. Переважання музичних інтересів трансформує ставлення слухача до радіомовлення як засобу актуальної інформації: його авторитет невисокий, довіра до нього низька. Музично-розважальні станції абсолютизували компенсаторно-розважальну функцію, транслюючи зразки масової культури задля комерційного успіху. Музика для слухача є соціальною цінністю, виступаючи не лише засобом структурування дозвілля, а й одним з каналів різних видів ідентифікації особистості. Звуковий образ музично-розважального радіо України накреслює дві перспективи розвитку вітчизняної масової культури: або за законами популярної культури Заходу, або російського маскульту.

Ключові слова: музика, культура, звуковий образ, радіомовлення.

Вступ. Музика є одним з основних виражальних засобів радіомовлення, що бере активну участь у формуванні звукового образу як конкретної програми, так і будь-якого національного радіомовлення загалом. Музика на радіо виконує не лише роль звукового підкладу до слів автора чи ведучого радіопроеграми, влучної темпової та ритмічної фрази, що увиразнює сюжетну колізію рекламного ролика, спрямовуючи слухачьку увагу на комерційну пропозицію. Музика в радіомовленні реалізує комплекс соціопсихологічних і власне естетичних функцій як інформаційний потік культурно-цивілізаційних смислів, впливаючи на розвиток, якісні зміни світогляду слухачької аудиторії в конкретні суспільно-історичні періоди. Щоправда, інтенсивність цього впливу залежить від панівного політичного режиму в певний період, а також від усвідомлення переважною частиною суспільства, що радіо є провідним джерелом поширення актуальної інформації. Безумовно, революція у галузі інформаційних, насамперед масовокомунікаційних, технологій так само дається взнаки.

Чи насправді музика в радіоефірі трансформує слухачькі установки сприйняття радіо як засобу масової комунікації, зменшуючи його авторитет, довіру аудиторії до нього? Чи є масова музика для українського радіослухача соціальною цінністю? Чи не відіграє популярна музика на радіо й ідеологічну роль поряд із цілком очевидною комерційною? Такі основні

питання, які можна вважати завданнями, цієї розвідки. Її мета – виявити властивості музики як концепту масової культури в структурі звукового образу українського радіомовлення.

Теоретичне підґрунтя. Переважна більшість українських дослідників теорії й історії радіожурналістики у власних наукових студіях розглядає різні аспекти звукового образу. Роль слова з усією повнотою його функціонального навантаження в дискурсі інформаційного радіомовлення, мова радіо загалом є об'єктом досліджень Ю. Єлісєвенка [1], В. Лизанчука [2], В. Миронченка [3], М. Нагорняк [4; 5], О. Сербенської [6; 7] та ін. Когнітивно-комунікативний потенціал системи виражальних засобів радіожурналістики, звуковий образ зокрема, вивчають О. Гоян [8], Ю. Любченко [9; 10], І. Пенчук [11] та ін. Особливостям історичного розвитку українського радіомовлення крізь призму вивчення способів і форм поєднання вербальної виразності та музично-шумових ефектів у межах конкретних програм, видів і форм мовлення присвячені роботи І. Мащенко [12; 13], І. Хоменка [14] та ін. Вивчення звукового образу комерційного радіо, його комунікаційної ефективності є центром наукових інтересів О. Гояна [15], Ю. Костюка та ін. Окреме місце з-поміж актуальних питань наукового радіодискурсу посідають праці В. Лизанчука, І. Пенчук [16], Н. Шайди [17] та ін., присвячені радіомовленню як каналу національної, насамперед культурної, ідентифікації слухачів. Водночас музика

як засіб інформаційної політики радіостанції, культурний текст з потенційно високим сугестивно-інтенціональним впливом на масову свідомість, зокрема у царині формування соціально-психологічних стереотипів і установок сприйняття звукового образу українського радіомовлення, досі не правила за об'єкт дослідження.

Методи дослідження. У статті використано метод аналізу актуальної наукової інформації з галузей медіалогії, культурології, філософії щодо теми розвідки, що посприяло виробленню її концепції. Було застосовано методи інтерпретації даних соціологічних і медіаметричних досліджень, онлайн-опитування, моніторингу ефірів всеукраїнських радіостанцій для увиразнення ролі та значення музично-розважального радіомовлення в соціокультурному просторі України, виявлення слухацького ставлення до музики з-поміж інших виражальних засобів журналістики, встановлення міри дотримання радіостанціями законодавчої норми щодо підтримки національного аудіопродукту.

Результати і обговорення. Подати вичерпне та несуперечливе визначення поняття «масова культура», напевно, не до снаги жодному досліднику. Тим паче, що з минулого століття в різних галузях гуманітарного знання, насамперед філософії, розпочала утверджуватися мультидисциплінарна за суттю наукова парадигма масової культури. Представники різних шкіл і напрямів, залежно від ідеологічних платформ, панівних на той чи інший час світоглядних систем, пропонували до наукового обігу різні тлумачення «масової культури». Щоправда, як тоді, так і сьогодні, інтерпретація цього поняття не виключає альтернативного підходу, тобто зазвичай характеристика основних властивостей масової культури подається через протиставлення іншим поняттям і явищам. При цьому до середини ХХ ст., до поширення ідей постмодернізму, масову культуру як здебільшого негативне явище традиційно порівнювали з явищами позитивними, вищими за якістю чи шляхетнішими за походженням, насамперед з так званою «автентичною культурою» або культурою елітарною.

Відомий британський культуролог Д. Сторі у праці «Теорія культури та масова культура» пропонує сім основних, на його думку, визначень «масової культури», що склалися історично на основі мінливих соціально філософських і культурологічних теорій. Переважна більшість із них наголошує однозначно негативні риси масової культури, її провідну роль у процесі деморалізації людства, занепаду

суспільної моралі, загибелі традицій. Так, одним з найпопулярніших поглядів на сутність масової культури, до того ж доволі поширеним у посттоталітарних суспільствах, є такий: «маскультура» – то є просто комерційна культура, тобто певна продукція, що її виробляють для масового споживання. Її споживачі – це однорідна маса. Така культура є шаблонною, придатною для маніпуляцій... Це культура, що її споживають пасивно, з вимкненим мозком» [18, 25]. Для дослідників масової культури, зокрема доби глобалізаційних викликів, «така культура є не просто нав'язаною та звироднілою: вони кваліфікують її як імпортовану американську культуру» [18, 26].

Варто зауважити, що питомій частині інтелектуальних інтерпретацій поняття «масова культура» притаманний певний катастрофізм, пов'язаний з формуванням у середині ХІХ ст. і поширенням аж до середини століття ХХ-го підходу «культура та цивілізація». Згідно з ним технічний прогрес, який, власне, й асоціюється з цивілізаційним поступом, і масова культура «створюють фронт, що наражає на небезпеку культуру справжню, «погрожуючи завести нас у невиправний хаос» [18, 49].

Цілком справедливо припустити, що постулати так званих «елітарних концепцій», поширених у психології, соціології та культурології в царині вивчення масового суспільства наприкінці ХІХ та до середини ХХ ст., суголосні цьому підходові. Зокрема, можна пригадати вкрай трагічні погляди на майбутнє людства, зараженого цінностями маскульту, Х. Ортеги-і-Гассета, підкреслення суто конвеєрного характеру виробництва текстів масової культури В. Беньяміна, викриття ринкової сутності індустрії культури з боку «франкфуртців» (Т. Адорно, М. Горкгаймер). Для більшості з них український удар по справжній культурі людства завдали мас-медіа.

З-поміж основних чинників розвитку масової культури (урбанізація, індустріалізація, масовізація діяльності) варто окреме місце надати саме засобам масової комунікації. ЗМК, на думку багатьох мислителів і, за сумісництвом, медіакритиків, таких, приміром, як Ю. Габермас, виступають своєрідним заміном релігії, високої культури. Медійний продукт від самого початку власного планетарного поширення тяжіє до ролі запобіжника емоційного дефіциту у споживачів. Розважальність мас-медійного тексту урізноманітнюється відповідно до ускладнення процесів людської життєдіяльності (зменшення часу для адаптації до чергових технологічних, серед них і комунікаційних,

винаходів; прискорення соціального темпоритму; варіативність соціальних ролей тощо). Засоби масової комунікації наполегливо експлуатують компенсаторно розважальну функцію культури, виступаючи дієвим механізмом регулювання психіки. З огляду на це в медіалогії усталився синонімічний до «масової культури» термін – «медіакультура».

Саме поява й активний розвиток електронних ЗМК, передусім радіомовлення, посприяли неабиякому поширенню зразків масової культури, зокрема музики. До неї, як і до маскультури загалом, в інтелектуалів різних шкіл і соціально-історичних періодів було неоднозначне ставлення. З-поміж непримиренних критиків, затятих викривачів антимилицького й аморального впливу популярної музики на масову свідомість варто згадати представника «Франкфуртської школи» Теодора Адорно. На його думку, популярна музика є небезпечним для суспільства явищем через три риси, що притаманні їй як генетично спорідненому з масовою культурою явищу. Перша риса – стандартизованість масової музики в естетичному та мелодико-гармонійному сенсах і стандартизація її виробництва [19, 197-198]. Друга властивість – захоочування слухача до пасивного споживання творів популярної музики. На думку філософа, такі музичні твори, на відміну від шедеврів високої музики, не збуджують увагу слухача, не поривають його до шляхетних ідеалів, а правлять усього лише за засіб зняття психоемоційної напруги «без докладання зусиль під час дозвілля» [19, 205]. Третя іманентна риса масової музики – «цементування» суспільства довкола потреб і цінностей, накинених широким верствам населення панівними владними структурами [19, 206].

Незважаючи на вкрай негативне ставлення представників критичної теорії до масової музики, слід зауважити, що сучасна теорія культури здебільшого не поділяє ці песимістичні погляди на сутність поп-музики та потенціал її соціокультурного впливу. Адже після II Світової війни масова музична культура продемонструвала несподівано високі вимоги до естетичної якості творів, сприяла появі численних стилів і напрямів, субкультур із власною світоглядною системою (рок-музика зі стильовими відгалуженнями, музика контркультури тощо). Активнішою у споживанні популярної музики поступово ставала й аудиторія, «голосуючи» за чи проти тих або інших творів грошима, сплаченими за диск, увагою до радіопроеграми, хіт-параду тощо. Зрештою, інтелектуали другої половини XX – початку XXI ст. розглядають

популярну музику в річищі масової культури як об'єктивну реальність, здатну до динамічного розвитку та непередбачуваних якісних змін (Г. М. Маклюен, Д. Вайт, Е. Шилз та ін.). Водночас і до сьогодні остаточно нерозв'язаним залишилося питання про характер зв'язку масової культури, зокрема популярної музики, медіа й ідеології.

Серед культурологів, філософів і медіазнавців загалом панує згода в погляді на злотованість соціально-економічних і світоглядно-політичних питань у феномені масової культури, найрізноманітніші зразки якої не набули б планетарного поширення без електронних ЗМК. Панівні владні режими в різних країнах протягом XX ст. та й дотепер використовують мас-медіа для трансляції «потрібних» їм політичних ідей і соціокультурних смислів за допомогою музично-розважального продукту. При цьому зразки масової культури, передусім популярної музики, певних держав самі медіа, підконтрольні провідним політичним силам, потужним фінансово-економічним колам, можуть називати ментально, світоглядно, власне ідеологічно ворожими суспільству, інформаційні потреби якого ці ЗМК покликані задовольняти. Так, в історії світової культури зафіксовані випадки непримиренного протистояння на ґрунті ідеології між масовими культурами США та СРСР, США та країн Західної Європи, насамперед Франції, США та РФ, глобальною англомовною культурою та багатьма національними культурами сучасності, глобальною масовою культурою, російським маскультом і масовою культурою України та ін.

Д. Сторі наводить твердження відомого критика масової культури зі США Д. Макдональда про недостатньо уважно проаналізовану з погляду якості й заідеологізованості маскультуру СРСР. На його думку, ця держава є країною маскульту більшою мірою, ніж США: «цією обставиною часто легковажать критики, що зосереджуються лише на «формі» радянської масової культури. Але це все одно масова культура (не народна культура як спосіб самовираження народу й не висока культура як творчість митців-індивідуалів), і вона відрізняється від американської маскультури тим, що «її якість є ще нижчою» і що «вона не задовольняє, а радше експлуатує культурні потреби мас з політичних, а не комерційних причин» [18, 59].

Про щільність взаємозв'язку ідеології та культури в Україні часів тоталітаризму свідчать дані, котрі наводить І. Мащенко в «Енциклопедії електронних мас-медіа». Якщо до 1927 р. українське радіо мало змогу транслювати зразки

національної хорової, академічної музики, народної пісні, національної драматургії тощо, то згідно з постановою ЦК ВКП (б) «Про керівництво радіомовленням» усім партійним комітетам слід було суворо контролювати зміст радіопрограм. Так, було запропоновано «взяти під безпосередньо своє керівництво роботу цих станцій, максимально використовуючи їх в агітаційних і просвітницьких цілях; виділити відповідального партійного працівника для керівництва радіомовленням» [12, 69]. Безумовно, говорити про активний розвиток масової радянської культури на той час не годиться, але за тоном і змістом цієї постанови вгадується чіткий курс партії на її формування та поширення. Зрештою, в серпні 1928 р. було створено Всеукраїнську Радіоуправу. За свідченнями І. Мащенка, «більше уваги стало приділятися політичному і художньому мовленню. Велися передачі з питань технічної пропаганди, освіти, науки, літератури. Виникли такі форми, як тематичні радіоконцерти, радіокомпозиції, радіофільми, радіобесіди: «Як слухати музику?», «Яка нам потрібна музика?» тощо» [12, 75-76].

Як зазначає Т. Стоян, перші чіткі партійні вимоги до музичного оформлення радіопрограм сформулював Г. Поляновський 1929 р. Згідно з ними кожен із різновидів поширених на той час радіогазет повинен був мати неповторне звукове оформлення, музика за мелодико гармонійним малюнком і настроєм мусила відображати зміст і адресне спрямування передачі. Цікаво, що в цих вимогах міститься порада до авторів художніх радіопрограм використовувати не лише музику молодих радянських композиторів, а й обробки творів класиків високої музики [20, 78-79]. Тут можна простежити суголосний північноамериканському та західноєвропейському досвіду підхід до запозичення зразків високої музичної культури в видах і формах масового радіомовлення. Щоправда, за кордоном їх використовували зазвичай у рекламі, на відміну від ідеологічно виваженого радіомовлення СРСР. Як зауважує Т. Стоян, до 1930 р., незважаючи на появу низки вимог щодо звукового образу українського радянського радіомовлення, цензура не була надміру суворою та безжальною. На таку вона перетворилася від 1931 р., коли «радіо розглядалося як «організатор мільйонів» і «агітпроп соцбудівництва», а на сторінках українського часопису «Радіо» почали з'являтися критичні статті про ідеологічні помилки художнього радіомовлення» [20, 80]. Так, «художньому відділу Харківського радіокомітету дісталася за те, що обидва... «концерти просякнені ефремовською настановою

про безкласову суцільність і єдність нації». Національно-культурні питання викликали особливу увагу політредакторів радіоефіру, тому контроль за ними поглиблювався» [20, 80]. Від 1935 р. цензурний партійний тиск на зміст і звуковий образ радіопрограм українського радіо неймовірно посилювався.

Масова радянська культура, музична зокрема, активно запроваджувалася в рідчизні ідеологічної роботи радіомовлення на теренах Західної України. Як зазначає Є. Дмитровський, від 1939 р. «з кількісними показниками в культурній сфері...було все в порядку, а ось з якісними – далеко ні. Українська музична культура з приходом радянської влади втратила духовну музику, церковні хорові співи, музичні твори тих авторів, як емігрували за кордон, козацькі та стрілецькі пісні, обрядову творчість... Усе це було вилучено з нової для галичан соціалістичної культури як «класово чуже» на довгі п'ять десятиліть. Натомість з гучномовців, крім здебільшого російської класики, лунали пісні радянських композиторів (переважно російськомовні), в яких славили «мудру» партію, її вождів» [21, 66].

Цілком доречно стверджувати, що відтоді і до середини 80-х років ХХ ст. культурницька політика на вітчизняному радіо мала загалом антиукраїнський характер, супроводжувалася прискіпливим «полюванням» на так званий «націоналістичний мотлох» у змісті програм, їхньому звуковому оформленні. Зразки масової української музичної культури доби тоталітаризму та способи її використання в звуковому образі українського радіомовлення заслуговують на окреме дослідження. Варто додати, що зменшення ідеологічного та цензурного контролю за змістом і формою українського радіомовлення, посилення національно-патріотичних настроїв у суспільстві наприкінці 80 – початку 90 рр. ХХ ст. посприяли розвитку посттоталітарної української масової культури, різножанрові та різностильові музичні зразки якої активно пропагувалися в національному і регіональних ефірах, ставши невід'ємним складником звукового образу вітчизняного радіо на початку Незалежності.

Середина та кінець 90-х років ХХ ст. у розвитку звукового образу українського радіомовлення та функціонування масової культури ознаменовані посиленням впливу підприємництва. Переважна більшість мовників, насамперед приватних, обирає для власного успішного функціонування модель комерційного підприємства. У цей час активно розвивається тенденція до придбання представниками українських бізнесових кіл

прав на використання брендів мережевих російських радіомовників. Створення на цій основі українських радіомереж, а також розвиток впливових медійних холдингів, відбилися на розвитку вітчизняного радіомовлення на початку ХХІ ст. та даються взнаки й дотепер.

Передусім, слід звернути увагу на такі визначальні для характеристики українського радіопростору та його змісту тенденції, як поглинання столичними(всеукраїнськими)медіахолдингами регіональних, місцевих мовників, масове порушення ефірними радіостанціями Закону України «Про телебачення і радіомовлення», зокрема першої частини 9 статті «Про захист інтересів держави та національного телерадіовиробництва», а також четвертої частини 28 статті цього закону. У ній, власне, йдеться про те, що «в радіопрограмах музичні твори українських авторів і виконавців повинні становити не менше 50 відсотків загального щотижневого обсягу мовлення» [22]. Поширюючи зразки російського маскульту та західної популярної культури, всупереч вимогам законодавства про сприяння розвитку української масової культури, всеукраїнські радіомовники поглиблюють постколоніальний світоглядукраїнства за умов глобалізації.

Як зазначає С. Квіт, «конструктивність глобалізації залежатиме від того, чи її ідеологи визнають, що де-факто кожна національна культура уможливорює поступ людства, а права людини неможливо реалізувати без реалізації національного права» [23, 173]. Тобто домінантне становище західних стандартів у масовокомунікаційних процесах і технологіях не виключає вплив національних культурних особливостей на стан локальних медійних ринків, виробництво та споживання медіатизованих образів реальності. Власне, виробництво та поширення національної музики каналами масової інформації є пріоритетним для багатьох європейських країн, котрі не мають такої гострої проблеми з національною ідентичністю, як українці.

Україні притаманне одностороннє трактування глобалізації, властиве більшості постколоніальних держав і націй: «має місце спроба звести всі ідентифікаційні альтернативи до двох напрямів: прозахідного або проросійського... Бажання зберегти статус-кво імперської культури в Україні, яке мотивується захистом універсальних вартостей, означає також розвиток постколоніалізму» [23, 172-173].

Окупація Кримського півострова, воєнні події на Донеччині та Луганщині, гібридна інформаційна війна, що провадиться Російською

Федерацією проти України, загострили питання національної ідентичності українства, надавши провідного значення при цьому діяльності мас-медіа. Звуковий образ українського радіомовлення, серед іншого, мав би промовляти на користь власне національного культурницького продукту, зокрема музичного. З огляду на це 27 січня 2016 р. у Верховній Раді зареєстрували проект змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» (щодо частки пісень державною мовою в музичних радіопрограмах і радіопередачах). Згідно з ним, «у музичних радіопрограмах і радіопередачах твори українських авторів і виконавців повинні становити не менше 50 відсотків загального щодобового обсягу мовлення, а частка пісень (словесно-музичний твір) державною мовою має становити не менше 75 відсотків від загального обсягу пісень українських авторів чи виконавців. Радіоорганізації мають забезпечувати дотримання такого співвідношення рівномірно протягом всього ефірного часу» [24].

Здавалося б, що цю законодавчу ініціативу мали б підтримати як представники української масової культури, так і менеджмент комерційних мовників. Однак вагома частина популярних українських виконавців і топ-менеджмент провідних радіомовників виступили проти квотування національного аудіопродукту (детальніше про це – в матеріалах інтернет-видання «Телекритика»).

За результатами соціологічного дослідження, проведеного співробітниками науково-дослідної частини Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка наприкінці 2013 – на початку 2014 р., за силою впливу на формування світогляду, поглядів і переконань українського соціуму радіомовлення опинилося на останньому місці з 11,8 % підтримки [25, 59]. Порівнявши дані цього опитування зі статистикою від GfK, автори зробили висновок, що «більшість населення України не розглядає... радіостанції як основне джерело інформації, здатне формувати їхній світогляд» [25, 62]. Причини цього, вважають дослідники, полягають у тому, «що люди слухають радіо переважно з розважальною, а не інформаційною метою – заради музики чи розважальних радіопередач» [25, 64]. Про це, поміж іншим, свідчить перелік названих респондентами радіостанцій, перед у якому ведуть музичні канали: «Русское радио», «Ретро-FM», «Авторадио» тощо [25, 64].

Автор цієї статті навесні 2015 р. провів масове опитування у мережі «Facebook». За його результатами виявилось, що значна кількість респондентів – 75,2 % – на радіо найбільше

цікавить музика, а понад 70 % опитаних більшою чи меншою мірою погодилися з твердженням про те, що радіо – це, насамперед, музика.

2006 р. фахівці Інституту української мови Національної академії наук України провели соціологічне дослідження стану та перспектив функціонування української мови в різних галузях суспільного буття. Одним із завдань цього опитування було виявити ті музичні жанри, українську мову в яких молодь сприймає найкраще. За даними дослідження, «найкраще українською мовою молодь сприймає фольклор (29% опитаних), рок-музику (27%), поп-музику (23%), класичне мистецтво (17%)» [26, 10]. Попри парадоксальність такого дослідження для будь-якої країни з єдиною державною мовою, зважаючи на ментальну травмованість українства, ці цифри навряд чи можна назвати оптимістичними для характеристики потенціалу української масової музичної культури. Зрештою, моніторинг ефірів двох популярних комерційних радіостанцій України, проведений автором цієї статті, виявив недостатню присутність української музики. За три години моніторингу в ефірі «Хіт-FM» пролунало 33 пісні, з них лише 7 – українського виробництва. При цьому, українськомовних пісень пролунало лише три. «Русское радио»: з 36 пісень у межах 3 годин часу 11 – українського виробництва, з них 2 – українською мовою.

Висновки. Кінець ХХ-го та початок ХХІ-го ст. в Україні засвідчує високу популярність радіомовлення як засобу ретрансляції масової, популярної музики. Популярні формати мовлення, що в масовій свідомості давно асоціюються з музичними стилями та напрямками, які можна почути лише на певних радіоканалах, пропагують не лише моду на певну музику, культивують певні естетичні смаки, а й закріплюють у масовій свідомості уявлення про пріоритетність компенсаторно-розважальної функції сучасного радіомовлення.

Музика в українському радіоефірі є найпотужнішим засобом привертання слухачької уваги, гуртування довкола каналів певного музичного формату. Переважання музичних інтересів над усіма іншими в масового радіослухача трансформує його ставлення до радіомовлення як засобу актуальної інформації, авторитет радіо у сфері інформування невисокий, довіра до нього пересічного споживача низька.

Безумовно, програмна та музична політика комерційних ефірних мовників посприяла цьому, адже з-поміж основних функцій радіомовлення як ЗМК музично-розважальні станції абсолютизували компенсаторно-розважальну,

трансляючи зразки масової культури задля комерційного успіху.

Історія формування та розвитку звукового образу українського радіомовлення свідчить, що музика для слухача є соціальною цінністю, адже улюблені мелодії в ефірі радіостанцій-фаворитів не тільки структурують дозвілля, підтримують сприятливий для успішної діяльності представників масової аудиторії темпоритм, а виступає одним із каналів особистісної, суспільної, національної ідентифікації особистості. Із забезпеченням сприятливого режиму для двох останніх форм ідентичності за умов глобалізаційних викликів в українського радіомовлення наявні проблеми. Посттоталітарній масовій свідомості українського суспільства звуковий образ музично-розважального радіо нав'язує уявлення про дві перспективи розвитку вітчизняної масової культури: або у фарватері популярної культури Заходу, або, і ця перспектива до сьогодні виразніша, в річищі російського маскульту.

Подяки. Автор щиро вдячний науковцям, причетним до дослідження проблеми специфіки функціонування українських медіа, зокрема радіомовлення, за надану змогу залучити результати їх актуальних студій для написання цієї статті.

Список літератури

1. Єлісєнко Ю. П. Інтонаційна диференційованість інформаційного, аналітичного та художньо-публіцистичного теле- і радіомовлення / Ю. П. Єлісєнко // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Журналістика. – 2006. – № 14. – С. 47–50.
2. Лизанчук В. В. Основи радіожурналістики: підручник / В. В. Лизанчук. – К.: Знання, 2006. – 628 с.
3. Миронченко В. Основи радіомовлення: підручник / В. Миронченко. – К.: ІЗМН, 1996. – 440 с.
4. Нагорняк М. В. Інформаційне мовлення Національної радіокомпанії України: монографія / М. В. Нагорняк. – К.: Вид-во ЛВК, 2008. – 132 с.
5. Нагорняк М. В. Як зробити новини привабливими (на прикладі повідомлень радіо «Свобода» та радіо Бі-Бі-Сі / М. В. Нагорняк // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2008. – Т. 30. – С. 126–130.
6. Сербенська О. Ефірне мовлення у взаєминах з усною мовою / О. Сербенська. // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук.-метод. праць. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – Вип. 4. – С. 121–127.
7. Сербенська О. Феномен усного мовлення / О. Сербенська. // Телевізійна та радіожурналістика: Зб. наук.-метод. праць. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – Вип. 3. – С. 349–358.
8. Гоян О. Я. Комерційне радіомовлення: журналістика і підприємництво в радіоефірі: Монографія / О. Я. Гоян. – К.: Інститут журналістики, 2005. – 319 с.

9. Любченко Ю. Еволюція музично-шумових елементів у формуванні звукових радіообразів / Ю. Любченко. // Теле- та радіожурналістика. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка 2013. – Випуск 12. – С.334–339.
10. Любченко Ю. В. Виразжальна система радіожурналістики: монографія / Ю. В. Любченко. – Запоріжжя : АА Тандем, 2016. – 192 с.
11. Пенчук І. Л. Види радіомовлення : навч. посіб. / І. Л. Пенчук. – Запоріжжя : ГУ ЗІДМУ, 2004. – 208 с.
12. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних мас-медіа : у 2 т. / І. Г. Мащенко. – Запоріжжя : Дике Поле, 2006. – Том перший: Всесвітній відео-аудіолітопис: дати, події, факти, деталі, коментарі, персоналії. – 384 с.
13. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних мас-медіа : у 2 т. / І. Г. Мащенко. – Запоріжжя : Дике Поле, 2006. – Том другий: Термінологічний словник основних понять і виразів: телебачення, радіо, кіно, відео, аудіо. – 512 с.
14. Хоменко І. А. Соціальна функціональність художнього радіомовлення: монографія / І. А. Хоменко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К. : Лозовий В. М., 2012. – 312 с.
15. Гоян О. Звуковий образ комерційного радіомовлення: особливості формування [Електронний ресурс] / О. Гоян. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1651>. – Дата доступу: 25.04.2016.
16. Пенчук І. Л. Регіональне телебачення і радіомовлення у контексті формування національної свідомості молоді : Автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.08 / І. Л. Пенчук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2003. – 19 с.
17. Шайда Н. К. Формування української національної ідентичності засобами ефірної комунікації (на матеріалах всеукраїнського радіоканалу «Культура» і Львівського обласного радіо – (2003–2011): дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. ком. 27.00.04 / Наталія Костянтинівна Шайда. – Львів, 2013. – 195 с.
18. Сторі Д. Теорія культури та масова культура. Вступний курс. / Джон Сторі. – К. : Акта, 2005. – 357 с.
19. Theodor Adorno. On popular music // Cultural Theory and Popular Culture: A Reader/Ed. John Storey. – 2nd ed. – Hemel Hempstead: Prentice Hall, 1998. – P. 197–207.
20. Стоян Т. А. «За чітке більшовицьке художнє мовлення»: до історії радіоцензури в УСРР 20–30-х рр. ХХ ст. / Т. А. Стоян // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. – 2009. – Вип. 15. – С. 78–85.
21. Дмитровський Є. Львівське музичне радіомовлення в перші роки радянської доби / Є. Дмитровський // Теле- та радіожурналістика. – 2014. – Вип. 13. – С. 64–68.
22. Закон України «Про телебачення і радіомовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3759-12/page>. – Дата доступу: 23.02.2016.
23. Квіт С. Масові комунікації: Підручник / С. Квіт. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 206 с.
24. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» (щодо частки пісень державною мовою в музичних радіопрограмах і радіопередачах) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57737. – Дата доступу: 23.02.2016.
25. Хилько М. М. Вплив контенту засобів масової комунікації на український соціум [Електронний ресурс] / М. М. Хилько, В. М. Корнєєв // Актуальні питання масової комунікації. – 2014. – Вип. 16. – С. 57-68. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmk_2014_16_8. – Дата доступу: 23.02.2016.
26. Соціолінгвістичний моніторинг мовою статистики : збірник матеріалів / С. Я. Єрмоленко, С. А. Яременко, А. В. Любарська, А. В. Гривко; За ред. А.Ю. Пономаренко. – Київ : НДІУ, 2006. – 96 с.

Reference list

1. Yelisovento, Yu. P. (2006), “Intonational differentiation of information, analytical and journalistic TV and radio broadcasting”, *Visnyk KNU im. T. Shevchenka: Zhurnalistyka [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Journalism]*, vol. 14, pp. 47–50.
2. Lyzanchuk, V. V. (2006), *Bases of Radio Journalism: a Textbook*, Znannia, Kyiv, 628 p.
3. Myronchenko, V. (1996), *Bases of Radio Journalism: a Textbook*, IZMN, Kyiv, 440 p.
4. Nahorniak, M. V. (2008), *Information Broadcasting of the National Radio Company of Ukraine: a Monograph*, Vydavnytstvo LVK, Kyiv, 132 p.
5. Nahorniak, M. V. (2008), “How to make the news attractive (the case of reports of the radio “Liberty” and “BBC”)”, *Naukovi Zapysky Instytutu Zhurnalistyky [Scientific Notes of Institute of Journalism]*, Kyiv, vol. 30, pp. 126–130.
6. Serbenska, O. O. (2002), “Broadcasting in relations with oral speech”, *Tele- ta Radiozhurnalistyka [TV and Radio Journalism]*, LNU im. I. Franka, Lviv, vol. 4, pp. 121–127.
7. Serbenska, O. O. (2000), “Phenomenon of oral speech”, *Tele- ta Radiozhurnalistyka [TV and Radio Journalism]*, LNU im. I. Franka, Lviv, vol. 3, pp. 349–358.
8. Hoian, O. Ya. (2005), *Commercial Broadcasting: Journalism and Business on the Radio: a Monograph*, Institute of Journalism, Kyiv, 319 p.
9. Lubchenko, Yu. V. (2013), “Evolution of musical noise elements in forming the sound radio images”, *Tele- ta Radiozhurnalistyka [TV and Radio Journalism]*, LNU im. I. Franka, Lviv, vol. 12, pp. 334–339.
10. Lubchenko, Yu. V. (2016), *Expressive System of Radio Journalism; a Monograph*, АА Тандем, Zaporizhzhia, 192 p.
11. Penchuk, I. L. (2004), *Types of Radio Broadcasting: a Textbook*, HU ZIDMU, Zaporizhzhia, 208 p.
12. Mashchenko, I. H. (2006), *Encyclopedia of Electronic Media: in 2 Volumes*, vol. 1, Dyke pole, Zaporizhzhia, 384 p.

13. *Mashchenko, I. H.* (2006), Encyclopedia of Electronic Media: in 2 Volumes, vol. 2, Dyke pole, Zapozhzhia, 512 p.
14. *Khomenko, I. A.* (2012), The Social Functions of Art Radio Broadcasting: a Monograph, Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Lozovyi V. M., Kyiv, 312 p.
15. *Hoian, O. Ya.* (2016), "Sound image of commercial radio: features of formation", available at: www.journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1651 (accessed 25 April 2016).
16. *Penchuk, I. L.* (2003), Regional Television and Radio in the Context of National Consciousness of Youth, Abstract of the PhD diss. (philol. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 19 p.
17. *Shaida, N. K.* (2013), Formation of Ukrainian National Identity by the Essential Means of Communication (Based on Nationwide Radio Channel "Kultura" and the Lviv Regional Radio (2003-2011), PhD diss. (soc. com.), Lviv, 195 p.
18. *Storey, J.* (2005), Cultural Theory and Popular Culture. An Introduction, Akta, Kyiv, 357 p.
19. *Adorno, T.* (1998), "On popular music", in Storey, J. (Ed.), Cultural Theory and Popular Culture: A Reader, 2nd ed., Hemel Hempstead: Prentice Hall, pp. 197-207.
20. *Stoian, T. A.* (2009), "For clear Bolshevik artistic radio": the history of radio censorship in the USSR 20-30's. XX century", Naukovi Zapysky Vinnytskoho Derzhavnoho Pedagogichnoho Universytetu imeni Mykhayla Kotsubynskoho. Seriya: Istoriiia [Scientific Notes of Mykhajlo Kotsiubynskiyi State Pedagogical University of Vinnytsya: History], vol. 15, pp. 78-85.
21. *Dmytrovskyi, Ye.* (2014), "Lviv music radio in the early years of the Soviet era", Tele- ta Radiozhurnalistyka [TV and Radio Journalism], vol. 13, pp. 64-68.
22. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "On Television and Radio Broadcasting", available at: www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3759-12/page (accessed 23 April 2016).
23. *Kvit, S.* (2008), Mass Communication, Publishing house "Kyiv-Mohyla Academy", Kyiv, 206 p.
24. Verhovna Rada of Ukraine, Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine "On Television and Radio Broadcasting" (as to a share of songs in the national language in music radio programs and radio broadcasts), available at: www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57737 (accessed 23 April 2016).
25. *Khylko, M. M. & Kornieiev, V. M.* (2014), "The influence of mass media content on the Ukrainian society", Aktualni Pytannia Masovoi Komunikatsii [Current Issues of Mass Communication], vol. 16, pp. 57-68. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmk_2014_16_8 (accessed 23 April 2016).
26. *Yermolenko, S. Ya., Yaremenko, S. A., Liubarska, A. V. & Hryvko, A. V.* (2006), Socio-Linguist Monitoring of Statistic Language : a Collection of Papers, NDIU, Kyiv, 96 p.

Miroshnychenko Pavlo.

Music as a Concept of Mass Culture in Sound Image of Ukrainian Radio Broadcasting

This article studies music in the structure of the sound image of the Ukrainian radio. This study determines the basic properties of music as the concept of mass culture; it traces its connection with commercial, ideological aspects of the functioning of the music radio. This article establishes also the potential of the Ukrainian mass music as a means of the identity.

The article uses the analytical method for processing the relevant scientific information (theory of mass media, theory of culture, philosophy, and sociology) to definite the conception of this study. Also the paper interprets the data of sociological and media metric researches, online-interrogation, and monitoring of the radio programs to establish the role of music radio in the modern Ukrainian society.

Music on the radio is a high-powered means of influence on the listener's attention. The dominance of music on the radio transforms the listener's attitude to the radio as a mass media: its authority and social weight are decreased. Music radio stations distribute the samples of mass culture of different quality to achieve the commercial success. Music on the radio is a social value. It is not only a means of structuring the audience's leisure, but also a channel of personal, social, national identification of the listener. A sound image of music radio draws two ways of development of mass culture in Ukraine: in the context of the western global culture or the Russian popular culture.

This article is one of the first attempts to consider music on the radio as an information flow of the cultural and civilizational meanings which impact on development and qualitative changes of listener's opinion, as a channel of personal, social, national identification of the listeners.

The results of this article can be useful for the radio journalists, musical and program editors who want to create and to develop efficacious information policy of their own stations, to establish the reliable connections with the target audience.

Keywords: music; culture; sound image; radio.

Мірошніченко П. В.

Музыка как концепт массовой культуры в звуковом образе украинского радиовещания.

Статья является одной из первых попыток рассмотреть музыку в радиовещании как информационный поток культурно-цивилизационных смыслов, влияющий на развитие, качественные изменения мировоззрения аудитории слушателей в конкретные общественно-исторические периоды, как канал личностной,

общественной и национальной идентификации слушателя. Музыка в эфире украинского радиовещания является мощным средством привлечения внимания аудитории. Преобладание музыкальных интересов трансформирует отношение слушателя к радиовещанию как средству актуальной информации: его авторитет невысок, доверие к нему низкое. Музыкально-развлекательные станции абсолютизировали компенсаторно-развлекательную функцию, транслируя образцы массовой культуры для коммерческого успеха. Музыка для слушателя является социальной ценностью, выступая не только средством структурирования досуга, но и одним из каналов разных видов идентификации личности. Звуковой образ музыкально-развлекательного радио Украины намечает две перспективы развития отечественной массовой культуры: или по законам популярной культуры Запада, или российского масскульта.

Ключевые слова: музыка; культура; звуковой образ; радиовещание.

Ульянова К. М.,
канд. наук із соц. ком., доцент кафедри журналістики
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

УДК 007:378.1(477.61)

Специфіка викладання регіональної журналістики в умовах очно-дистанційного навчання

У статті висвітлено специфіку викладання регіональної журналістики Луганщини в умовах очно-дистанційного навчання. Обґрунтовано необхідність урахування краєзнавчого аспекту в фундаментальних дисциплінах напряму підготовки «Журналістика». Вирішено важливі методичні питання, що склалися в сучасних умовах праці викладачів, пов'язані із забезпеченням студентів необхідною літературою з регіональної журналістики краю, розширенням діапазону форм і методів проведення навчальних занять, з використанням провідних принципів і засад сучасної освіти.

Ключові слова: очно-дистанційне навчання; регіональна журналістика; форми і методи навчальних занять.

Вступ. Буремні суспільно-історичні події, що розгорнулися на Донбасі після весни 2014 р., кардинально змінили принципи академічного процесу на Луганщині. Евакуація Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» до аграрного містечка Старобільськ, яке розташоване поза зоною конфлікту, та поступове відновлення повноцінного функціонування освітнього закладу спричинили потребу переходу на очно-дистанційну форму навчання. Великою проблемою на цьому шляху було відтворення матеріально-технічної бази, втраченої через воєнне протистояння в Луганську. Кафедра журналістики та видавничої справи плідно реалізує науководослідні завдання університету, обираючи для дослідження теоретично вагомі й актуальні теми. Велика увага науковців евакуйованого закладу приділена вивченню регіонального дискурсу вітчизняної журналістики як специфічної ніші в системі суспільно-історичних наук, важливого складника формування національного світогляду української спільноти, активної громадянської свідомості. Таке суспільне завдання є особливо значущим у нових історичних умовах розвитку регіональних ЗМІ Сходу України, адже повноцінне освоєння історичного минулого нашого народу є надзвичайно важливим у формуванні політичної культури й професійної компетентності майбутніх журналістів, поглибленні їх фундаментальних і прикладних знань, розширенні поля історичної пам'яті, пробудженні патріотизму й національної свідомості.

Метою пропонованої студії є виявлення специфіки викладання регіональної журналістики Донбасу, зокрема Луганщини, у нових суспільно-історичних та академічних умовах навчання.

До основних завдань статті відносимо обґрунтування необхідності врахування краєзнавчого аспекту в фундаментальних дисциплінах напряму підготовки «Журналістика» та вирішення важливих методичних питань, пов'язаних з озброєнням студентів необхідною літературою з регіональної журналістики, подоланням проблеми обмеження форм і методів проведення навчальних занять, а також реалізації провідних принципів і засад очно-дистанційного процесу.

Теоретичне підґрунтя й гіпотези статті. Методика викладання регіональної журналістики в контексті загальнонаціональної неодноразово обговорювалась на регіональних, всеукраїнських та міжнародних наукових та науково-методичних заходах («круглих столах», симпозиумах, семінарах, конференціях), котрі організували різні навчальні заклади України. До того ж регіональний аспект вивчення вітчизняної журналістики враховується під час складання робочих навчальних програм викладачами історії журналістики. Однак заявлена в назві цієї статті наукова проблема, незважаючи на її злободенність, ще не була предметом окремого наукового розгляду освітян-журналістикознавців як Луганщини, так і держави, що посилює актуальність теми дослідження.

Методи дослідження. Поставлені завдання вирішуються методами синхронного аналізу, які дають повну характеристику наукового об'єкта на конкретному етапі історичного розвитку. Оскільки стаття має переважно описовий характер, стрижневими методами наукового дослідження виступають описові, у поєднанні з різними прийомами й процедурами наукового аналізу. Так, бібліографічно-описовий метод застосовано під час характеристики провідних джерел

регіональної журналістики Сходу України, зокрема детального розгляду пропонованого навчально-методичного посібника [1] як базового підручника з вивчення масово-інформаційної діяльності Луганщини від зародження до сьогодення.

Приєм систематизації в статті використано з метою увиразнення й узагальнення комплексу знань, умінь і навичок, необхідних для успішного засвоєння краєзнавчих спецкурсів з журналістики в умовах очно-дистанційного навчання, а також виокремлення оптимальних методів і форм проведення навчальних занять з урахуванням провідних принципів і засад сучасної освіти.

Результати дослідження. Політично некерувана ситуація на Донбасі влучно названа американським ученим-краєзнавцем японського походження Г. Куромією як «отруйна й небезпечна» для будь-яких сил «політичних метрополій», котрі намагалися заволодіти «серцями й думками» його населення [2], неодмінно позначилася на соціокультурному становищі краю. Присутність інформаційного впливу Росії сприяла роздвоєнню ідеологічних стереотипів масової свідомості населення Сходу нашої держави, що призвело до утворення неформальних збройних формувань – суб'єктів антидержавного супротиву – і, як наслідок, втрати частини національного медійного простору. Багаторічне формування регіонального медіабізнесу в умовах незалежності України, що довгий час визначало успіх інформаційної діяльності в Донбасі, на сьогодні характеризуються розрухою матеріальної бази, яка обтяжується гострою кризою громадської свідомості. Такі суспільно-політичні обставини спричинили необхідність переглянути шляхи сучасної підготовки кваліфікованих фахівців, призначених для роботи в регіональних ЗМІ.

Ключовою дисципліною у процесі професіоналізації майбутніх журналістів, яка враховує краєзнавчий аспект історичного розвитку журналістської науки й водночас є пропедевтичною в системі підготовки працівників провінційних ЗМІ, є спецкурс/спецсеминар з регіональної журналістики, який доповнює й увиразнює базовий курс вітчизняної історії цієї галузі науково-професійного знання. Зазначена дисципліна викладається в останній рік навчання, коли в студентів уже сформовані основні уявлення про ключові процеси функціонування вітчизняної журналістики.

Першочерговою метою краєзнавчого спецкурсу / спецсеминару з журналістики сьогодні є формування у студентів розуміння історичних

умов та основних тенденцій функціонування журналістики Луганського краю, виявлення її місця й значення у загальнонаціональному контексті політичного та культурного розвитку держави.

До пріоритетних завдань дисципліни відносимо надання студентам цілісного розуміння концептуальних засад розвитку інформаційного процесу на Луганщині завдяки критичному осмисленню всіх явищ мас-медійного поступу; створення цілісних уявлень щодо ролі ЗМІ в поширенні соціально важливої інформації на всіх зрізах історичного розвитку, що відбувається завдяки ретельному вивченню журналістських матеріалів краю; поглиблення знань з історії й культури рідного краю, акцентуація на процесах національного-духовного відродження Луганщини в різні часові проміжки.

Основною проблемою у викладанні спецкурсу в умовах очно-дистанційного навчання в евакуації є відсутність належної джерельної бази для емпіричного аналізу історичних процесів, як і можливості практичної діяльності в музейно-архівних установах та бібліотеках, котрі залишилися у зоні окупації. Тому освітяни навчального закладу загалом і кафедри журналістики та видавничої справи зокрема активно працюють над збиранням архівних та рідкісних матеріалів, формуванням електронних газетно-журнальних фондів на базовій платформі «Moodle», де зосереджений основний процес дистанційного навчання, розміщенням в університетській репозиторії власних наукових здобутків і заохочення до співпраці інших українських та зарубіжних учених, до координації спеціалізованих електронних бібліотек тощо.

Так, за останні два роки діяльності в м. Старобільську викладачі кафедри журналістики та видавничої справи підготували велику кількість наукових та науково-методичних праць з регіональної журналістики, найпомітнішими серед яких є монографії (В. Галич «Щоб слово жило», Луганськ, 2013 [3], Є. Соломіна «Телевізійні новини. Луганський досвід», Ужгород, 2014 [4], К. Ульянової «Журналістика Луганського краю (1903 – 1938)», Слов'янськ, 2014 [5]), наукові збірники («Соціальні комунікації: теорія, історія, регіональний дискурс», Рівне, 2014 [6]), навчально-методичні посібники (К. Ульянова, О. Максименко «Регіональна журналістика: історичні уроки», Черкаси, 2016 [1]) й численні наукові статті.

Зупинимось детальніше на останньому з перерахованих вище видань, призначеному для викладачів, студентів і магістрантів медіагалузі, яке на сьогодні є основою для вивчення

регіональної журналістики Донбасу. Навчально-методичний посібник «Регіональна журналістика: історичні уроки» [1] складається з двох змістовних розділів, перший з яких – методичного характеру – містить матеріали I та II модулів (тексти лекцій, плани семінарських занять, завдання для самоконтролю тощо), а другий – емпіричного – зорієнтовує студентів на доцільній організації їх самостійної роботи.

Велику практичну цінність має вміщений до другого розділу книги підрозділ, присвячений найяскравішим персоналіям історії східноукраїнської журналістики, зібраний О. Максименком «Гроно журналістських імен Донбасу на сторінках періодичної преси ХХст.». Пропонований матеріал сприяє розширенню у студентів відомостей про життєвий і творчий шлях вихідців зі Сходу України маловідомих редакторів, співробітників і дописувачів періодики краю, більшість з яких були безпідставно вилучені звітчизняної історіографії. Серед них – чимала кількість знаних українських письменників та поетів, які темпераментним, публіцистично гарячим словом виступали на сторінках літературно-мистецького часопису «Забой»/«Донбасс»/«Літературний Донбас» та інших періодичних видань Сходу України, таких як «Донецька газета», «Молодий шахтар», «Кочегарка», «Красний пахарь» та ін. Майбутнім фахівцям-журналістам слід враховувати, що історія української журналістики надзвичайно тісно пов'язана з оригінальною історією публіцистики й красного письменства, адже кожен літературно-художній часопис завжди має яскраве прозове, поетичне чи літературно-критичне обличчя, на прикладі публіцистичних творів виражає суспільно-політичні погляди творців і меценатів українського письменства, чим створює яскравий літопис національної історії. У зв'язку з цим вивчення творчих біографій провідних діячів Донбасу обґрунтовує культурно-естетичне значення регіону в аспекті його національних традицій, органічно розкриває редакційно-видавничий процес краю, адже більшість із заявлених діячів зробили неабиякий внесок у розвиток інформаційного простору Донбасу в різні часи.

До другого розділу представленої книги увійшли знакові газетно-журнальні публікації та публіцистичні твори яскравих особистостей Сходу України, систематизовані за кількома тематичними рубриками. Це благодатний матеріал для виявлення, з одного боку, типологічних, мовностилістичних, жанрово тематичних особливостей газетно-журнальної діяльності, а з іншого – дослідження комунікаційної стратегії

й соціальної конотації преси в контексті ідеологічних стереотипів відповідної доби. Літературно-критичні, науковопопулярні, розважальні та ін. тексти газет та журналів Донеччини й Луганщини різних часів несуть великий пізнавальний потенціал через осмислення актуальних проблем історії, літератури, мистецтва, культури тогочасного суспільства й тісно пов'язані з ідеологічними, соціально-політичними, загальнокультурними сферами людського буття. До того ж оприлюднені публіцистичні зразки позначені високою національною свідомістю їх авторів, що сприяє патріотичному вихованню студентів у період кризи суспільної думки на Донбасі.

Часописи Сходу України, котрі протягом багатьох десятиліть зберігалися в музейно-архівних установах нашої держави, є раритетами минувшини українського народу. Маючи високий потенціал інформативності, масовості, вони до цього часу вражають глибиною фактологічного матеріалу, дають змогу почерпнути багаторічний досвід східноукраїнської спільноти в боротьбі за національне відродження. На жаль, більшість з оприлюднених у посібнику архівних матеріалів є недоступними в сучасних суспільно-історичних умовах, що вочевидь посилює наукову й практичну значущість створеного видання.

Описані матеріали широко популяризуються в семінарських заняттях, де передбачені різносторонні творчі завдання, які вимагають залучення комплексу методів і прийомів наукового й практичного їх опрацювання. Науково-технічний прогрес нашої держави дає широкі можливості використання інформаційно-комунікаційних ресурсів і технологій, які інтенсивно укорінюються в сучасній освіті. Благодатним ґрунтом для їхньої реалізації є інтерактивне дистанційне навчання, яке в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка здійснюється на потужній платформі «Moodle». Викладання в «електронному університеті» уможливорює широкий спектр результативних віртуальних завдань, таких як «творча майстерня», «портфоліо», дискусія й полеміка на форумі в межах семінару чи окремої його теми, віртуальний «круглий стіл», он-лайн презентація тощо.

В очному циклі навчального курсу, як правило, розставляються тематичні акценти, актуалізуються знання з базового курсу історії української журналістики, отримані на попередніх курсах, що викликає необхідність апеляції до його основних теоретичних джерел (В. Ігнатієнко «Українська преса (1816–1923)» [7],

А. Животко «Історія української преси» [8], І. Михайлин «Історія української журналістики XIX ст.» [9] та ін.), надолужуються прогалини «навчання на відстані», чому великою мірою зараджують практичні форми масової роботи – семінари з регіональної журналістики, які сприяють наближенню студентів до безпосередньо редакційної роботи – екскурсії до різних регіональних медіаустанов, знайомство з провідними діячами медіагалузії й поширення їх професійного досвіду, реалізація як індивідуальних, так і групових дослідницьких проєктів тощо.

Проведення кожної із зазначених вище форм семінарських занять вимагає, з одного боку, високої педагогічної підготовки викладача, а з іншого – наявності широкої й водночас кваліфікованої професійної основи медіавиробництва, причому остання проблема потребує ретельної уваги й підтримки з боку представників державного управління, особливо для тих медіаорганізацій, які поновили свою роботу на українській території поза зоною збройного конфлікту (ТРК «ІРТА», «ЛОТ»).

Уже традиційною формою позааудиторної роботи, які застосовуються в межах ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», є організація кафедрою журналістики та видавничої справи навчально-професійного проєкту – медіашколи. Через відсутність можливості проведення таких заходів під час зимових і літніх студентських канікул, як це відбувалося в попередні роки, вони плануються під час очних циклів навчання. Проведення майстер-класів провідними представниками прес-служб, керівництвом всеукраїнських телеканалів та журналістами-практиками з різних міст нашої держави сприяє розширенню й закріпленню професійних навичок виробництва ЗМІ, має велике практичне значення в організації подальшої громадської діяльності студентів, медіаменеджменту й медіабізнесу.

Висновки. Сучасна навчально-педагогічна діяльність кафедри журналістики та видавничої справи Державного закладу «Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка» в умовах очно-дистанційного навчання не втратила творчого обличчя й об'єктивного змісту, послідовно реалізуючи принципи науковості й фаховості – високої професійної адекватності, толерантності й національної свідомості, беручи за орієнтир високі європейські стандарти. Погоджуємося з думкою П. Бурдье, що стратегії вищої освіти, як і загальної, «являють собою дуже довгострокові інвестиції, “...», які не зводяться до економіч-

ного чи грошового виміру» [10, 103]. Таким «інвестиціями» в нинішній ситуації на Донбасі є визнання кожного її представника самодостатнім громадянином і патріотом своєї держави, який здатен нести ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства. Роль краєзнавчих дисциплін кафедри в цьому аспекті на сьогодні є особливо великою – це насамперед відновлення історичної пам'яті про державницький поступ і традиції її найяскравіших представників, звернення до історії боротьби українського народу за здобуття державної незалежності, формування ціннісного ставлення до своєї нації, культивування кращих рис української ментальності, розвінчування антиукраїнської політики, захист повноправного функціонування національної мови, культури, історії, духовності, що є запорукою формування цілісного всеукраїнського інформаційного простору європейської української держави.

Список літератури

1. Ульянова К. М., Максименко О. Л. Регіональна журналістика: історичні уроки: Навчально-методичний посібник / К. М. Ульянова, О. Л. Максименко, – Черкаси : А. Андрющенко, 2016. – 450 с.
2. Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-ті рр. – Київ : Основи, 2002. – 510 с.
3. Галич В. Щоб слово жило...: монографія / Валентина Галич ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 444 с.
4. Соломін Є. О. Телевізійні новини. Луганський досвід : Монографія / Є. О. Соломін. – Ужгород : ФОП Береза А. Е., 2015. – 209 с.
5. Ульянова К. М. Журналістика Луганського краю (1903 – 1938): Монографія / Наук. ред. Галич В. М. / К. М. Ульянова; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Слов'янськ : ФОП Бутко, 2014. – 256 с.
6. Соціальні комунікації: теорія, історія, регіональний дискурс: науковий збірник / Ред. кол.: В. М. Галич (гол. ред.), К. М. Ульянова (заст. гол. ред.), О. С. Куцевська, Ю. Є. Соловійова, Н. Є. Манич. Передм. К. М. Ульянової. – Рівне : О. Зень, 2015. – 232 с.
7. Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923): Іст.-бібліогр. етюд. / В. Ігнатієнко. – К., 1926.
8. Животко А. Історія української преси / А. Животко. – Мюнхен, 1989–1990. – 334 с.
9. Михайлин І. Історія української журналістики XIX століття: Підручник / І. Михайлин. – К. : Центр навч. літератури, 2003. – 720 с.
10. Бурдье П. Соціологія соціального пространства / [пер. с франц. ; отв. ред. переклада Н. А. Шматко]. – М. : Інститут екстремальної соціології ; СПб : Алетея, 2007. – 288 с.

Reference

1. *Ulianova, K. M. & Maksymenko, O. L. (2016), Regional Journalism: Historical Lessons: a Textbook, A. Andriushchenko, Cherkasy, 450 p.*
2. *Kuromiia, H. (2002), Freedom and Terror in Donbas: the Ukrainian-Russian Border-Zone, 1870–1990, Osnovy, Kyiv, 510 p.*
3. *Halych, V. (2013), Let a Word Live...: a Monography, Taras Shevchenko National University of Luhansk”, Vyd-vo DZ “LNU imeni Tarasa Shevchenka”, Luhansk, 444 p.*
4. *Solomin, Ye. O. (2015), TV News: a Monography, FOP Bereza A. E., Uzhhorod, 209 p.*
5. *Ulianova, K. M. (2014), Journalism of Luhansk Region (1903 – 1938): a Monography, in Halych, V. M. (Ed.), Taras Shevchenko University of Luhansk, FOP Butko, Sloviansk, 256 p.*
6. *Halych, V. M., Ulianova, K. M., Kutsevska, O. S., Soloviova, Iu. Ie., Manych, N. Ie. (Ed.) (2015), Social Communications: Theory, History, Regional Discourse: a Scientific Collection, O. Zen, Rivne, 232 p.*
7. *Ihnatiienko, V. (1926), Ukrainian Press (1816–1923): Historical and Reference Overview, Kyiv.*
8. *Zhyvotko, A. (1989–1990), History of Ukrainian Press, Munich, 334 p.*
9. *Mykhailyn, I. (2003), History of Ukrainian Journalism of the Nineteenth Century: a Textbook, Tsentr navch. literatury, Kyiv, 720 p.*
10. *Bourdieu, P., Sociology of Social Space, in Shmatko, N. A. (Ed.), the Institute of Extreme Sociology, Moscow; Aleteia, St.Petersburg, 288 p.*

Ulyanova Kateryna.

Specificity of teaching of regional journalism in the conditions of full-time/distant education.

In the article the specificity of teaching of Luhansk regional journalism in the conditions of full-time and distant education is revealed. It substantiates the necessity of accounting of local history aspect in the fundamental disciplines of speciality “Journalism”.

Some important methodological problems which emerged in the modern conditions of teacher’s work are solved. These problems are related to providing the students with all necessary literature in regional journalism, with broadening of forms and methods for class work, with implementation of the main principles and bases of modern education.

Keywords: full-time and distant education; regional journalism; forms and methods of learning sessions.

Ульянова Е. Н.

Специфика преподавания региональной журналистики в условиях очно-дистанционного обучения.

В статье выявлена специфика преподавания региональной журналистики Луганщины в условиях очно-дистанционного обучения. Обоснована необходимость учета краеведческого аспекта в фундаментальных дисциплинах направления подготовки «Журналистика». Решены важные методические вопросы, которые возникли в современных условиях труда преподавателей, связанные с оснащением студентов необходимой литературой по региональной журналистике края, расширением диапазона форм и методов проведения учебных занятий, с использованием ведущих принципов и основ современного образования.

Ключевые слова: очно-дистанционное обучение; региональная журналистика; формы и методы учебных занятий.

Наукове видання

Українське журналістичознавство

Щорічний науковий журнал

Випуск 17

2016 р.

Інформація для авторів

Відповідальність за достовірність інформації та оригінальність поданих матеріалів (зокрема за наявність плагіату) покладається на авторів.

Рукопис, поданий до редакції, не має бути поданим на розгляд до інших редакцій, або опублікованим раніше.

Роботи, в яких не дотримано вимог до оформлення статті, відправлятимуться авторові на переробку. З вимогами можна ознайомитись тут:

<http://www.journ.univ.kiev.ua/periodyka/index.php/vymogy.html>

Редагуючи текст, редакція зберігає за собою право змінювати стиль, але не зміст статей.

Редакція не погоджує з авторами зміни і скорочення тексту, які мають редакційний характер і не зачіпають принципові питання.

Відмова від публікації може не супроводжуватися роз'ясненням її причини.

Над випуском працювали:

Редактор *Ганна Дзюбенко*

Редактор англійських текстів *Наталія Ващенко*

Коректор *Катерина Соколова*

Технічний дизайн *Анастасія Пінчук*

Комп'ютерне редагування та верстка *Анастасія Пінчук*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 7,66.

Наклад 100 прим.

Підготовлено до друку навчально-видавничою
групою Інституту журналістики.

Адреса редакції: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1, Інститут журналістики, кімн. 102;
тел.: 4814548, e-mail: publishing.group.ij@gmail.com

Друк:

Міжкафедральна навчально-поліграфічна лабораторія

Інституту журналістики,

04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1,

Інститут журналістики, кімн. 102

e-mail: publishing.group.ij@gmail.com